

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BÖLGESEL GÜVENLİK KOMPLEKSİ TEORİSİ ÇERÇEVESİNDE
BÖLGESEL EKONOMİK ENTEGRASYONLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Şükrü İNAN

HAZIRLAYAN
Salih OKUR

MALATYA-2022

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

BÖLGESEL GÜVENLİK KOMPLEKSİ TEORİSİ ÇERÇEVESİNDE
BÖLGESEL EKONOMİK ENTEGRASYONLARIN
DEĞERLENDİRİLMESİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
Salih OKUR

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Şükrü İNAN

MALATYA - 2022

ONAY SAYFASI

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**BÖLGESEL GÜVENLİK KOMPLEKSİ TEORİSİ
ÇERÇEVESİNDE BÖLGESEL EKONOMİK
ENTEGRASYONLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Şükrü İNAN

HAZIRLAYAN
Salih OKUR

Jürimiz tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu Yüksek Lisans Tezini (oybirliği /oyçokluğu) ile başarılı bulunarak İktisat Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvanı Adı Soyadı
1. Prof. Dr. Levent GÖKDEMİR
2. Doç. Dr. İzzet TAŞAR
3. Dr. Öğr. Üyesi Şükrü İNAN (Danışman)

İmza
.....
.....
.....

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Suzan ERGÜN
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Sayın Dr. Öğretim Üyesi Şükrü İNAN danışmanlığında hazırladığım “Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Çerçevesinde Bölgesel Ekonomik Entegrasyonların Değerlendirilmesi” başlıklı bu yüksek lisans tezinin bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün kaynakların metin içinde ve kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterildiğini onurumla doğrularım.

Salih OKUR

Malatya, 2022

TEŞEKKÜR

Tezimi hazırlamamda sabırla bana yardımlarını esirgemeyen değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Şükrü İNAN'a ve hayatım boyunca destek olan aileme minnet ile teşekkürü bir borç bilirim.

BÖLGESEL GÜVENLİK KOMPLEKSİ TEORİSİ ÇERÇEVESİNDE BÖLGESEL EKONOMİK ENTEGRASYONLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

ÖZET

Çalışmanın amacı; bölgesel güvenlik kompleksi teorisi ile bölgesel ekonomik entegrasyon kavramlarının açıklanarak aralarındaki ilişkinin bölgesel güvenlik kompleksi teorisi çerçevesinde seçilmiş bölgesel ekonomik entegrasyon örnekleriyle değerlendirmeye çalışmaktır.

Tez toplamda üç bölüm üzerinde hazırlanmış olup çalışmada ilk iki bölümde daha çok teorik olarak “Bölgesel Ekonomik Entegrasyon”, “Küreselleşme”, “Bölgeselleşme”, “Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi” temel kavramları üzerinden açıklamalar yapılmaktadır. Söz konusu kavramlardan yola çıkarak güvenlik kaygıları ve belirli liderlik uygulamaları ile bölgesel güvenlik kompleksi teorisinin nasıl şekillendirildiği değerlendirilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise değerlendirme ve analiz yapılarak bölgesel güvenlik kompleksi teorisi çerçevesinde yalıtkan ülke olarak tanımlanan Türkiye’nin seçilmiş bölgesel ekonomik entegrasyonlar ile ilişkisi istatistiksel olarak dış ticaret verileri ile açıklanarak Türkiye’nin teori kapsamında herhangi bir bölgesel ekonomik entegrasyonda yer almamasının nedenleri değerlendirilmektedir.

Bölgesel güvenlik kompleksi teorisi ile bölgesel ekonomik entegrasyon kavramları birbirlerini karşılıklı, doğrudan ve dolaylı olarak birbirlerini etkilemektedirler. Araştırma sonucunda, bölgesel güvenlik kompleksi teorisinin bölgesel ekonomik entegrasyonların oluşum nedeni olduğu değerlendirilmekte olup yüksek düzeyde karşılıklı olumlu yönde ilişkili oldukları tespit edilmektedir. Sonuç olarak bölgesel güvenlik kompleksi teorisi ile bölgesel ekonomik entegrasyon kavramları ilişkili olduğu için çalışma hipotezinin doğruluğuna ulaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel Ekonomik Entegrasyon, Kopenhag Okulu, Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi.

EVALUATION OF REGIONAL ECONOMIC INTEGRATIONS WITHIN THE FRAMEWORK OF REGIONAL SECURITY COMPLEX THEORY

ABSTRACT

The aim of this study is to explain the concepts of regional security complex theory and regional economic integration and to try to evaluate the relationship between them with selected regional economic integrations.

The thesis has been prepared in three parts in total, and the first two parts of the thesis are mostly theoretically explained on the basic concepts of "Regional Economic Integration", "Globalization", "Regionalization", "Regional Security Complex Theory". Based on these concepts, security concerns and specific leadership practices and how the theory of the regional security complex is shaped are evaluated. In the third part of the study, the relationship between Turkey, which is defined as an insulating country within the framework of the regional security complex theory, and selected regional economic integrations is explained statistically with foreign trade data, and the reasons why Turkey is not included in any regional economic integration within the scope of the theory are evaluated.

The theory of the regional security complex and the concepts of regional economic integration affect each other mutually, directly and indirectly. As a result of the research, it is evaluated that the theory of regional security complex is the reason for the formation of regional economic integrations and it is determined that they are positively related to each other at a high level. As a result, since the regional security complex theory and the concepts of regional economic integration are related, the working hypothesis is correct.

Key Words: Regional Economic Integration, Copenhagen School, Regional Security Complex Theory.

BÖLGESEL GÜVENLİK KOMPLEKSİ TEORİSİ ÇERÇEVESİNDE BÖLGESEL EKONOMİK ENTEGRASYONLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar DİZİNİ	x
ŞEKİLLER DİZİNİ	xii
KISALTMALAR.....	xiii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLGESEL EKONOMİK ENTEGRASYON

1.1. Bölgesel Ekonomik Entegrasyon Kavramı.....	4
1.1.1. Uluslararası Ekonomi Politik Bir Kavram Olarak Bölgesel Entegrasyon	13
1.1.2. Bölgesel Ekonomik Entegrasyonun İki Değişkeni: Bölgeselleşme ve Küreselleşme.....	14
1.1.2.1. Bölgeselleşme (Bölgeselcilik)	15
1.1.2.2. Küreselleşme	16
1.1.3. Küreselleşme ve Bölgeselleşme İlişkisi Bağlamında Bölgesel Entegrasyon	17
1.1.4. Bölgesel Ekonomik Entegrasyonun Güvenlik Kavramı İle İlişkisi.....	18

İKİNCİ BÖLÜM

BÖLGESEL GÜVENLİK KOMPLEKSİ TEORİSİ

2.1. Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Kavramı.....	20
2.2. Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisinin Temel Yaklaşımları.....	24
2.2.1. Realizm.....	24
2.2.2. Liberalizm.....	25
2.2.3. Konstrüktivizm (Yapısalcılık).....	26
2.3. Kopenhag Okulu ve Diğer Güvenlik Teorileri.....	28

2.3.1. Güvenlikleştirme	28
2.3.2. Ters Güvenlikleştirme (Güvenlik Dışılaştırma)	29
2.3.3. Güvenlik Sektörleri.....	29
2.4. Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisinin Tarihsel Süreci	30
2.4.1. Modern Çağ Dönemi.....	30
2.4.2. Soğuk Savaş ve Dekolonizasyon (Sömürgeciliğin Sonu) Dönemi	33
2.4.3. Soğuk Savaş Sonrası Dönem	34
2.5. Bölgesel ve Küresel Güvenlik İlişkisi	37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BÖLGESEL ENTEGRASYON VE BÖLGESEL GÜVENLİK KOMPLEKSİ TEORİSİ İLİŞKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Bölgesel Ekonomik Entegrasyon ve Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi İlişkisi.....	39
3.2. Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Çerçevesinde Seçilmiş Bölgesel Ekonomik Entegrasyonlar	39
3.2.1. Avrupa Birliği.....	41
3.2.1.1. Avrupa Birliği'nin Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Çerçevesinde Bölgesel Ekonomik Entegrasyonu	49
3.2.2. ASEAN (Güneydoğu Asya Uluslar Birliği).....	52
3.2.2.1. ASEAN'ın Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Çerçevesinde Bölgesel Ekonomik Entegrasyonu	56
3.2.3. Avrasya Ekonomik Birliği.....	59
3.2.3.1. Avrasya Ekonomik Birliği'nin Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Çerçevesinde Bölgesel Ekonomik Entegrasyonu.....	61
3.2.4. NAFTA-USMCA (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması-Amerika Birleşik Devletleri-Meksika-Kanada Ticaret Anlaşması)	62
3.2.4.1. NAFTA-USMCA'nın (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması- Amerika Birleşik Devletleri-Meksika-Kanada Ticaret Anlaşması) Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Çerçevesinde Bölgesel Ekonomik Entegrasyonu	66
3.3. Bölgesel Güvenlik Kompleksleri ve Bölgesel Ekonomik Entegrasyonlar Arasında Türkiye.....	69
3.3.1. Türkiye'nin Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Çerçevesinde Bölgesel Ekonomik Entegrasyonlar İle İlişkisi.....	72

SONUÇ	85
KAYNAKÇA	91

TABLÖLER DİZİNİ

Tablo 1.1. Ekonomik Entegrasyon Türleri ve Özellikleri	10
Tablo 1.2. Dünya'daki Bölgesel Ticaret Anlaşmaları	11
Tablo 1.3. Güvenlik Sektörleri	18
Tablo 2.1. Güvenlik Kompleksi Türlerinin Özeti.....	22
Tablo 3.1. Yıllara Göre Seçilmiş Bölgesel Ekonomik Entegrasyonların Bölge İçi Ticaret Oranları (%).....	41
Tablo 3.2. Yıllara Göre Avrupa Birliği'nin Bölge İçi Toplam Ticaretinin Değerleri (Milyon ABD Doları).....	47
Tablo 3.3. Avrupa Birliği Ülkelerinin Toplam İhracat ve İthalat Hacminin Bölge İçi Toplam İhracat ve İthalat Hacmine Payının Oranları (%)	48
Tablo 3.4. AB Üyesi Seçilmiş Ülkelerin Yıllar İtibariyle Savunma Harcamaları	51
Tablo 3.5. Yıllara Göre ASEAN'ın Bölge İçi Ticareti (Milyon ABD Doları).....	55
Tablo 3.6. ASEAN Ülkelerinin Toplam İhracat ve İthalat Hacminin Bölge İçi Toplam Ticaret Hacmine Payının Oranları (%).....	56
Tablo 3.7. Avrasya Ekonomik Birliği'nin Bölge İçi Ticareti (Milyon ABD Doları).....	61
Tablo 3.8. Avrasya Ekonomik Birliği Ülkelerinin Toplam İhracat ve İthalat Hacminin Bölge İçi Toplam İhracat ve İthalat Hacmine Payının Oranları (%).....	62
Tablo 3.9. NAFTA-USMCA'nın Bölge İçi Ticareti (Milyar ABD Doları)	65
Tablo 3.10. NAFTA-USMCA Ülkelerinin Toplam İhracat ve İthalat Hacminin Bölge İçi Toplam İhracat ve İthalat Hacmine Payının Oranları (%) (Bin ABD Doları)	66
Tablo 3.11. Türkiye'nin Seçilmiş Bölgesel Ekonomik Entegrasyonlar İle Yürürlükte Bulunan Ticaret Anlaşmaları.....	70
Tablo 3.12. 2021 Yılında Türkiye'nin En İyi Ticaret Ortakları (Milyon Euro).....	71
Tablo 3.13. Türkiye'nin Seçilmiş Bölgesel Ekonomik Entegrasyonlar İle Olan Ticaretinin Payı (%).....	72
Tablo 3.14. Türkiye'nin Avrupa Birliği İle Toplam Dış Ticaret Hacmi Değerleri (Milyon ABD Doları)	74
Tablo 3.15. Türkiye'nin Avrupa Birliği İle Toplam Ticaret Hacmi Oranları (%) (Milyon ABD Doları)	74
Tablo 3.16. Türkiye'nin ASEAN İle Toplam Ticaret Hacmi Değerleri (Bin ABD Doları)....	75

Tablo 3.17. Türkiye'nin ASEAN İle Toplam Ticaret Hacmi Oranları (%) (Bin ABD Doları).....	75
Tablo 3.18. Türkiye'nin Avrasya Ekonomik Birliği İle Toplam Ticaret Hacmi Değerleri (Bin ABD Doları).....	76
Tablo 3.19. Türkiye'nin Avrasya Ekonomik Birliği İle Toplam Ticaret Hacmi Oranları (%) (Bin ABD Doları).....	76
Tablo 3.20. Türkiye'nin NAFTA-USMCA İle Toplam Ticaret Hacmi Değerleri (Bin ABD Doları).....	77
Tablo 3.21. Türkiye'nin NAFTA-USMCA İle Toplam Ticaret Hacmi Oranları (%) (Bin ABD Doları).....	77
Tablo 3.22. 2015-2020 Yılları Arasında Türkiye Dış Ticaretinde Seçilmiş Bölgesel Ekonomik Entegrasyon Gruplarına Göre Toplam Dış Ticaret Hacmi Değerleri (Milyon ABD Doları).....	78
Tablo 3.23. 2015-2020 Yılları Arasında Türkiye Dış Ticaretinde Seçilmiş Bölgesel Ekonomik Entegrasyon Gruplarına Göre Toplam Dış Ticaret Hacmi Oranları (%) (Milyon ABD Doları).....	78
Tablo 3.24. Türkiye'nin Yalıtıcı Alanının Ayırt Edici Özellikleri.....	84

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Çekim Modeli'nin Dış Ticarete Etkisi.....	7
Şekil 1.2. Bölgesel Entegrasyonun Tarihsel Evreleri Çizelgesi.....	8
Şekil 1.3. Yıllar İtibari ile Geçerli Olan Bölgesel Ticaret Anlaşmaları (1948-2021).....	12
Şekil 2.1. Soğuk Savaş Sırasında Bölgesel Güvenlik Kompleksi Biçimleri	34
Şekil 2.2. Soğuk Savaş Sonrası Bölgesel Güvenlik Kompleksi Biçimleri	37
Şekil 3.1. Seçilmiş Bölgesel Ekonomik Entegrasyonlar.....	40
Şekil 3.2. Soğuk Savaş Avrupası: İki Kutuplu Örtüşme.....	43
Şekil 3.3. Avrupa Birliği	45
Şekil 3.4. Soğuk Savaş Sonrası Avrupa Büyük Güç Merkezli Bölgesel Kompleksler	50
Şekil 3.5. ASEAN (Güneydoğu Asya Uluslar Birliği)	53
Şekil 3.6. Soğuk Savaş Sonrası Asya'da Bölgesel Güvenlik Kompleksleri.....	58
Şekil 3.7. Avrasya Ekonomik Birliği	60
Şekil 3.8. NAFTA- USMCA.....	64
Şekil 3.9. Amerika Kıtası'nda Bölgesel Güvenlik Kompleksleri	68
Şekil 3.10. Ortadoğu'da Bölgesel Güvenlik Kompleksi.....	80

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AB 27	Avrupa Birliği (27 Üye Ülke)
AEB	Avrasya Ekonomik Birliği
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AFTA	ASEAN (Association of South-East Asian Nations) Serbest Ticaret Birliği
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
APEC	Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği
ASA	Güneydoğu Asya Birliği
ASEAN	Güneydoğu Asya Uluslar Birliği
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
D-8	Gelişen Sekiz Ülke Platformu
EİT	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
EU	Avrupa Birliği
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GSMH	Gayrisafi Milli Hasıla
GSYİH	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
IMF	Uluslararası Para Fonu
İİT	İslam İşbirliği Teşkilatı
KEİ	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
NAFTA	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
OEEC	Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü
RTA	Bölgesel Ticaret Anlaşması
SEATO	Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STA	Serbest Ticaret Anlaşması
UK	Birleşik Krallık
USMCA	Amerika Birleşik Devletleri-Meksika-Kanada Anlaşması
vd	Ve diğerkleri
WTO	Dünya Ticaret Örgütü

GİRİŞ

İktisatta, uluslararası ilişkilerde, sosyolojik ve politik olaylarda dünyayı ve ülkemizi yakından ilgilendiren yazılı ve görsel medyada sıklıkla yer alan fakat toplumun çoğu kesimi tarafından göz ardı edilen birçok olayın arkasında yatan temel sebep aslında bölgesel ekonomik entegrasyonların bölgesel güvenlik kompleksi olgusu ile var olan ilişkisidir. Bölgesel ekonomik entegrasyonların en önemlisi ve popüler olanı günümüzdeki oluşumu ile Avrupa Birliği, bölgesel ekonomik entegrasyon kavramını literatüre ve insanlık tarihine kazandırıp birçok araştırmalara konu olmuştur. Uluslararası politika ve ekonomi sahnesinde bölgeselleşme ve küreselleşme giderek daha fazla önem kazanmaktadır.

Uluslararası ticarete etkisi bakımından incelendiğinde bu konuda öne çıkan gelişme, 1980’li yıllardan itibaren uluslararası ticaretin serbestleşmesi ve finansal araçların küreselleşmesinin yaygınlaşması ile ulus devletlerin değişen ekonomik sistemde yer alıp rekabet etme ihtiyaçlarının ortaya çıkmasıdır. Küreselleşme ile yakın dönemlerde ortaya çıkan bölgeselleşme olgusu bölgesel entegrasyonların ortaya çıkmasında ve yakın zamanda önemli bir gereklilik haline gelmesinde etkili olmaktadır. Bu duruma ulus devletlerin oluşan küresel rekabet koşullarına karşı bir duruş sergilemesi ve dönüşerek büyüyen pazar ekonomilerine kaynak verimliliklerini arttırma hedefleri sebep olmaktadır. Devletler bölgesel entegrasyonlara katıldığında iktisadi kapasitelerinde büyük artışlar yaşanırken ekonomik üretim faktörlerinin kaynak kullanımının optimum seviyesine geleceği hedeflenmektedir (İncekara, 1995).

Ulus devlet anlayışına sahip ülkeler ve hatta ilkçağdan beri bütün hegemonik devletler ölçek ekonomilerinin, üretim ve kaynak kullanımlarının randıman oranlarını optimum seviyeye getirerek kalkınmalarını ve refahlarını arttırmak istemektedirler. Günümüzde bölgesel entegrasyonların büyük çoğunluğu bölgesel bütünleşme sürecinin ilk aşamalarında bulunmaktadır. Bölgesel entegrasyon sürecinde ileri bütünleşmelere gidebilen entegrasyon sayısı azdır. Bunlar içinde en başarılı ve en derinleşmiş olan bölgesel ekonomik entegrasyon Avrupa Birliği’dir. Günümüzde tam entegrasyon (siyasi birlik) aşamasına gelmiş bir oluşum bulunmamakta olup değerlendirilmeye çalışılmakta olan Avrupa Birliği, iktisadi birlik aşamasındaki en güçlü bölgesel ekonomik entegrasyon olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrasya Ekonomik Birliği, Güneydoğu Asya Uluslar Birliği ve Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması yeni adıyla Amerika Birleşik Devletleri-Meksika-Kanada Anlaşması Ortak Pazar aşamasında olan bölgesel ekonomik entegrasyonlar olarak yer almaktadır.

Bu tez çalışmasında; bölgeselleşme hareketlerinin teorik etkilerini, günümüz dünya ekonomisinde önemli yer tutan bölgesel ekonomik entegrasyonlar ile bu entegrasyonların bölgesel güvenlik kompleksi teorisi çerçevesinde dünya ekonomisindeki ve Türkiye ekonomisindeki yerini açıklamaya yöneliktir.

Terim olarak esas bir tanımlama olarak “bölgesel entegrasyon farklı ülkelerin bölgesel bir alanda ticareti serbest hale getirme politikaları izleyip ekonomik topluluklar oluşturmaları olarak nitelendirilmektedir. Bölgesel entegrasyonlar, çoğunluğun görüşüne göre siyasal olarak bağımsız olan ülkeleri ekonomik olarak birbirlerine bağımlı hale getirmektedir” (Seyidoğlu, 2007: 415).

Barry Buzan ve Ole Waever 'in birlikte yazdığı “Regions and Powers: The Structure of International Security” (Bölgeler ve Güçler: Uluslararası Güvenliğin Yapısı) eseri bu çalışmada da en fazla yararlanılan eser olmaktadır. Kopenhag Okulunun literatürdeki büyük bir boşluğu doldurarak saygın bir teori haline getirdiği bölgesel güvenlik kompleksi teorisinin son otuz yıldır popülerleşen bölgesel ekonomik entegrasyonlar ile etkileşimi ve bu etkileşimin örnekleri; haritalar, istatistikler yardımıyla değerlendirilmesine çalışılmaktadır. Aynı zamanda bu çalışmada, teorik olarak ülkelerin bölgesel entegrasyonlar kurup güçlerini artırarak güvenliklerini sağlayabilecekleri tezi savunulmaktadır.

Buzan ve Waever adı geçen kitapta bölgesel güvenlik kompleksini; (2009: 44) ulusal güvenlikleri ve öncelikli güvenlik kaygıları birbirinden bağımsız olarak düşünülemezler ölçüde birbirlerine yakın ve bağlantılı ülkelerin oluşturdukları gruplar olarak tanımlamıştır. Bölgesel güvenlik kompleksi teorisi, yakın dönem tarihinde jeostratejik açıdan önemi ve ülkemizin geleceği adına güvenlik politikaları ve bölgesindeki ekonomik çıkarları açısından akademisyenlerin araştırma konusu olarak sıradışı bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Buzan; Bölgesel güvenlik kompleksi tarihini üç aşamaya ayırmaktadır: Modern Çağ (1500-1945), Soğuk Savaş ve Sömürgeciliğin Sonu (1945-1989) ile Soğuk Savaş Sonrası veya 1990 yılında başladığı dönem (Buzan ve Waever, 2003: 15).

Bölgesel güvenlik kompleksi teorisinin evreleri, tarihsel süreci, makro iktisadi göstergelere etkileri teori kapsamında genel olarak değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra daha çok günümüz dünyası üzerinde varlığını sürdüren bölgesel güvenlik kompleksi teorisinin bölgesel ekonomik entegrasyonlar ile olan ilişkisi, bu ilişkinin problemleri, geleceği ve sahada gerçekleşen pratiğinin dünya ekonomisindeki durumunu göstermeye yönelik olarak mevcut örnekleri ile son olarak bölgesel güvenlik kompleksi teorisine uyumsuzluk gösteren bölgesel ekonomik entegrasyonlar ve Türkiye'nin bölgesel güvenlik kompleksleri çerçevesinde bölgesel ekonomik entegrasyonlar ile ilişkisi teori kapsamında genel olarak açıklanmaya çalışılmaktadır.

Tez çalışması toplamda üç bölüm üzerinde hazırlanmış olup çalışmanın birinci bölümü; salt teori üzerine kurulmuş tezin genelinde kullanılan temel kavramlar olarak “Bölgesel Entegrasyon”, “Ekonomik Entegrasyon”, “Küreselleşme”, “Bölgeselleşme”, “Bölgesel Ekonomik Entegrasyonun Ekonomiye Etkileri” ve “Bölgesel Ekonomik Entegrasyonun Tarihsel Evreleri” üzerinde açıklamalar yapılmaktadır.

Tez çalışmasının ikinci bölümünde, temel kavramlardan yola çıkarak Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi açıklanarak, güvenlik kaygıları ve belirli liderlik uygulamaları ile nasıl şekillendirildiği açıklanmıştır. Bölgesel güvenlik kompleksi teorisinin evreleri, tarihsel süreci, makro iktisadi göstergelere etkileri teori kapsamında genel olarak değerlendirilmektedir.

Üçüncü bölümde ise, daha çok günümüz dünyası üzerinde varlığını sürdüren bölgesel güvenlik kompleksi teorisinin bölgesel ekonomik entegrasyonlar ile olan ilişkisi, bu ilişkinin problemleri, geleceği ve sahada gerçekleşen pratiğinin dünya ekonomisindeki durumunu göstermeye yönelik olarak mevcut örnekleri ile Türkiye’nin bölgesel güvenlik kompleksleri çerçevesinde bölgesel ekonomik entegrasyonlar ile ilişkisi teori kapsamında genel olarak açıklanmaya çalışılmıştır. Literatürde yer alan bölgesel güvenlik kompleksi teorisi konulu çalışmalarda kavramlardan ve bir önceki bölümdeki bulgulara istinaden yakın tarihi olaylar ve olgular üzerinden bazı spesifik konular bağlamında bölgesel ekonomik entegrasyon ve bölgesel güvenlik kompleksi teorisi ilişkisine değerlendirmeler yapılmaya çalışılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLGESEL EKONOMİK ENTEGRASYON

1.1. Bölgesel Ekonomik Entegrasyon Kavramı

Entegrasyon kavramı, etimolojik olarak Latince kökenli bir kelime olup parçaları bütünü içinde birleştirmek anlamına gelmektedir. “Integratio” kelimesinin kökünden batı dillerine geçmiştir. bilim insanları tarafından entegrasyon kavramı farklı şekillerde tanımlanmıştır. Örneğin; Amitai Etzioni’ye göre entegrasyon kavramı, birden çok ülkeden meydana gelen gönüllü kabul edilmiş kurum tarafından, yaptırım gücüne sahip zorlama mekanizmalarını kullanma yetkisine ve kararlarını uygulama gücüne sahip olması sonucu söz konusu ülkelerin vatandaşlarına siyasi bir kimlik meydana getirme durumudur (Etzioni, 1962: 69, akt. Haas, 27). Haas’ın görüşüne göre ise de “Entegrasyon, farklı ulusal ortamlara sahip politik aktörlerin bağlılıklarını, beklentilerini ve politik eylemlerini, kurumları üye devletler üzerinde yetkiye sahip yeni bir merkeze, kontrollü olarak devretmeleri için ikna edilmeleri” süreci olarak tanımlanmaktadır. Sonuçta, entegrasyon kavramı değişik ulusal birimlerin siyasi birleşmelerine yönelik bir evre veya bu birleşmenin bir sonucu olmaktadır (Coulombis ve Wolfe, 1986: 306).

Küreselleşmenin giderek yükselen trendi nedeniyle artış gösteren bölgeselleşme eğilimleri, entegrasyon olgusunu uluslararası ekonominin önemli bir araştırma konusu olmasını sağlamıştır. II. Dünya Savaşı devam ederken başlayan yeni dünya sistemi savaştan galip çıkan ülkelerin oluşturduğu bloklaşmaya yol açmıştır. Entegrasyon kavramı da bu dönemde fiilen uygulanmaya ve açıklanmaya çalışılmış ancak, entegrasyon konusunda görüş birliği ve net bir kanıya varılamamıştır (Puchala, 2001: 81).

Aynı zamanda uluslararası evrensel yaklaşımlar iki yönde ortaya çıkmaktadır. Uluslararası dış ticaretin bütün ulus devletleri dahil edecek biçimde yani evrensel bir boyutta liberalleştirilmesi, “küresel yaklaşım” olan 1948’de uygulanmaya başlamış Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması’nda (GATT) belirtilmektedir. Diğer yaklaşım ise, farklı ulus devletlerin bölgesel bir blok dahilinde dış ticareti serbest hale getiren politikalar güderek bölgesel iktisadi birlikler meydana getirmeleri olarak nitelendirilen “bölgesel entegrasyon” kavramıdır.

“Bölgesel entegrasyonlar, çoğunluğun görüşüne göre siyasi olarak bağımsız olan ülkeleri ekonomik olarak birbirlerine bağımlı hale getirmektedir” (Seyidoğlu, 2007: 415).

“Bölgesel entegrasyon dört farklı entegrasyon sürecini içermektedir. Bu entegrasyonlar ticareti kısıtlayıcı faktörlerin ortadan kaldırılması yani ticaretin entegrasyonu, uluslararası faktör hareketlerinin serbest bir hal alması anlamına gelen faktör entegrasyonu, ulusal ekonomik politikaların ülkelerarası ilişkileri kuvvetlendirecek şekilde uyumlu hale getirilmesi anlamına gelen politik entegrasyon ve bu entegrasyonların bir araya gelmesi ile oluşan tam entegrasyon şeklindedir” (İncekara, 1995: 60).

Bölgesel entegrasyonun oluşma sebepleri üç ana kategoride ele alınabilir (İncekara, 1995: 63-64):

a) Devletler mevcut üretim sınırlarını yükseltip verimliliği artırarak sonucunda da sosyal kalkınma seviyesini daha yukarılara taşımak için bölgesel ekonomik entegrasyona başvurumaktadırlar. Bunun sonucunda ise ekonomik ve siyasal bağımsızlıklarından bir nevi vazgeçmeleri ile toplumsal refahı artırmayı garanti altına almaktadırlar.

b) Ülkelerin bölge dışında oluşan gruplaşmalara yönelik yüksek bir baş etme gücüne sahip olmaları sonucunda siyasal politikalarda güçlü ve caydırıcı bir seviyeye gelmek istemeleri ile siyasal kapasitelerinin artırılması planlanmaktadır.

c) Bölgesel ekonomik entegrasyonun başka bir sebebi de birlikte yaşamak zorunda kalan komşu ülkelerin birbirleriyle karşı karşıya gelmeleri yerine güçlerini toplayıp çıkar çatışmalarını engellemektir.

Bölgesel entegrasyonlar ekonomik entegrasyonlarla iç içe geçmiş birbirine bağımlı yapılardır. Buradan hareketle ekonomik entegrasyon da çeşitli bilim insanları tarafından açıklanmaya çalışılmıştır.

İncekara, (1995: 60) ekonomik entegrasyonu birden çok ülkenin ortak kararlar alarak bölgesel bir ittifak dahilinde ticaret politikaları izleyerek ticaretlerinin önündeki engelleri kaldırarak kendi aralarında ticari serbestleşme sonucunda ekonomik birlikler oluşturmaları olarak tanımlamıştır. Bölgesel ekonomik entegrasyon, siyasal olarak bağımsız olan ülkeleri ekonomik yönden birbirlerine bağımlı kılarak bütünleştirmektedir. Entegrasyonlara dahil olan devletler, ekonomik amaçlar çerçevesinde toplumsal refah düzeylerini, üretim kapasitelerini, kaynak verimliliklerini arttırmayı hedeflemektedirler. Gelişmiş olan büyük ekonomilere sahip ülkelerin, hızlı üretim artışlarına karşılık ulusal çapta piyasalarının üretimi karşılayamayıp yetersizlik göstermeleri sonucu, gelişmekte olan devletlerin ekonomileri ise iç piyasalarını gelişmiş devletlerin ekonomileri ile birleştirmek suretiyle sanayileşme hızlarını arttırma hedefleri birçok ülkeyi bölgesel ekonomik entegrasyonlara yönelmeye güdülemiştir (Uyar, 2007: 2).

Bölgesel entegrasyonun bazı amaçları arasında; bölgeler içindeki adaletsizliği gidermek, birlik içine girerek uluslararası siyasette söz sahibi olmak, politik ve iktisadi

sorunlara bölgesel entegrasyon dahilinde çözümler bulmak, ekonomik kalkınmayı ve refahı sağlamak olarak sıralanabilir (Dura, 2003: 5).

Ekonomik entegrasyonun başarı koşulları ekonomik entegrasyona katılan ülkelerin ekonomik, sosyal ve kültürel koşulları ve ülkelerin ekonomik entegrasyona katılma amaçlarıyla yakından ilgili olmaktadır. Ekonomik entegrasyonların başarı şartlarını temel olarak beş noktada toplamak mümkündür (Seyidoğlu, 2009: 241);

a) Ekonomik yapı benzerliği: Ekonomik yapıları ve gelişmişlik düzeyleri birbirine yakın olan ülkeler arasında oluşturulan ekonomik entegrasyonların başarı şanslarının daha fazla olduğu kabul edilmektedir.

b) Tamamlayıcılık ve rakip olma: Ulusal endüstrilerin ürettiği mal yelpazesi ve birlik içerisindeki diğer ülkelerin ürettikleri mal yelpazesi rakip mallardan oluştuğu durumda ürünler arasında ikame fırsatı oluşmaktadır. Tamamlayıcı mallar üreten ülkelerin entegrasyona dahil olması ise ilk duruma göre daha yüksek bir ticaret arttırıcı etki yaratmaktadır.

c) Ödemeler dengesi ve döviz kuru politikaları: Ekonomik entegrasyona giren ülkeler, ekonomik entegrasyonun çeşidine göre birbirlerinden etkilenmektedir. Üye ülkelerden birinin kurları düşük veya yüksek tutması diğer ülkelerin ödemeler dengesini etkilemektedir.

d) Yeterli alt yapı: Entegrasyonla birlikte artan ithalat, ihracat, sermaye hareketliliği, ülke ekonomilerinin bu ekonomik değişime ayak uydurabilecek yeterli alt yapısı olmasını gerektirmektedir.

e) Siyasal ve kültürel benzerlik: Ekonomik entegrasyonun başarılı olabilmesi için tüketici ve üretici tercihlerinin benzer olması gerekmektedir.

1960'lı yıllarda hız kazanıp 1980'li yıllardan sonra ise finansal serbestleşme hareketleri ile büyüme ve teknolojik ilerleme neticesinde yeni bir boyut kazanmaktadır. İktisadi açıdan entegrasyonların artma sebebi ticari serbestleşme ile birlikte ülkelerin gittikçe zorlaşan uluslararası rekabet şartlarına uyum sağlamak istemeleri ve gelişmiş ekonomilere sahip ülkelerin refahlarından pay almak isteme düşünceleri olarak belirtilebilir (İncekara, 1995: 51).

“Entegrasyonun amaç ve yararları Karl Deutsch tarafından dört başlık altında toplanmıştır:

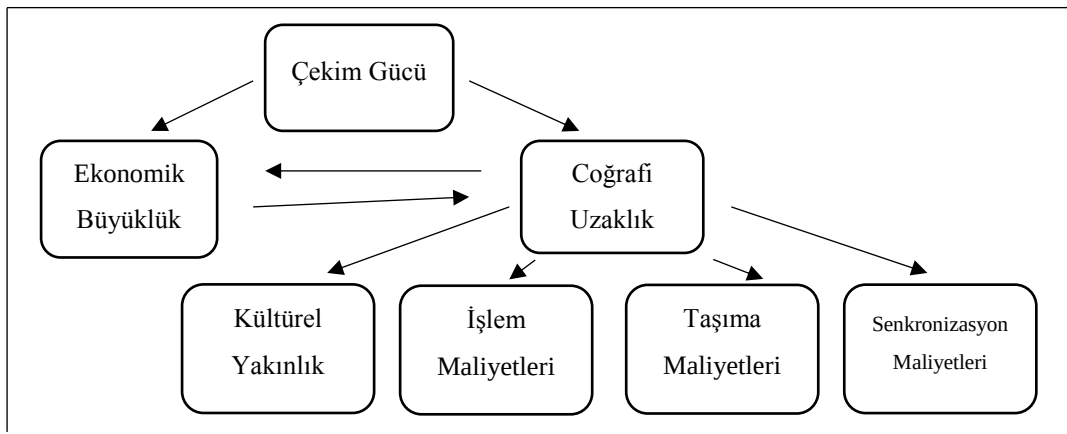
- 1) Barışı korumak
- 2) Daha büyük ve çok amaçlı kapasitelere ulaşmak
- 3) Belli özellikli görevleri yapmak
- 4) Yeni bir imaj ve kimlik kazanmak” (Deutsch, 1988: 271, akt. Arı, 2013: 404).

Ülkeler arasında entegrasyonunun analizini yaparken, kültürel homojenlik, ekonomik açıdan karşılıklı bağımlılık, coğrafi yakınlık, kimlik ortaklığı, ortak düşmanın varlığı gibi kriterler ele alınmaktadır. Göz önünde bulundurulması gereken bir başka faktör de üyelerin iç

politikayı belirleyici unsurları ile üye olmayan ülkelerin entegrasyona verecekleri tepkiler olmaktadır. Yine diğer önemli bir unsur, ülke içinde ve ülkeler arasında entegrasyonu destekleyen bir elit tabakanın bulunmasıdır. Eğitim seviyesinin düşük olduğu ülkelerde siyasi ve idari altyapı gelişmediğinden birleşme daha zor gerçekleşmektedir (Dougherty ve Pfaltzgraff, 1981: 288-291, Akt. Kuru, 2004).

Coğrafi yakınlık kriterinden yola çıkarak bölgesel ekonomik entegrasyon kavramının yakın ilişkide olduğu Çekim Modeli Teorisinin uluslararası ticarete etkisinden bahsetmek gerekmektedir. Bölgesel entegrasyonların nedenlerinden birisinin de coğrafi yakınlık olduğu belirtilmekte ulus devletler arasındaki coğrafi yakınlık ve aynı jeopolitik bölgede yer almalarının çekim modeli teorisi ile ilişkisi bulunmaktadır.

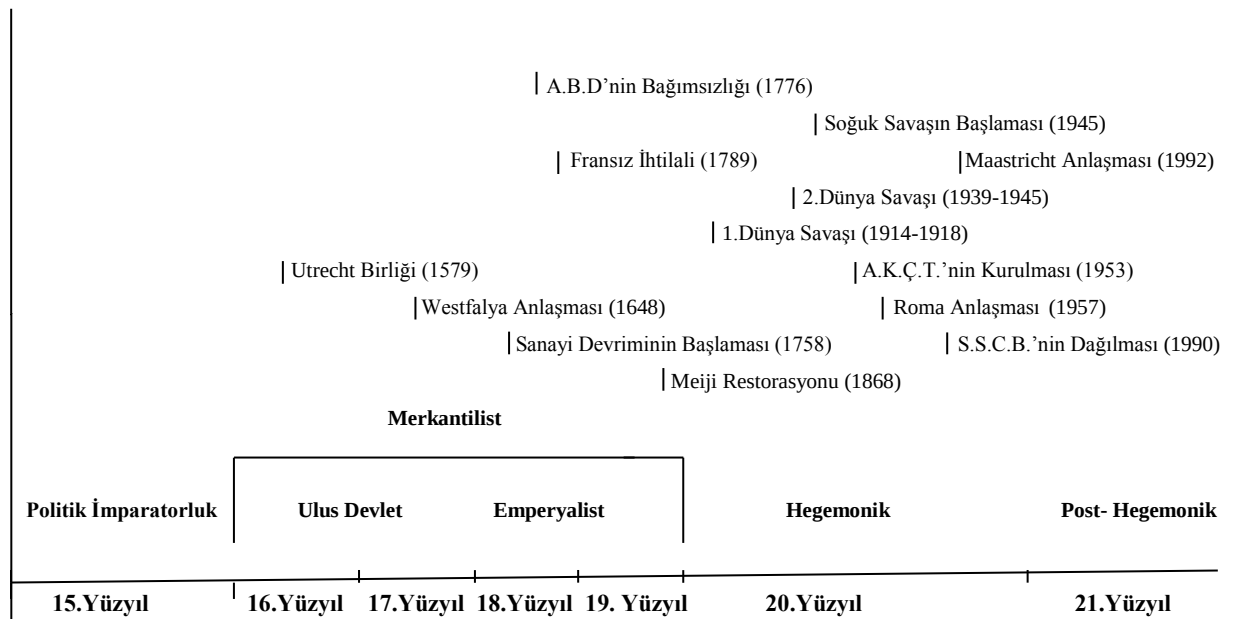
İsmi, Isaac Newton'un (1643-1727) Yerçekimi Kanunu'ndan alan teori 19. yüzyılda sosyal bilimlerde de kullanılmıştır. 1960'lı yıllardan itibaren çekim modeli uluslararası ticarete uyarlanarak kullanılmaktadır. Uluslararası iktisat için dış ticarete çekim modeline göre, iki ülke arasındaki ticaret o ülkelerin milli gelirleri arttıkça artıp aralarındaki mesafe arttıkça azalmaktadır. Mesafenin ticaret akışlarına olumsuz etkide bulunmasının sebebi bu söz konusu ters orantıdan kaynaklı maliyetlerdir. Bu maliyetlerden en önemlisi uzaklık arttıkça artan taşıma maliyetleridir. Dış ticaretin çekim modeli, bir ülke çifti arasında ekonomik büyüklüklere ve aralarındaki uzaklıklarına bağlı olarak değişen iki yönlü dış ticaret ilişkilerini öngörmek için uluslararası ekonomide yer almaktadır (Bebek, 2006: 48). Şekil 1.1'de, çekim modelinde çekim gücünün ekonomik büyüklüğe ve coğrafi uzaklığa göre dış ticarete etkisi söz konusu kaynaktan faydalanılarak oluşturulmaktadır.

Kaynak: Keith Head, "Gravity for Beginners", (2003: 8).

Şekil 1.1. Çekim Modeli'nin Dış Ticarete Etkisi

Çekim modeli teorisinin bölgesel ekonomik entegrasyona etkileri konusuna olan ilgi artan bir eğilime dolayısıyla ampirik bir literatüre sahiptir. Her biri farklı örnekleme, örnekleme periyotları ve metodolojileri kullandığından çalışmaların bulgularının karşılaştırılması bilimsel olarak kolay olmamaktadır. Ekonomik büyüklük arttıkça çekim gücü artmakta ve uluslararası ticaret hacmi yükselmektedir. Diğer değişken olan coğrafi uzaklıkta ise ülkeler ya da bölgeler arasındaki coğrafi mesafe arttıkça çekim gücü azalmakta dolayısıyla dış ticaret de azalmaktadır. Türkiye örneğinde, en fazla ticaret hacminin Avrupa Birliği ülkeleri ile yapılması hem Avrupa Birliği entegrasyonunun ekonomik büyüklüğü hem de coğrafi yakınlığının olumlu etkisi önemli yer tutmaktadır. Çekim modelinde yer alan iki önemli argümandan birisi olan mesafe kavramı yalnızca entegrasyondan elde edilen kazancı açıklayan değişkenlerden biri olmaktadır. Bu durumda iki soru daha ortaya çıkmaktadır. Birliğe yeni katılan ekonomiler komşularına ne kadar yakın? Yani, yeni gelen ve komşusu tarım ülkesiyse aralarındaki ticaret olasılığı nasıl olmaktadır? Aynı şekilde Türkiye neden dış ticaretini en fazla Avrupa Birliği ülkeleri ile yapmaktadır? Ayrıca, mesafe tek değişkense entegrasyon tarifelerin kaldırılmasından elde edilen kazançlar dışında hiçbir şey getirmemektedir. İkincisi, Avrupa Birliği'ne katılan bu yeni ülkelerin hepsi komşu olduğu için artan ticaretin çoğunun yeni katılan ülkeler arasında gerçekleşmesi beklenmektedir. Ancak, fiili durumda ekonomik entegrasyonun dinamik etkilerinin statik etkilerinden daha önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Şekil 1.2. Bölgesel Entegrasyonun Tarihsel Evreleri Çizelgesi

Şekil 1.2’de, yüzyıllara ayrılmış olarak zaman çizelgesi ile bölgesel entegrasyon oluşumlarını tarihsel süreç içerisinde etkileyen önemli olaylar, savaşlar ve anlaşmalar yer almaktadır. Bölgesel Entegrasyonun kronolojik olarak tarihsel dönemleri; Politik İmparatorluk Bölgesel Entegrasyonu, Ulus Devlet Bölgesel Entegrasyonu, Merkantilist Bölgesel Entegrasyon, Emperyalist Bölgesel Entegrasyon, Hegemonik Bölgesel Entegrasyon ve Post-Hegemonik Bölgesel Entegrasyon olarak ayrılmaktadır.

20. yüzyılın son elli yılından itibaren hem gelişmiş ülkeler hem de gelişmekte olan ülkeler arasında birçok ekonomik entegrasyon oluşumu gerçekleşmiştir. Sadece bir grup ülke arasında olsa bile dünya ticaretinin serbestleştirilme çabası, küreselleşme açısından da olumlu gelişmeleri beraberinde getirmektedir (Seyidoğlu, 2007: 264). Ekonomik entegrasyonlar, bazı mallar üzerindeki tarife indirimlerinden, para ve maliye politikalarının uyumlaştırılmasına kadar pek çok birleşme çeşidini içermektedir (Dura, 2003: 5). Ekonomik entegrasyon için tanımlamalardan birisi de Balassa’ya göre (1967); ilk aşamadan en gelişmiş son aşamasına kadar dış ticareti engelleyen faktörlerin önlenmesi yani dış ticaretin entegrasyonu, uluslararası faktör hareketlerine serbestlik getirilmesi, faktör entegrasyonu; ulusal iktisat politikalarının uluslararası ilişkileri geliştirici şekilde uyumlu olması politika entegrasyonu ve son olarak ise tamamını içeren tam ekonomik entegrasyonu meydana getirmektedir.

Myrdal ve Hirschman’ın Kutuplaşma Teorisi’ne göre ise iktisadi kalkınmada birden fazla kutup vardır ve iktisadi kalkınma hiçbir ülkede aynı zamanda gerçekleşmemektedir. Kutuplaşma teorisi çerçevesinde entegrasyonun çeşitli düzeyleri bulunmaktadır. Entegrasyon çeşitleri kronolojik olarak sırasıyla bir önceki düzeyi kapsayarak ilerlemektedir. Bunlar; tercihli ticaret anlaşması, serbest ticaret bölgesi, gümrük birliği, ortak pazar, ekonomik ve parasal birlik ve en gelişmiş aşama olarak ulusal iktisadi bağımsızlığın ortadan kalkarak yeni bir siyasi yapının ortaya çıktığı tam ekonomik entegrasyon olarak sıralanmaktadır (Pehlivan ve Utkulu, 2015).

Tablo 1.1. Ekonomik Entegrasyon Türleri ve Özellikleri

Ekonomik Entegrasyon Şekilleri	Serbest Ticaret	Ortak Gümrük Tarifesi	Üretim Faktörlerinin Serbest Dolaşımı	İktisat Politikalarında Uyum
İktisadi İşbirliği Anlaşmaları	+(Sadece belirli ürünlerde)	-	-	-
Serbest Ticaret Anlaşmaları	+	-	-	-
Gümrük Birliği	+	+	-	-
Ortak Pazar	+	+	+	-
Ekonomik ve Parasal Birlik	+	+	+	+

Kaynak: Uyar, 2007.

Not: (+) var, (-) yok anlamında işaretlerdir.

- Tercihli Ticaret Anlaşması:** Günümüzde ekonomik entegrasyonlar çeşitli şekillerde kurulabilmektedir. Entegrasyonun derecesine göre türleri sınıflandırıldığında; “Tercihli Ticaret Anlaşmaları” kapsamı en dar olan ekonomik işbirliği türüdür. Anlaşmaya üye olan ülkelerin, tek taraflı ya da karşılıklı olarak belli mallar üzerinde gümrük tarifelerinde indirim yapması şeklinde gerçekleşir (Seyidoğlu, 2007: 204). Tercihli ticaret anlaşmaları, dış ticaretin kısmi olarak serbestleşmesi gerekçesiyle GATT’ın 24. maddesinde yasaklanmıştır.
- Serbest Ticaret Anlaşması:** Diğer bir entegrasyon türü olan “Serbest Ticaret Bölgeleri’nde, üye ülkeler arasındaki gümrük vergilerinin kaldırılması, ancak anlaşmanın dışında kalan ülkelere karşı her ülkenin önceden uyguladığı özel gümrük tarifesinin kullanılması ile söz konusudur (Yiğit, 2003: 9).
- Gümrük Birliği:** Serbest ticaret bölgelerinden daha ileri bir entegrasyon türü olan Gümrük Birliği’nde ise, katılan ülkeler sadece aralarındaki gümrük vergilerini kaldırmakla kalmayıp aynı zamanda üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük politikası uygulamaktadırlar (Kara, 1996: 71). Gümrük Birliğine girmiş ülkelere kendi başlarına serbest dış ticaret politikaları yapmaları sınırlandırılmıştır. Böylece üye ülkeler dış ticaret ve tarifelerle ilgili uluslararası konulara tek bir ülke olarak katılmaktadırlar.
- Ortak Pazar:** İktisadi birleşme aşamalardan biri olan ortak pazar, gümrük birliğinden daha ileri gelişmiş bir hareket niteliğinde olmaktadır. Entegrasyon hareketine girişmiş olan ülkeler üretim faktörlerinden olan girişimci, emek ve sermaye gibi serbest dolaşımını gerçekleştirerek var olan sınır kısıtlamalarını ve engellemelerini ortadan kaldırmakla olup zaten mevcut olan gümrük birliği kurallarını korumaktadırlar. Bu sayede bir ortak pazar meydana getirmektedirler. Ortak pazarda; işçilerin serbest

dolaşımı, işyeri açma ve hizmet sağlama hakkı, sermayenin serbest dolaşımı ve ödemelerin serbestleştirilmesi faktörlerinin hepsi birarada uygulanmaktadır. Bu ortamda tam bir ortak pazar oluşturulabilmesi için 1 Ocak 1993'te Tek Pazar uygulamasının başlatılması kararlaştırılmıştır. Tek Pazar birlik düzeyinde malların, hizmetlerin, kişi ve sermayenin bütün engellemelerin ortadan kaldırılması sonucunu ortaya çıkarmaktadır (Seyidoğlu 2007: 223-224).

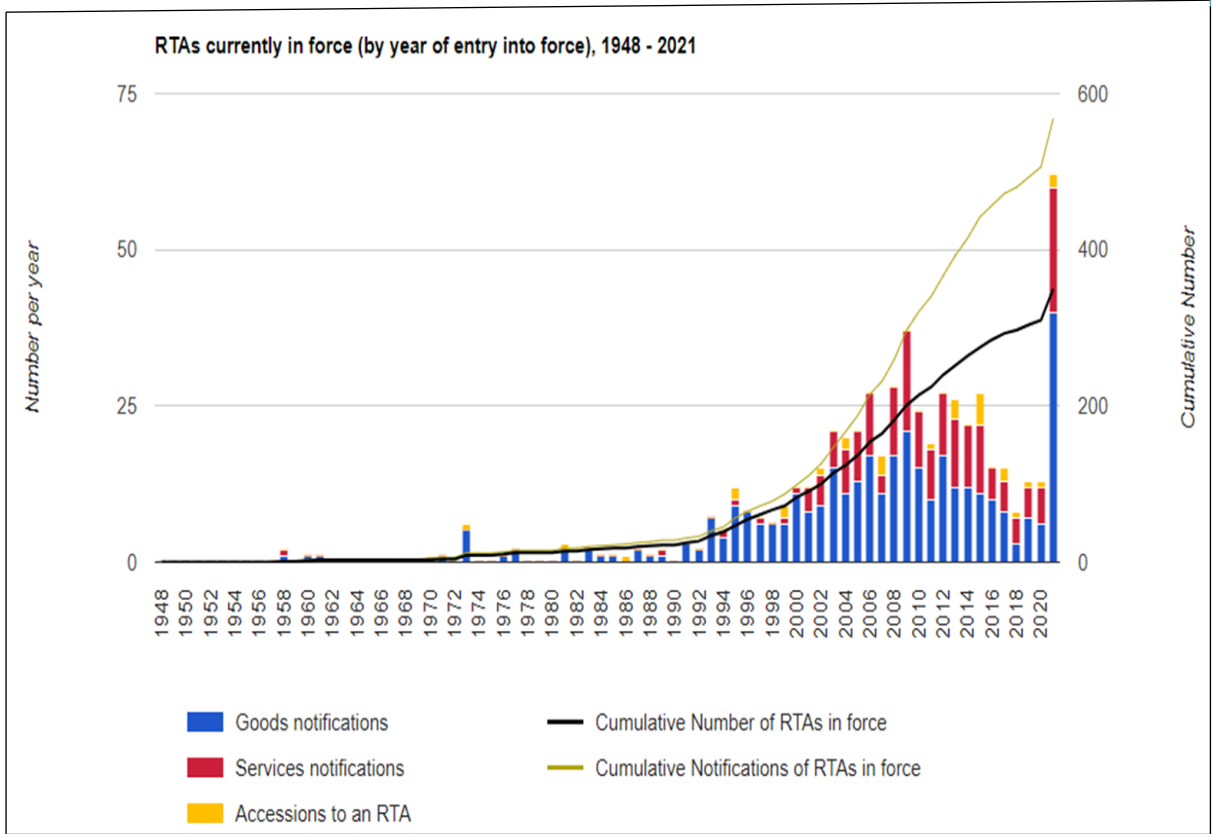
- e) Ekonomik (Parasal) Birlik: Entegrasyon aşamalarının günümüz dünyasında gerçekleşmiş olan aşamalarından iktisadi birlik; kurumsal bir birlik tarafından ekonomik, finansal, mali ve sosyal politikaların ortak bir karar ile alınmasını ifade etmektedir. Söz konusu iktisadi birliğe katılan ülkelerin ortak ekonomik kararlar alma ve aldıkları bu kararları uygulama yetkilerini kurdukları birlik üstü bir resmi organa devretmektedirler. İktisadi birlik günümüz örneklerinde olduğu gibi çoğu zaman ortak bir para biriminin kabul edilmesine dayanmaktadır. Ekonomik birlik aşamasındaki devletler adeta tek bir ülkenin değişik bölgeleri durumuna gelmektedirler (Özçelik, 2006: 16).
- f) Tam Ekonomik Entegrasyon (Siyasal Birlik): İktisadi birlik aşamasından sonra ortaya çıkacak bütünleşme aşaması tam ekonomik entegrasyon bir diğer deyişle siyasi birlik olarak adlandırılmaktadır. Tam ekonomik entegrasyonda bulunan devletlerin para ve maliye politikalarının uyumlaştırılması iktisadi açıdan bir tek devlet gibi yönetilmelerine sağlamaktadır. Dolayısıyla iktisat politikalarında aynı kararları uygulayan siyasi birlik; askeri ve ortak güvenlik gibi politikalarda da birlikte karar almaktadır (Seyidoğlu, 2007).

Tablo 1.2. Dünya'daki Bölgesel Ticaret Anlaşmaları

	Bölgesel Ticaret Anlaşması Sayısı
Gümrük Birliği	18
Ekonomik Entegrasyon Anlaşmaları	181
Serbest Ticaret Anlaşmaları	313
Tercihli Ticaret Anlaşmaları	27
Toplam	539

Kaynak: WTO, Bölgesel Ticaret Anlaşmaları Veritabanı, (2021).

Tablo 1.2’de dünya genelinde gerçekleştirilen bölgesel ticaret anlaşmalarının hangi entegrasyon aşamasına karşılık geldiği görülmektedir. Dünya genelindeki 539 bölgesel ticaret anlaşmasının; %58,07’si ile en büyük oran ile serbest ticaret anlaşması yapan ülkeleri kapsamakla birlikte diğer türlere göre daha gelişmiş bir aşama olan gümrük birliği ise yalnızca %3,33’lük bir pay ile yer kaplamaktadır.

Kaynak: WTO, Bölgesel Ticaret Anlaşmaları Veritabanı, (01.12.2021).

Şekil 1.3. Yıllar İtibari ile Geçerli Olan Bölgesel Ticaret Anlaşmaları (1948-2021)

Şekil 1.3’te, bölgesel ticaret anlaşmalarının (RTA) bildirimleri: mallar, hizmetler ve bir RTA’ya erişimler ayrı ayrı sayılmaktadır. Kümülatif satırlar, halihazırda yürürlükte olan RTA’ların bildirimlerinin sayısını göstermektedir. Grafikte, mal bildirimleri (Goods notifications), hizmet bildirimleri (Services notifications), bölgesel ticaret anlaşmalarına erişimler (Accessions to an RTA) verileri kümülatif olarak yürürlükteki bölgesel ticaret anlaşmalarının sayısı ve yürürlükteki bildirilen bölgesel ticaret anlaşmalarının sayısı gösterilmiştir. 1990 yılından itibaren bölgesel ticaret anlaşmaları artış trendine girmiş ve yıllar itibariyle dalgalanmalar göstermiştir. 2020 yılındaki aşırı ve ani yükselişin sebebi, 2020 yılında Birleşik Krallığın

Avrupa Birliği'nden Brexit Anlaşması ile ayrılması sonucu yeniden birçok ülke ile ikili bölgesel ticaret anlaşmaları imzalamasıdır.

Bölgesel entegrasyonun oluşum süreci uluslararası sistemin içerisinde gerçekleştiğinden sistemin siyasal makro özellikleri belirli bir ölçüde süreci sınırlamaktadır. Hettne (1999: 14) bu durumu açıklarken bu siyasi üstyapı, bölgesel aktörlerin gerçek bölgeselleşme süreçlerini gerçekleştirirken sahip oldukları manevra alanını belirlemediğini ifade etmektedir.

Bölgesel Ekonomik Entegrasyonlara katılma sebeplerinden bir diğerinden bahsetmek gerekirse entegrasyona dahil olan devletlere önemli faydalar sağlayıp ekonomik göstergeleri nispeten daha kötü durumda olan devletler ekonomik olarak güçlü olan devletler ile işbirliği yapmak istemektedirler. Bu işbirliği neticesinde, iktisadi büyümeyi ve kalkınmayı ortak bir karar alarak hedeflemektedirler. Bölgesel entegrasyona gönüllü olarak katılan ulus devletler; ortak ekonomi, savunma, hukuk, sağlık, kültürel, enerji, tarım ve hayvancılık daha da önemlisi uluslararası politikalarını birlikte yürüterek ulusal, bölgesel ve nihayetinde küresel faydalar sağlamaktadırlar.

1.1.1. Uluslararası Ekonomi Politik Bir Kavram Olarak Bölgesel Entegrasyon

Uluslararası politik ekonomi ülkelerin uluslararası ilişkileri çerçevesinde gelişen, ekonomik ve siyasi faaliyetlerin bütününden oluşan bilimsel bir disiplindir. Temel olarak ülkelerin siyasi ilişkilerini ekonomik alanda ayrıntılı olarak ele alan bilimsel bir disiplin gibi görünse de kullanılan terimlerin ve alanların karmaşıklığı nedeniyle daha derin bir incelemeye ihtiyaç duymaktadır. Uluslararası politik ekonomiyi yalnızca belirli teorik bir disiplin olarak değil aynı zamanda temel amaç olan iktidarın ve zenginliğin rejiminin birbirini nasıl etkilediğini ve şekillendirdiğini anlayan bilimsel bir disiplin olarak tanımlanabilmektedir (Duman, 2002).

Uluslararası politik ekonomi; yeni ve farklı bir araştırma şekli, çeşitli bakış açısı ile yaklaşımları, bir takım varsayımları, yönelimleri, terimleri ve yöntemleri içine alan bir sorular kümesi olarak açıklanabilmektedir. Günümüzde giderek önem kazanan bir disiplin olarak uluslararası politik ekonominin başlıca özellikleri şu şekildedir (Şen, 1998):

- Uluslararası politik ekonomi, ekonomik sistem ile siyasal sistemin birlikte çalıştığı bir disiplindir.
- Uluslararası politik ekonomi, yalnızca teorik yönden incelenmemelidir.
- Globalleşme sonucu gelişim süreci hız kazanmıştır.
- Kullandığı terimlerin çokluğu ve kapsadığı alanın genişliği nedeniyle diğer yaklaşımlarla birlikte anlaşılabilir kadar geniş bir yer kaplamaktadır.

- Uluslararası politik ekonomi, özerk bir yapıya sahip olmaktadır.
- Uluslararası politik ekonominin ayrı bir disiplin olarak ortaya çıkması ve gelişmesi, uluslararası organizasyonların kurulmasına neden olmuştur.

Bağımsız ve ayrı bir alan olarak politik ekonomi, 1970’li yıllarda ortaya çıkmış olup ekonomi ile siyasetin ayrı değerlendirilemeyeceğinden yola çıkarak, bu farklı branşlar arasında birleştirici rol üstlenen bir alan haline gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı ile yaşanmaya başlayan siyasi ve ekonomik olaylar, bu iki alan arasındaki ayrımı ve bütünlüğü gözler önüne sermektedir. Devletler tarafından ekonomi alanındaki karışıklıkları azaltmak ve güvenliklerini ileri derecede sağlamak için ekonomik konular hakkında detaylı anlaşmalar yapılmıştır. Ekonomi ile siyasetin 1970’li yıllara kadar ayrı ayrı ele alınmasının esas nedeni de bu olmaktadır (Öniş ve Kutlay, 2014: 11).

Uluslararası politik ekonomi, yerel-uluslararası siyaset ile yerel-uluslararası ekonomi alanlarının birlikte etkileşimi sonucu ortaya çıkmıştır. Somut olarak bakmak istersek uluslararası ticaret, para politikası, küresel şirketler, küresel çapta finansal krizler, finans, teknoloji, enerji ve hegemonya gibi konular uluslararası politik ekonominin inceleme alanı kapsamındadır. Uluslararası politik ekonomi ilgilendiği konular açısından ülkelerin güvenlik, savaş ve barış ile ilgili konuların yanında ekonomik konuları da içerdiği için yaşanan olaylara daha geniş bir bakış açısına sahiptir. Uluslararası politik ekonomi, bir konu ile ilgili araştırma yaparken siyaset ile ekonominin uluslararası ilişkilerini ülkenin kendi yürüttüğü politikalara etkisi ile ilgili de sorgulamalara başvurmaktadır. 1991 yılındaki Körfez Savaşı’nın, dünya ekonomisi ve politikası üzerine etkileri buna örnek gösterilebilir (Kutlay, 2013: 16).

Uluslararası politik ekonomiye farklı örnekler vermek gerekirse, Arap Baharı’nın Ortadoğu bölgesinde yarattığı yeni bir ekonomik sistem ortaya çıkmıştır. Arap Baharı’ndan etkilenen ülkelerin ekonomi politikaları ve dolayısıyla bölgesel entegrasyon oluşumlarına zemin hazırlamıştır. Güneydoğu Asya’da yaklaşık yirmi yıl süren Vietnam Savaşı, 1973’teki İsrail ile Arap ülkeleri arasındaki Yom-Kippur Savaşı ve sonrasında ortaya çıkan 1973 Dünya petrol krizi (Stagflasyon), 2008 Euro Bölgesi krizi, 2015 Dünya petrol krizi, Doğu Akdeniz’deki münhasır ekonomik bölgelerdeki doğalgaz ve petrol sahalarının paylaşılması sorunu gibi olaylar uluslararası politik ekonominin bölgesel ekonomik entegrasyonlar ile doğrudan etkileşimde olduğunun kanıtı olmaktadır.

1.1.2. Bölgesel Ekonomik Entegrasyonun İki Değişkeni: Bölgeselleşme ve Küreselleşme

Bölgesel Ekonomik Entegrasyonu oluşturan Bölgeselleşme ve Küreselleşme kavramları tanımlanmaya ve açıklanmaya çalışılmaktadır. Bölge, birçok araştırmacıya göre coğrafi bir

kavram olarak tanımlanmış fakat bazı araştırmacılara göre coğrafi anlamından ziyade bu kavram iktisadi ilişkilerin artması, bir yerde yoğunlaşması ve uluslararası politikada benzeşme ile ilgili olmaktadır (Mansfield ve Milner, 1999: 590-591).

Bölgecilik (Bölgeselleşme), coğrafi bütünlüğü olan ülkeler arasında iç bağımlılık olarak tanımlanabilir dolayısı ile ekonomik entegrasyon süreci ile bölgeselleşmeyi birbirinden ayırabilmek oldukça güç olmaktadır (Ertürk, 1993: 6). Her entegrasyon daha geniş bir bölgede ekonomik ve politik bir bütün oluştururken diğer bölgelere karşı da bir ayrımcılığı beraberinde getirebilmektedir. Entegrasyon ve bölgeselleşme çerçevesindeki ayrım ise "ekonomik entegrasyonun küresel boyutta gerçekleşebilme olanağı her zaman söz konusu iken bölgeselleşme küreselleşme ile kavramsal olarak ayrılık oluşturmaktadır. Bu nedenle bölgesel entegrasyonlar ikinci en iyi teori olarak değerlendirilmektedir.

Bölgeselleşme ve bölgeselcilik kavramları da bölge kavramına açıklık getirmekten çok belirsizliğini arttırmaktadır. Fishlow ve Haggard, ekonomik akımların bölgesel yoğunlaşmasını bölgeselleşme ve ülkeler arasındaki ekonomik politika işbirliği ve koordinasyonla belirlenen politik süreci ise bölgeselcilik olarak birbirinden ayırmaktadırlar (Mansfield ve Milner, 1999: 591).

1.1.2.1. Bölgeselleşme (Bölgeselcilik)

Bölgeselleşme, iktisattaki üretim faktörlerinin belirli bir alan içerisinde çıkarak harekette bulunmasıdır (Hoshiro, 2013: 2, akt. İnan, 2018: 2). Bölgeselleşme, mal ve hizmetlerin serbest akışını kolaylaştırmak ve aynı coğrafi bölgedeki ülkeler arasında dış ekonomik politikaları koordine etmek için tasarlanmış kurumsal düzenlemeleri ifade etmektedir (Higgott, 2007: 87, akt. İnan, 2018: 2).

Bölgeselleşme daha çok küreselleşme kavramıyla beraber incelenebilen bir terim olarak tarihsel dönemlerde iktisadi ve siyasi güç merkezleri çevresinde ve söz konusu güç odaklarının ticari, iktisadi ve politik faaliyetleri neticesinde bütünleşen bir yapıdır. Kapitalist gelişmenin doğal bir sonucu olarak da görülebilir ve genellikle önde giden ülkelerin sahip oldukları üstünlüklere bağlı olarak serbest ticaret politikaları ile küreselleşmeye giden bir dönüşüm olarak ifade edilebilmektedir. 19. yüzyılın ortalarında bütün dünyaya yayılan ticaret anlaşmaları ve En Çok Gözetilen Ülke uygulamaları (Machlup, 1977; Mansfield ve Milner, 1999'dan akt. İnan, 2018: 2) bölgeselleşme diye tanımlansa da aslına bakarsak bölgeselleşmenin meydana getirdiği problemleri çözme sürecinde küresel bir bütün ortaya çıkarma bağlamındaki eylemler olarak bahsedilebilmektedir. "İkinci en iyi teori olarak bölgeselleşme, birinci en iyinin tam anlamıyla gerçekleşmemesi durumunda ortaya çıkarken, bölgeselcilik ise birinci en iyiye bir

tepki olarak veya korumacılığın güçlendirilmesi biçiminde veya ekonomik ticari alanın korunmasına ve genişletilmesine yönelik olarak ikinci en iyi teori biçiminde ortaya çıkabilmektedir.”

1.1.2.2. Küreselleşme

Küresel sözcüğünün terimsel kökeni çok eski bir geçmişe dayansa da küreselleşme kavramı, çalışmada üçüncü küreselleşme dalgası kapsamında ekonomik boyutta incelenmektedir. Küreselleşme, 1945 yılında II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru müttefik devletlerin savaşı kazanacağını anlaşılmaması üzerine Amerika Birleşik Devletleri öncülüğünde alınan kararlar neticesinde ortaya çıkan Bretton Woods sistemi ile birlikte yeni bir aşama kaydedilmiş olup 20. yüzyıl içerisinde daha fazla 1960'lı yıllarda kullanılmaya başlanmaktadır. 1980'li yıllarda teorik olarak kullanımı artmış ve 1990'lı yıllarda ise tek kutuplu dünya düzeninin ağırlığı ile önemi herkes tarafından kabul edilen bir anahtar terim niteliği kazanmaktadır (Seyidoğlu, 2007).

Küreselleşme; uluslararasılaşma sürecinin tamamlanıp tüm dekolize (bölgesel olmayan) üretim dokularının, üretim ve tüketiminin dünya ölçeğinde planlandığı, serbest rekabet ve piyasa düzeninin uluslar üstü kuruluşlarca denetlendiği, kuralların uluslarüstü anlayışla çalıştığı bir sistemdir. Siyasi ve kültürel alanlar için olabileceği gibi daha çok ekonomik alanlar için kullanılır ve sınır tanımama anlamına gelmektedir. Sınır tanımama ile kastedilen ticaret bloklarının, gümrük sınırlarının ve koruma duvarlarının kalkması sonucunda oluşacak bir dünya pazarı sürecini ifade etmektedir (Gökdemir, 1992).

Küreselleşme kavramının hangi unsurları içermesi gerektiği konusunda ortak bir kana olmamasına rağmen, genel olarak kabul gören bir biçimi olarak şu tanımlama yapılmaktadır: “Küreselleşme; insan, sermaye, teknoloji ve hizmetler bakımından entegrasyonun sağlanmasıdır. Küreselleşme; ticaretin, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artması ve fikir haklarının uygulamaya konmasıyla üretim faktörlerinin mobilitesinin daha da yükselmesi sonucu dünyanın giderek daha fazla bütünleşmesini ifade etmektedir” (Adams, 2008: 725).

Küreselleşme kavramına ilişkin diğer bir tanım da şu şekildedir: “Küreselleşme toplumların siyasal yönetimi ve yönetim politikaları, ideolojisi ve kültürleri üzerinde uluslararası sermayenin ekonomik politikası, kültürü ve ideolojisinin egemenliğini kurması ve geliştirmesidir” (Gezgin, 2005: 10).

Küreselleşme ülke ekonomilerinin dünya ekonomisi ile entegrasyonu diğer bir ifadeyle dünyanın tek bir pazarla bütünleşmesi olarak tanımlanabilir. Küreselleşmenin ön aşaması, bir bölge içerisinde yer alan komşu ülkelerin kendi aralarında ortak pazar oluşturmalarının,

ekonomik sorunlara ortak çözümler aramalarını ifade eden bölgesel entegrasyonlardır (Seyrek, 2002: 169).

1.1.3. Küreselleşme ve Bölgeselleşme İlişkisi Bağlamında Bölgesel Entegrasyon

Mansfield ve Milner; (1999: 596-601) dünya ekonomisinde geçen iki yüzyılda sebepleri, etkileri ve sonuçları itibarıyla dört ayrı bölgeselleşme dalgası meydana geldiğini ifade etmektedirler. İlk ikisi İkinci Dünya Savaşı'ndan önce yaşanmış, son ikisi ise İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yer almıştır. Önceki bölgeselleşme dalgalarının yer aldığı siyasi ve ekonomik düzen günümüzdeki düzenden oldukça farklı olmaktadır. Günümüzde küreselleşmenin tarihsel sürecine bakıldığında bölgeselleşme eğilimlerinin, bugünkü yaşadığımız anlamda küreselleşme sürecinden daha önce başladığı bilinmektedir. Ekonomik bakımdan 20. yüzyıldaki ilk bölgeselleşme hareketi, altı Batı Avrupa ülkesi tarafından 1957 yılında imzaladıkları ve kendi aralarındaki bir gümrük birliğini hedefleyen Roma Anlaşmasıyla başlamaktadır.

Bölgeselleşme ve küreselleşme olgularının temel amaçları ulus devletlerin entegre edilerek bütünleşmenin sağlanmasıdır. Dünyada bir taraftan küreselleşme hareketleri hız kazanırken, bölgeselleşme akımının da aynı zamanda artmakta olduğunu görülmektedir. Küreselleşme ile artan rekabet şartlarına başa çıkmakta tek başına yetersiz kalan ülkeler böylelikle aralarında bölgesel entegrasyonlar kurma yoluna gitmişlerdir. Böylelikle ülkeler, bölgeselleşme hareketleri içinde yer alarak, rekabet güçlerini arttırmaya çalışmaktadırlar. Bölgeselleşmeyi savunanlar; bölgeselleşmenin ticari engelleri kaldırma veya azaltma konusunda kapsamlı anlaşmaların yapılmasına olanak sağladığını ve böylece çok taraflı ticareti destekleyerek küreselleşme sürecini hızlandırdığını ileri sürmektedirler. Aksi görüşte olanlar ise, bölgesel entegrasyona giden ülkelerin büyük pazar güçlerine sahip olmalarından ötürü içe dönük bir yapılanmaya yöneldiklerini ve dolayısıyla ekonomik globalleşmeyi geciktirdiklerini iddia etmektedirler (Özkıvrak, 2001: 20).

Ekonomik boyutu ağır basan iktisadi nitelikli bölgesel bütünleşmeden başka, siyasi ve güvenlik işbirliğine dayalı bütünleşmeler de bölgeselleşme sürecinin belirleyicileri arasındadır. NATO ve Şanghay Beşlisi gibi siyasi nitelikli güvenlik ve işbirliğine dayalı bölgesel bütünleşme örneği olarak verilebilmektedir. Fakat en başarılı bölgesel bütünleşme hareketleri ekonomik amaçlı olarak gerçekleştirilen hareketlerdir. Farklı düzeylerde de olsa bölgesel ekonomik bütünleşmenin faydalarını savunan bütün görüşlerin temelinde Adam Smith ve David Ricardo'nun geliştirdiği serbest ticaret teorileri bulunmaktadır. Buna göre, serbest ticaret ülkeler arasında ekonomik rekabeti özendirerek ve uzmanlaşmayı teşvik ederek kaynak

dağılımında etkinliği sağlamaktadır. Bu düşünce, aynı zamanda üretimde etkinliğe dayalı bir işbölümünün gerçekleşmesiyle dünya refahının da artacağını ortaya koymaktadır (Tokatlıoğlu, 2005: 132).

Birbirlerine tamamen ters gibi anlaşılan bu iki gelişim, bölgeselleşme ile küreselleşme olguları aslında birbirinin tersi olmayıp aksine birbirlerinin tamamlayıcısı olmaktadır. Bu manada bölgesel bir ekonomik entegrasyona girmek küreselleşmenin başlangıcını oluşturmaktadır.

1.1.4. Bölgesel Ekonomik Entegrasyonun Güvenlik Kavramı İle İlişkisi

Uluslararası alanda güvenlik sorunlarının yaygınlaşması ve daha karmaşık hale gelmesi, büyük devletlerin iç dinamiklerinin dış politikada küresel eylem kapasitelerini sınırlandırması güvenlikle ilgili çalışmalarda bölgesel yaklaşımı ortaya çıkartmaktadır. Siyaset biliminde birçok jeopolitik, jeokültürel ve jeoekonomik hattın kesişerek oluşturdukları ve iç stratejik bütünlüğe sahip alanlar “havza” olarak tanımlanmaktadır (Davutoğlu, 2002: 21) Güvenlik açısından bu tanımın karşılığı “bölge” kavramıdır. Bölge kavramından yola çıkarak güvenlik kompleksi ise öncelikli güvenlik kaygıları ve dolayısıyla ulusal güvenlikleri ayırt edilemeyecek kadar birbirine yakın olan devletler grubuna işaret etmektedir (Buzan ve Weaver, 2005: 21).

Tablo 1.3. Güvenlik Sektörleri

Güvenlik Sektörleri	İlgili Oldukları Alan
Askeri	Baskı ilişkileri
Siyasi	Otorite, yönetim statüsü ve iktidar ilişkileri
Ekonomik	Ticaret, üretim, finans ilişkileri
Toplumsal	Kolektif kimlik ilişkileri
Çevresel	İnsan faaliyetleri ve gezegenin biyosferi ilişkileri

Kaynak: Çağla Lüleci, From Securitization to Desecuritization: Decoding Turkish Foreign Policy Towards İran, (2013: 14).

Tablo 1.3’te; Kopenhag Okulu temsilcileri, güvenlik terimini yalnızca askeri güvenlik olarak değil siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel faktörlerin de bulunduğu beş güvenlik sektörü bağlamında ele alarak literatüre yeni bir kavram getirmektedir.

Kopenhag Okulu güvenlik terimini beş temel sektör muhteviyatında açıklarken askeri tehditlerin yalnız insanlık için güvensizlik meydana getirmediğini politik, sosyal, iktisadi, çevresel diğer konulardaki tehditlerin de insanlık için bir güvensizlik durumuna yol açtığını ve

dolayısıyla sektörler içinde birbirleri ile ilişkilerinin boyutlarını açıklamaktadır (Miş, 2011: 347).

İKİNCİ BÖLÜM

BÖLGESEL GÜVENLİK KOMPLEKSİ TEORİSİ

2.1. Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Kavramı

Kopenhag Okulu'nun ortaya koyduğu temel yaklaşımlardan biri de bölgesel güvenlik kompleksi teorisidir. Buzan ilk defa 1983 yılında yayımlanan “People, States and Fear” (İnsanlar, Devletler ve Korku) isimli kitabında bölgesel güvenlik kompleksi teorisine yer vermiş ve Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin nasıl bir hal alacağı tartışmalarına farklı bir bakış kazandırmıştır. “Ulusal güvenlikleri ve öncelikli güvenlik kaygıları birbirinden bağımsız olarak düşünölemeyecek ölçüde birbirlerine yakın ve bağlantılı ölkelerin oluşturdukları gruplara bölgesel güvenlik kompleksi denir” (Buzan, 2009: 44).

Huysmans, (2007) Kopenhag Okulu'nun araştırırken bölgesel güvenlik kompleksi sistemini coğrafya bilimi çerçevesinde aynı coğrafyadaki birbirlerine bağımlı olan iç güvenlik dinamiklerine göre yeniden tanımlamıştır. Ortak güvenlik tehditlerine maruz kalmış olup ortak potansiyel güce sahip olan ölkeler bölgesel entegrasyona daha yatkın olmaktadır. Bunun yanında Buzan, Soğuk Savaş dönemi bitimi için literatürde popüler olmuş Paul Huntington'un “Medeniyetler Çatışması” tezini eleştirerek farklı bir bakış açısı geliştirmiştir (Buzan ve Weaver, 2003: 41). Zira Buzan'a göre ortaya çıkan savaşlar ve anlaşmalar küresel, kültürel, dinsel ya da medeniyetler kapsamındaki çatışmalardan kaynaklanmamakta aksine bölgelerin içerisinde bulunan alt sistemlerde meydana gelen güvenlik etkileşimlerinin daha önemli olması kapsamında bölgesel olarak ortaya çıkacağını savunmaktadır (Şir, 2003: 346).

Her ne kadar güvenlik kompleksi kavramı 1990'ların başında Kopenhag Okulu çalışmalarında yer alsa da 1995 yılında güvenlikleştirme kavramının benimsenmesinden sonra bölgesel güvenlik kompleksi teorisinde de değişiklikler olmuştur. 1995 yılı öncesinde güvenlik kompleksi “güvenlik algıları ve güvenlik kaygıları birbirinden bağımsız düşünölemeyen devletler grubu” olarak tanımlanırken daha sonra “güvenlikleştirme ve güvenlik dışılaştırma süreçleri birbirinden bağımsız olarak düşünölemeyen birimler” olarak tanımlanmıştır. Barry Buzan'ın bölgesel güvenlik kompleksi teorisi uluslararası ilişkilerde inşacı yaklaşım için önemli referanslar barındırmaktadır (Şir, 2003: 346). Bölgesel güvenlik kompleksi teorisi, materyalist ve konstrüktivist (inşacı) yaklaşımların bir karışımını kullanmaktadır (Buzan, 2009).

Kopenhag Ekolü'nün önde gelen teorisyenlerinden Buzan'a göre, dünya çapında tüm devletler güvenlik açısından birbirine bağımlıdır. Ancak tehdit ve güvensizlikler daha ziyade yakınlık ile alakalı olduğundan, birbirine yakın olan devletlerin bağımlılığı ile uzak olan devletlerin bağımlılığı birbirleri ile aynı olmamaktadır. Bu bağlamda, anarşi ve coğrafi ayrımlar güvenlik bağımlılığının yoğunlaştığı bölgesel kompleksler oluşturmaktadır (Buzan, Rizvi vd., 2003: 46).

Buzan'a göre bölgesel güvenlik kompleksi teorisine göre bir bölgede güvenlik kompleksinin oluşmasında rol oynayan faktörler şunlardır:

- Coğrafi olarak ülkelerin birbirlerine yakınlığının olması
- Aynı bölgede yer alan coğrafi yakınlığı bulunan ülkelerin güvenliklerinin ortak özellik göstermesi
- Aynı bölge içinde bulunan ülkelerin jeostratejik çıkarlarının aynı olması ve söz konusu çerçevede ülkelerin birbirlerine karşı güç mücadelesinin veya rekabetin bulunması
- Aynı bölgede yer alan ülkeler arasında karşılıklı savunma, destek, iyi şekildeki komşuluk ilişkisi ve ortak tehdit algısına karşı korku ile şüphe barındıran sağlam ilişkilerin bulunması (Şibelikova, 2007: 1320).

Bölgesel güvenlik kompleksi teorisine göre, bir bölgede yer alan her aktörün güvenliği aynı zamanda bölgede yer alan diğer aktörlerin güvenliği ile de yakından ilişkilidir. Bu nedenle uluslararası ilişkiler kapsamında güç dengesi, bloklaşma ve müttefiklik anlaşmaları gibi stratejiler bölge bazında değerlendirilebilmektedir. Bölgelerin güvenlik kompleksi çerçevesinde tanımlanabilmesi için ortak bir güvenlik tehdidine sahip olması önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira ülkelerin ortak tehdit algılamaları bu ülkeler arasında birleşmeyi güçlendirmektedir. Tarihsel dostluk ve düşmanlık, savaşlar, ortak ihtiyaçlar ve düşmanlar ve benzeri argümanlar bölgesel güvenlik kompleksinin şekillenmesinde temel rolü oluşturmaktadır (Tüysüzoğlu, 2013).

Adı Barry Buzan ile anılan ve Ole Waever ile 2003 yılında birlikte kaleme aldığı “Regions and Powers: The Structure of International Security” (Bölgeler ve Güçler: Uluslararası Güvenliğin Yapısı) Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi'nin en detaylı bahsedildiği kaynaktır. Söz konusu kaynak kitap bu çalışmada da en fazla yararlanılan eser olmuştur. Kitapta teorik olarak bölgesel güvenlik kompleksi kapsamında ülkelerin bölgesel entegrasyonlar kurarak güçlerini arttırıp güvenliklerini sağlayabilecekleri tezi savunulmaktadır.

Bölgesel komplekslerin oluşturulabilmesi için coğrafi yakınlığın önemine vurgu yapılmakta çünkü; askeri, siyasi, toplumsal ve çevresel sektörler bağlamında güvenlik

etkileşimi açısından yakınlık önemli rol oynamaktadır. Bu açıdan teoride belirlenmiş olan güvenlik komplekslerinin türleri şunlardır: Standart Kompleksler, Merkezi Kompleksler, Büyük Güç Kompleksleri, Süper Kompleksler (Buzan, 2009: 55).

Tablo 2.1. Güvenlik Kompleksi Türlerinin Özeti

Tip	Ana Özellikler	Örnekler
Standart	Bölgesel güçlerin belirlediği kutuplaşma	Orta Doğu, Güney Amerika, Güneydoğu Asya, Afrika Boynuzu, Güney Afrika
Merkezi		
Süper güç	Tek kutuplu bir süper güç merkezli	Kuzey Amerika
Büyük güç	Tek kutuplu, büyük bir güç merkezli	BDT, potansiyel olarak Güney Asya
Bölgesel Güç	Bölgesel merkezli tek kutuplu güç	Yok
Kurumsal	Bölge, aktör kalitesini kurumlar aracılığıyla kazanması	Avrupa Birliği
Büyük güç	Bölgesel kutuplar olarak büyük güçlere sahip iki veya çok kutuplu	1945 öncesi Avrupa, Doğu Asya
Süperkompleksler	Güçlü bölgeler arası güvenlik dinamikleri bitişik bölgelere büyük güç yayılımı	Doğu ve Güney Asya

Kaynak: Buzan ve Weaver, Regions and Powers: The Structure of International Security, “Security Complexes: A Theory of Regional Security”, (2003: 62).

- **Standart Kompleksler:** Buzan (2009: 55) standart komplekslerin tamamının anarşik yapıda olduğunu birden fazla güç tarafından bölge içinde askeri ve politik gelişmelerin bu güçlerce meydana getirildiğini belirtmektedir. Standart kompleksler içinde kutuplaşma bölgesel güçler arasında oluşmaktadır. Geçmişte çatışma yaşanan ve birbirini tamamlayan Hindistan-Pakistan, Suudi Arabistan-Körfez Ülkeleri, İran-Irak bu şekildeki standart komplekslerdir. Bu bölgeler tek kutuplu ya da çok kutuplu yapıda bulunmaktadırlar. Standart bir komplekste tek bir bölgesel güç varsa bu duruma “tek kutuplu bölgesel standart kompleks” denilmektedir. Standart komplekslerde küresel güçler bulunmamaktadır. Afrika, Orta Doğu, Güney Amerika ve Güney Asya içinde süper güç barındırmayan standart komplekslerdir. Standart Bölgesel Kompleksler genellikle savaş ya da çatışma sonrası oluşmaktadır.

- **Merkezi Kompleksler:** Buzan (2009: 55) merkezi kompleksleri açıklarken “Merkez-Perifer Teorisi’nden” yola çıkarak merkezi komplekslerin üç türünü açıklamaktadır. Bu üç tür Buzan tarafından sırasıyla bölgesel bir devletin merkezi aktör olduğu, küresel bir devletin merkezi aktör olduğu ve son olarak bölgenin tek bir devlet yerine uluslararası yapı çevresinde entegre olduğu kompleksleri belirtmektedir. Birincisine Bağımsız Devletler Topluluğu içinde

Rusya Federasyonu'nu, ikincisine Amerika kıtasında Amerika Birleşik Devletleri'ni (ABD), üçüncüsüne ise Avrupa kıtasında Avrupa Birliği'ni örnek olarak vermektedir.

- **Büyük Güç Kompleksleri:** Buzan göre, büyük güç kompleksleri standart ve merkezi komplekslerin özelliklerini taşıyan fakat her iki kategoriye dahil olamayacak kadar farklı özellikleri taşıyan bir sınıflandırmadır. Büyük güç kompleksleri içinde birden fazla küresel düzeyde güç yer almaktadır. Büyük güç komplekslerini kendi içinde büyük güç kompleksleri ve süper kompleksler şeklinde sınıflandırmıştır. Büyük güç komplekslerinde birden fazla küresel güç bulunduğundan kompleks içindeki kutuplaşma buna göre dağılmıştır. İçinde Çin'in ve Japonya'nın bulunduğu Doğu Asya ile Rusya Federasyonu'nun da bulunduğu Avrupa bölgesini büyük güç komplekslerine birer örnek olarak vermektedir. Büyük güç kompleksleri sahip oldukları bu özellikleri nedeniyle hem komşu kompleksleri etkilemekte hem de küresel düzeyde güç dengesini değiştirebileceklerinden büyük güç kompleksleri hibrit yapıda bir görünüme sahip olmaktadır (Buzan, 2009: 59).

Söz konusu üç kompleks kategorisinin haricinde; Alt Kompleksler, Buzan'ın bölge tanımlaması ortak güvenlik sorunlarından yola çıkarak belirlenmiş bir jeopolitik tanımlama olarak karşımıza çıkmaktadır. Birden fazla kültürel sistemlerin etkisi altında olan bölgelerde yer alan ülkeler aynı güvenlik sorunlarına farklı tepkiler vermekte ya da güvenlik sorunlarının dinamikleri farklı kültürel sistemlere sahip ülkeler için farklı işlemektedir. Bu durumda tek bir güvenlik bölgesindeki heterojen yapıyı açıklamak için alt kompleks tanımlamasından yararlanılmıştır. Ortadoğu bölgesel güvenlik kompleksi Levant, Körfez ve Mağrib alt komplekslerinden meydana gelmekte bu nedenle bölge içindeki ülkelerin ırk, din ve kültürler arasındaki çatışma durumuna göre alt kompleksler sınıflanmaktadır. Oluşumunu tamamlamamış kompleksler bölgesel güvenlik kompleksi teorisinin temel paradigmaları dünyanın tüm coğrafyasına aynı ölçüde uygulanamamaktadır. Çünkü yerel aktörlerin diğer aktörlerle karşılıklı güvenlik bağımlılığı oluşturabilmek için kendi politika ve güvenlik yapılanmasına henüz sahip olmadığı ya da bölgedeki aktörlerin bu tür bir etkileşim için yetersiz olduğu bölgeler bulunmaktadır. Bu bölgeler uzun süre büyük bir gücün askeri etkisi altında kalmış ve büyük güçlerin rekabet alanı haline gelmiştir. Bu tür bölgeler kendi niteliğine göre ön kompleksler, ilkel kompleksler olarak sınıflandırılırlar. Bu sınıflandırmaya en uygun örnekler Afrika, Asya ve Güney Amerika'da bulunan güvenlik politikalarına sahip olmayan büyük veya bölgesel bir güç tarafından askeri niteliği karşılanan bazı ülkelerdir. Güvenlik ilişkileri bir bölgesel komplekse bağlanma potansiyeline sahip gibi görünse bile henüz bunu sağlamak için karşılıklı ilişki geliştirme potansiyeline sahip olmayan aktörlerin yer aldığı bölgeler "ön kompleksler" olarak adlandırılmaktadır. Bir bölge olarak tanımlamak için aktörler

arasında yeteri kadar karşılıklı bağımlılığın olduğu fakat bölgenin tam teşekküllü bir güvenlik kompleksi olarak adlandırılabilmesi için bölgesel dinamiklerinin halen zayıf bulunduğu alanlar ise “ilkel kompleksler” olarak adlandırılmaktadır (Buzan ve Waever, 2005: 64). Ön komplekslere Afrika Boynuzu, ilkel komplekslere ise Batı Afrika Bölgesi en iyi örneği teşkil etmektedir.

Buzan’ın teorisinde ayrıntılı sınıflandırma yapılmasına karşın, bazı ülkeleri ve bölgeleri kategoriye koymak konusunda zorluklar yaşanmaktadır. Bölgesel kompleksler arasında yer alan ve bu bölgelerin güvenlik sorunları karşısında göreceli olarak pasif konumda olan ülkeler teoride “yalıtkan ülkeler”, bir bölge içinde yer alan aynı konumdaki ülkeler ise “tampon ülkeler” terimleriyle tanımlanmaktadır. Güney ve Güneydoğu Asya bölgeleri arasında yer alan Myanmar, Avrupa kıtası ve Asya’da Ortadoğu bölgesi arasında yer alan Türkiye yalıtkan ülke olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca, Güney Asya ve Ortadoğu arasında yer alan Afganistan, Güney Asya ve Kuzeydoğu Asya arasında yer alan Nepal, Ortadoğu ve Afrika arasında yer alan Moritanya ve Sudan yalıtkan ülkelere örnek olarak verilmektedir. Eğer Asya tek bir bölgesel güvenlik kompleksi olarak düşünülecek olursa Nepal bu kez tampon ülke konumunu almaktadır. Bolivya, Ekvator ve Uruguay da Güney Amerika Bölgesel Güvenlik Kompleksi içinde yer alan tampon ülkelerdir (Buzan ve Waever, 2005: 483).

2.2. Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisinin Temel Yaklaşımları

Bölgesel güvenlik kompleksi teorisi uluslararası ilişkiler biliminin ana konusu olsa da iktisat bilimini de etkileri ve kapsamı bağlamında ilişkili olarak ilgilendirmektedir. Bu sebeple teori çerçevesinde üç temel uluslararası ilişkiler teorisi olan Realizm, Liberalizm ve Konstrüktivizm kavramları açıklanmaya çalışılmaktadır.

2.2.1. Realizm

Uluslararası ilişkilerin en önemli teorilerden realizmde, toplumu yöneten kesimin en önemli endişesi gücü elinde tutmak ve güvenliğin sağlanması konularıdır. Devletin bekası söyleminde herhangi bir hareket önemli kabul edilmektedir. Aynı zamanda, Thomas Hobbes’un (1588-1679) "doğanın durumu" kavramındaki iktidarın olmama durumunda çatışmanın sürekliliğini ifade etmektedir. Neorealizm teorisi bazı alt kavramlara ayrılmıştır. Bunlar; Neoklasik Realizm, Saldırgan Realizm, Savunmacı Realizm kavramlarıdır (Griffiths, 2007: 11-17-18’den akt. Aria, 2015: 4-6). 1940’lı ve 1970’li yıllar arasında hakim olan klasik realizm teorisi güç, ulusal güç ve insan doğasını ele almaktadır. Klasik realizm, savaş dönemlerinin arasında bilhassa liberalizmin başarısız olduğunun kanıtlandığı bir dönemde ortaya çıkmıştır.

Klasik realizmin önemli bilim adamlarından E.H. Carr'a (1892-1982) ve Hans Morgenthau'a (1904-1980) göre uluslararası politika, insan doğasına dayanarak bireyler ve devletlerin ortak amaçları doğrultusunda devletlerin egemen olmak ve diğer devletleri hegemonyaları altına almak için kendi kapasitelerini ve güç siyasetini artırmak istemektedirler. Sonuç olarak teoriye göre, çatışma ve savaş uluslararası ilişkilerde sıradan ve olağan bir sorun olarak kabul edilmektedir (Arı, 2013: 137'den akt. Aria, 2015: 5).

Neorealizm, Kenneth Waltz tarafından 1979 yılında yayımlanan "Theory of International Politics" (Uluslararası Politika Teorisi) adlı kitabında realizm içinde başka bir tartışmayı yani neorealizmi teorisinin doğmasına sebep olmuştur. Devlet otoritesi haricinde başka güçlerin olduğunu açıklarken ekonomi ve güvenlik politikalarının sağlanmasında büyük devletlerin gücüne muhtaç olduğunu ifade etmiştir. Waltz, uluslararası sistemin anarşik olduğunu savunmaktadır. Birimlerin fonksiyonları, ulusal düzeydeki kurumlar arasında farklar bulunduğu gibi aynı olmadığını öne sürmektedir (Waltz, 1979: 82-88-93'ten akt. Bakan ve Şahin, 141-142).

Neorealizmde uluslararası siyaset, sistem ve birimlerden oluşmakta ve bu oluşum devletler arasındaki etkileşimi analiz etmek için yapı nedenlerini, birim düzeyini baz alarak yapı ve birimlerinin karşılıklı etkileşimini araştırmaktadır. Bazen sistemde birimlerin etkisi belirginken bazen sistem birimlerini etkilemektedir. Devletlerin hedeflerinin güçlerini artırma endeksli olduğunu düşünen klasik realistlerin aksine, neorealizm gücü araç olarak dikkate almaktadır. Neorealizmin açıklamaya çalıştığı ve en önemli gördüğü mesele güvenlidir. Nükleer silahlar, temkinli dış politika ve etki alanlarının kısıtlı hale gelmesi ile iki kutuplu uluslararası düzen çok kutupludan daha istikrarlı olduğunu savunmaktadırlar. Devletlerin dönemsel olarak ittifaklarının değişmesi ve devletlerin kapasitelerinin artması sebebi ile çok kutuplu düzen istikrarsız olduğunu ifade etmektedirler (Arı, 2013: 157'den akt. Aria, 2015: 5).

2.2.2. Liberalizm

Liberalizm teorilerinin tamamından ziyade mevcut çalışma ile ilgili teorinin konuları açıklanmaya çalışılmaktadır. Liberalizm, Avrupa'da ortaya çıkan Aydınlanma Çağı (1650-1780) ile başlamıştır. Klasik liberalizm; devletin sınırlı rolünün olduğu belirtmekte bununla birlikte insanların birbirleriyle işbirliği eğimli olduğu konusunda bu işbirliğinin devletlerin de uygulamasını savunmaktadır (Pirinççi, 2010: 11'den akt. Aria, 2015: 7).

Liberalizm teorisinde militarist ve anti-demokratik hükümetler varlıklarını devam ettirebilmek, halk üzerinde daha fazla kontrol sağlayabilmek ve nihayetinde güçlerini artırmak için savaş çıkartmaktadırlar. Liberalizm, demokratik yönetimin ve serbest ticaretin oluşması

sonucunda devletlerin oluşturduğu yapay olan engellemelerin kaldırılması ile dünyadaki bütün insanların birleştirileceğini savunmaktadır (Burchill, 2005: 28-29'dan akt. Aria, 2015: 7).

Liberalizmi benimseyen devletlerin birbirleriyle savaşmayacaklarını ileri sürüp meydana gelebilecek bir savaşın ancak liberal devletler ve liberal olmayan devletler arasında ger ekleēeceėine inanmaktadırlar. Liberalizmde serbest ticaret yapan devletler ve kişiler arasında birbirleri ile karşılıklı anlayışın doğması sonucu uluslararası dostluğun destekleneceği savunulmaktadır. John Stuart Mill, serbest ticaret ile uluslararası toplumda ticaret karşılıklı bağımlılığı ortaya çıkararak anlaşmazlıkları azaltıp serbest ticareti artırması ile savaşmaktan çok daha kazançlı olduğunu ve böylelikle savaşları sona erdirebileceğini ifade etmiştir. I. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından uluslararası barışı ve güvenliği sağlayıp her düzeyde savaşları önlemek için uluslararası liberal teori ya da neoliberalizm fikri benimsenmiştir. Neoliberaler, uluslararası alanda devletlerin bireysel klasik liberal anlayışını uluslararası kuruluşların, bireylerin ve yerli grupların sistemde yer alması ile uygulanabileceğini ifade etmişlerdir. II. Dünya Savaşı'nın başlaması ile beraber liberalizm teorisi başarısız bir yaklaşım halini almış ve artık uluslararası ilişkilerde kabul görmemiştir.    nc  kez liberalizm 1980'lerde ortaya çıkan serbestleşme akımı ile realizmin yaklaşımlarını sorgulayarak yeniden popüler hale gelmiştir. Klasik liberalizm devletin sınırlı rolü olması gerektiğini savunurken yaşanan ekonomik krizler özellikle 1929 Dünya Ekonomik Buhranı onları h k metin kurumlar aracılığı ile belirli alanlarda rehberlik ve kurallar sistemiyle halka ve piyasaya zarar vermemek için piyasayı düzeltmek müdahale edebileceğini kabul etmek zorunda bırakmıştır (Aria, 2015: 8).

2.2.3. Konstrüktivizm (Yapısalcılık)

Neorealizm ve neoliberalizm konstrüktivizm kavramı konusunda farklı sonuçlara ulaşmıştır. Eleştirel kuramcılar neorealizmin epistemolojik, metodolojik, ontolojik ve normatif görüşlerine karşı çıkarken neoliberalizm eleştirel teoriyi fiili gerçekler üzerinde yeterince bilgi sahibi olamamak ile eleştirmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden günümüze kadar uluslararası ilişkiler teorilerindeki tartışmalar rasyonalist-konstrüktivizm ve eleştirel konstrüktivizm teorileri arasında olmaktadır (Aria, 2015: 9).

Normatif ve materyal yapının önemli olduğu konstr ktivizmde, siyasetin şekillendirilmesinde kimlik rolü, birimler ve yapı arasındaki karşılıklı kurucu ilişkilerin olduğu varsayımı savunulmaktadır. Konstrüktivizmin oluşum nedenleri, konstrüktivizm teorisinin kurucuları dünya siyasetinde kendi anlayışının üstün olduğunun kabul edilmesini istemiş, neorealistlerin ve neoliberallerin açıklayıcı anlayışı Soğuk Savaş'ın sona ereceğini ve

sonrasındaki dönemi öngörememekte ve açıklayamamaktadırlar. Ayrıca, 1990'lı yıllardan itibaren bilim adamları küresel düzenin yeniden şekillendirilmesini ve dünya siyaseti ele almak için konstrüktivist teorileri benimsemektedirler. Konstrüktivistler normatif olan fikirler, değerler ve inançların düşünsel yapılarının materyal yapı kadar önemli olduğunu düşünmekte sosyal ve siyasal eylemler üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğuna inanmaktadırlar. Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Küba arasındaki ilişki Reus-Smit tarafından (2005: 195-196'dan akt. Aria, 2015: 9-10) verilen örnekte, Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada geçmişten bu yana dost ülkeler iken Küba ya da Meksika ile düşmanlık içinde olmalarının sebebini aralarındaki mesafeden ya da askeri dengelerden kaynaklı olmadığını savunmaktadır. Savundukları görüş ideoloji, kimlik, kültürel farklılıkların ülkeler arasında tehdit algısına neden olduğu savıdır. Konstrüktivistler, maddi olmayan unsurlar aktörlerin kimlikleri şekillendirerek onların çıkarlarını ve eylemlerini belirtmektedir.

Konstrüktivizm teorisinin metodolojisinde pozitivist epistemoloji tercihi rasyonalizm gibi analitik yönteme ek olarak istatistiksel regresyon analizi ve oyun teorisi gibi nicel araştırma yöntemlerini de kullanmaktadır. Konstrüktivistlerin çalışmalarında; birimlerin kimlikleri oluşturan anlamları ortak yapıların merkeziliğine vurgulamak istemeleri, uluslararası sistemin güç dinamiklerini kavramak gibi söylem analizi, karşılaştırmalı tarihsel vaka araştırmaları ve nitel-nicel içerik analizi gibi araştırma yöntemleri kullanılmaktadır. Konstrüktivizm toplumsal yapılara dayalı olarak maddi kaynakların ve uygulamaların oluşumunu analiz ederken neorealizm maddi kaynaklara dayalı anarşik uluslararası ilişkiyi anarşik ve uluslararası arenada bir merkezi otoritenin olmadığı bir dış politika ile devletlerin güvenlik endişeleri ve güç nedeni olduğunu açıklamaya çalışmaktadır (Hopf, 1998: 171-200'den akt. Aria, 2015: 10). Konstrüktivizmin teorisi; sistemik, birim seviyesi ve holistik olarak üç kategoriye ayrılmaktadır. Sistemik konstrüktivist sadece devletlerin aralarındaki ilişkileri açıklamaya çalışmaktadır (Reus-Smit, 2005: 200-203'den akt. Aria, 2015: 10).

Konstrüktivizmin bölgesel bakış açısı, neorealist yaklaşım ve küreselleşme kapsamında değerlendirilmesinin aksine bölgesel güvenlik analizinin konstrüktivizme dayandırıldığını yani küreselleşme olgusunun da inşacı yaklaşım gereği bir tehdit olarak algılandığı açıklamaktadır. Böylelikle küreselleşme kavramı ve küresel güçlere karşı olumsuz değerlendirmeler sonucu ortaya çıkan tehdit algısı, bölgesel nitelikte karşılık bulup söz konusu tehditlere yönelik önlemler bölgesel seviyede ya da küresel seviyede gerçekleştirilebilmektedir (Buzan 2009: 13, akt. Birdişli, 2021: 7).

2.3. Kopenhag Okulu ve Diğer Güvenlik Teorileri

Kopenhag Okulu, Kopenhag Barış Araştırmaları Merkezi içerisinde araştırmalar yapan bilim insanlarınca kurulmuştur. Kopenhag Okulu uluslararası güvenlik araştırmaları departmanındaki Amerika Birleşik Devletleri üniversitelerinin görüşlerinin hegemonyasına farklı bir bakış açısı getirerek alternatif bir akademik yapı olmaktadır (Coşkun, 2014).

Kopenhag okulunun önde gelen isimleri arasında Barry Buzan ve Ole Waever gelmektedir. Özellikle, Buzan'ın 1983 yılında kaleme aldığı ve 1991 yılında revize edilerek tekrar basımı gerçekleştirilen “People, States and Fear” (İnsanlar, Devletler ve Korku) isimli kitabı Kopenhag okulunun temel felsefesini meydana getirmektedir. Kopenhag Okulu temelde güvenlik konuları üzerine çalışmakta ve bu konu üzerine tezler ileri sürmektedir. Çalışmaları sonucu ortaya çıkan tezler ve literatüre kazandırdığı yeni kavramlar ile güvenlik çalışmalarının farklı ileri boyutlara taşınmasında etkili olmuştur. 1990'lı yıllarda derinleştirilen çok boyutlu güvenlik tanımlaması ve kapsamlı güvenlik tanımlamaları ile güvenlik çalışmalarının merkezine oturmaktadır. Güvenlik Sektörleri, Bölgesel Güvenlik Kompleksi, Güvenlikleştirme ve Ters Güvenlikleştirme kavramları Kopenhag Okulu'nun iktisat ve uluslararası ilişkiler bilim dallarını derinden etkileyen önemli kavramlar olmaktadır (Coşkun, 2014: 181).

2.3.1. Güvenlikleştirme

Güvenlik kavramı Kopenhag Okuluna göre, temel değerlere karşı tehdidin yokluğu olarak tanımlanabilir. Ötekileştirme ve tehdit algısı olmazsa güvenlikleştirme kavramı anlamını yitirmektedir. Genellikle, Soğuk Savaş Dönemindeki büyük güçlerin diğer ülkeler üzerine yaptıkları askeri müdahaleleri açıklamakta ve analiz etmede kullanılmaktadır. Güvenlikleştirme kavramı, bölgesel güvenlik kompleksi teorisi gibi daha sonraki yıllarda ortaya çıkarılacak olan teorilere kaynaklık yapmış 1995 yılında Kopenhag Okulu temsilcisi Ole Waever tarafından kullanılmıştır. Kopenhag Okulu, sektörel güvenlik ve bölgesel güvenlik kompleksi teorisi gibi diğer yaklaşımlarını da güvenlikleştirme teorisi üzerinden geliştirilmiştir. İnşacı altyapıya dayanan güvenlikleştirme teorisi, güvenliği söz edim olarak görür. Teoriye göre, güvenlik konuları, söz edimler sayesinde birer güvenlik tehdidi olarak inşa edilmektedir. Bu sayede, inşa edilmiş olan güvenlik tehditlerine karşı olağanüstü yollara başvurulması meşru hale gelmektedir. İktidar sahipleri, olağanüstü tedbirler almak istedikleri konuları, halihazırda güvenlik tehdidi olarak sunmak suretiyle uygulayacakları yaptırımları meşrulaştırma yolunu seçebilmektedir (Baysal ve Lüleci, 2015).

Konuya somut örnekler vermek gerekirse geçmişte İkinci Körfez Savaşı'nda ve 11 Eylül Saldırıları sonrasında terörizm için ABD başkanının konuşmaları veya aynı durum bugün ABD

ve Çin arasında da yaşanmaktadır. Özellikle, Covid-19 pandemisi ve Çin'in artan savunma harcamaları ve Uzakdoğu'daki hegemonyasını artırma ve genişletme hedefleri ABD'yi fazlasıyla tehdit ettiğinden ABD başkanları Çin'i güvenlikleştirme aktörü yapmaktadırlar.

2.3.2. Ters Güvenlikleştirme (Güvenlik Dışlaştırma)

Kopenhag Okulunun uluslararası güvenlik politikalarına sunduğu yeni kavramlardan birisi de “ters güvenlikleştirme” kavramıdır. Güvenlikleştirmenin anti-tezi olarak kabul edilebilecek bir kavram olan ters güvenlikleştirmeye göre güvenlikleştirilen bir tehdit belirli bir süre sonra tehdit olmaktan çıkabilmektedir. Söz konusu tehdit algısına yönelik bertaraf edici önlemlerin kaldırılması ile birlikte konunun normalleşmesinin sağlanması veya konunun güvenlik gündeminden çıkarılması şeklinde tanımlanmaktadır (Sandıklı, 2012: 54).

Kopenhag Okuluna göre ters güvenlikleştirmenin oluşabilmesi için üç ana yaklaşımın gerçekleşmesi gerekmektedir. Birincisi, ters güvenlikleştirmenin gerçekleşeceği konu hakkında bahsetmemektir. İkinci aşaması ise, güvenlikleştirilen konuyu bir güvenlik paradoksu durumuna sokmamaktır. Üçüncü ve son aşaması ise konunun güncel politika konusu durumuna sokulması nedeni ile daha sonradan söylem değişikliği yapılarak farklılaştırarak mevcut durumu güvenlik söylemi durumundan kaldırmak olarak sıralanarak açıklanmıştır (Coşkun 2014: 187).

2.3.3. Güvenlik Sektörleri

Buzan'a göre (1991: 431-451) Birinci, İkinci ve Üçüncü Dünya ülkeleri için alternatif bir sınıflandırma gerekli olmakta çünkü İkinci Dünya olarak kabul edilen komünist blok devletleri artık bulunmamaktadır. Buzan daha ziyade Merkez-Çevre ya da Kuzey-Güney kavramların kullanmasını tercih etmektedir. Merkez ve Kuzey, kapitalist ve gelişmiş devletlerdir. Çevre ve Güney mali, sanayi ve politik açıdan zayıf olan ülkelerdir. Güvenlik anlayışının bu iki grup devletlerde farklı olduğunu savunulmaktadır.

Güvenlik gündeminde dört ana konu vardır. Bunlar; askeri, siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel konulardır. Siyasi güvenlik, rejim meşruiyetini için önemli olan hükümet sistemlerinin ideolojilerinin ve örgütsel istikrarıdır. Ekonomik güvenlik kaynaklara, pazarlara ve finans devletlerin refah ve güç düzeyini sağlamak için erişmesi lazım olduğu konulardır. Toplumsal güvenlik dili, kültürü, kuruluşları, dini ve milli kimlik muhafazasıyla ilgili olmaktadır. Son olarak çevre güvenliği hayatımızın korunmasıyla ilgili konulardır. Soğuk Savaş sırasında uluslararası güvenlik iki süper gücün siyasi ve askeri rekabetiyle tanımlanmıştır. Bu siyasi ve askeri kaygılar, Merkez veya Kuzey Devletlerin güvenlik

gündemine günümüzde hakim olmamaktadır. İktisadi, sosyal ve çevresel sorunlar güvenlik gündemine hakim olmakla birlikte siyasi ve askeri güvenlik alanlarında Güney ve Çevre ülkelerin gündeminde en önemli yeri tutmaktadır (Buzan, 1991: 431-451).

2.4. Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisinin Tarihsel Süreci

Bölgesel güvenlik kompleksinin modern dünya tarihi kolayca üç aşamaya ayrılır: 1500'den 1945'e kadar Modern Çağ; 1945'ten 1989'a Soğuk Savaş Dönemi ve Sömürgeleştirme Dönemi ile 1990'dan beri Soğuk Savaş Sonrası Dönem olarak sınıflandırılmaktadır. Dönemselleştirme çoğu yeni gerçekçi ve küreselci anlatımla aynı çizgide olmamaktadır. Kısa modern dönemlere daha uzun daha eski dönemlere ise eşit ağırlık verilerek günümüzün ayrıcalıklı görünmesi tarihin ivmesini yansıtmaktadır (Buzan ve Weaver, 2003: 14-20).

2.4.1. Modern Çağ Dönemi

Bu yarım binyılda, ilk küresel ölçekli uluslararası sistem ortaya çıkmaktadır. Böylece Avrupa tarzı egemenlik anlayışı bölgesel devlet egemen siyasi biçimi haline gelmektedir (Little, 2000). Bu iki gelişme, Bölgesel güvenlik komplekslerinin ortaya çıkması için temel çerçeveyi sağlamaktadır. Ulus devletler, güvenlik oyun tahtasında ana oyuncular haline gelir ve uluslararası sistem küresel ölçeğe ulaştıkça farklı bölgesel güvenlik alt sistemlerinin ortaya çıkabileceği alan yaratılmaktadır. Güç liginin tepesindeki bir avuç ulus devlet birbirlerine özel bir sınıf gibi davranarak ve güçlerini uzak bölgelere yansıtarak gerçek anlamda küresel bir oyun oynamaktadırlar. Ancak devletlerin büyük çoğunluğu için ana güvenlik oyunu yakın komşuları tarafından belirlenmektedir. Yaklaşımın anahtarı, küresel düzeyde güvenlik dinamiklerini analitik olarak bölgesel düzeydekilerden farklı tutmayı ifade etmektedir. Ancak küresel ve bölgesel oyunculardan oluşan düzenli bir model tamamen oluşmuş olarak ortaya çıkmamaktadır (Buzan ve Weaver, 2003: 14-19).

Tarihsel süreç bağlamında bağlayıcı tema, büyük bir iktidar hakimiyetinin arka planına karşı dayanıklı Bölgesel güvenlik komplekslerinin ortaya çıkmasıdır. Bu ilk 450 yıl boyunca çok yavaş ve yalnızca sınırlarda ve ardından 1945'ten beri iki açık aşamada dramatik ve neredeyse evrensel olarak gerçekleşmiştir. 1500'lü yıllardan önce, modern öncesi güvenlik dinamikleri birden fazla olarak nispeten ayrı sistemlerde ortaya çıkmıştır. Ancak bunlar bölgesel nitelikte olmamakta çünkü küresel düzeyde küresel bir dünya sistemi oluşturacak kadar güçlü değiller ve bu nedenle ayrı sistemler bölgeler değil, gerçekten birbirinden bağımsız oluşumlar teşkil etmiştir. Modern çağda, 1500'den 1945'e kadar tarihsel süreç, küresel düzeyin

lehine büyük ölçüde evrimleşmiştir. Avrupa uluslararası sistemi, küreselleşene kadar genişleme eğilimde gözükmemektedir (Buzan ve Weaver, 2003: 14-19).

Yeni Avrupa ulusal devletleri, dünyanın her yerinde hem resmi hem de gayri resmi imparatorluklar yaratarak ekonomik, politik ve askeri olarak ortaya çıkmıştır. Bazen Avrupa gücünün bu projeksiyonu, Amerika ve Avustralya kıtalarında olduğu gibi yerli halkları ve onların siyasi sistemlerini ezmiş ve büyük ölçüde yok etmiştir. Bu sebep ile Avrupalı yerleşimciler Avrupa güçlerinin denizaşırı uzantılarını yaratmışlar ve bu da sonunda Avrupa çizgisinde tamamen yeni devletler meydana getirmiştir. Afrika'nın çoğunda, Orta Doğu'da ve Asya'da, Avrupa'nın gücü nihayetinde mevcut sosyal ve uluslararası sistemlere hakim olmuş ve onları işgal etmiştir. Sonuçta bu durum büyük ölçüde yerel bölgesel güvenlik dinamiklerini boğmuştur. Bir tür bölgesel güvenlik mevcut olmakta ancak bu yerel birimler arasındaki güvenlik bağımlılığından çok Avrupalı güçler arasındaki küresel rekabetle (ve bu dönemin sonuna doğru Japonya'da ve ABD'nde) tanımlanmaktadır. Bu nedenle, Orta Asya, Orta Doğu, Güneydoğu Asya ve Afrika'daki rakip dış güçler tarafından oynanan çeşitli bölgesel oyunlar olmuştur. Yeni Gerçekçiler için bu dönem kesintisiz birçok kutupluluk dönemini ifade etmektedir. Küreselciler için bu özellikle on dokuzuncu yüzyıldan kalma, 1945'ten sonra yükselen yüksek yoğunluklu küresel sistemin pek çok temelini atıldığı zaman olmaktadır. Bu dönemde Avrupa, bölgesel bir güvenlik kompleksi olarak düşünülebilirdi ancak büyük ölçüde büyük güçlerden oluştuğu için ve gerçekte tek güç olduğu için çok özel bir tür özelliği göstermektedir. Avrupalı emperyal güçler için dünya onların hegemonya bölgesi olmaktadır (Buzan ve Weaver, 2003: 14-19).

Büyük güçlerin başarılı küresel ölçekli emperyalizminin bu koşulları altında bağımsız bölgesel güvenlik dinamiklerinin kapsamı küçük çapta kalmaktadır. Emperyal hakimiyetin ana istisnaları, bağımsızlığını hiçbir zaman Batılı devletlere karşı tamamen kaybetmemiş ve yerli devletleri olan istisnai bazı bölgeleri kapsamaktadır. Başka yerlerde, 20. yüzyılın ilk yarısında bağımsızlığını elde eden dağınık bir avuç devlet, bölgesel güvenlik dinamikleri üzerinde fazla etkiye sahip olmak için yeterli olmamaktadır. İkinci aşama olan 1945'ten 1989'a, Soğuk Savaş ve dekolonizasyon çelişkili etkiler yaratmıştır. Bir yandan, sömürgecilikten kurtulmanın gelgit dalgası emperyal gücü geri almış düzinelerce yeni devlet yaratmış ve bölgesel güvenlik dinamiklerinin Afrika'nın çoğunda Orta Doğu'da ve Güney ve Güneydoğu Asya'da bu yeni bağımsız aktörler arasında işlemeye başlamasına izin vermiştir. Öte yandan, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği'nin iki kutuplu rekabeti, Avrupa ve Kuzeydoğu Asya'nın çoğunu ikincilleştirdi ve yeni özgürleşen bölgelerin çoğuna yoğun bir şekilde nüfuz etmiştir. 1945'ten sonra dünya siyasetine hâkim olan iki süper güç, çok farklı ideolojik nedenlerle Avrupa ve

Japon imparatorluklarına karşı yer almaktadır. Sovyetler Birliği onları kapitalizmin uzantıları ve dolayısıyla sosyalist devrimin hedefleri olarak görmüştür. Amerika Birleşik Devletleri onları Avrupa yeni merkantilizminin uzantıları olarak görmüş ve serbest ticaret ve kendi kaderini tayin için açılmalarını istemiştir. Her iki süper güç de üçüncü dünyanın askeri ve ideolojik rekabetleri için önemli bir arena olduğunu oldukça hızlı bir şekilde görmeye başlamıştır (Buzan ve Weaver, 2003: 14-19).

Uluslararası toplum üyeliğinin bu eşi görülmemiş üçe katlanması, yalnızca yeni üyelerin meşrulaştırılmasına yardımcı olmakla kalmayan aynı zamanda daha yoksullara ve daha az yetenekli olanlara onlarsız uluslararası toplumda faaliyet gösterme kabiliyetlerine sahip bir dizi diplomatik hizmet sağlayan Birleşmiş Milletler tarafından desteklenip ciddi şekilde sınırlandırılmış olmaktadır. Soğuk Savaş'ın sömürgesizleştirmeleri çok düzensiz bir şekilde ilerlemiş birkaç yerde özellikle de 1947-1948 döneminde Güney Asya'da, bir bölgedeki tüm ana devletler neredeyse eşzamanlı olarak sömürgelerden arındırılmış ve bu durum emperyal itaatten özerk bölgesel güvenlik kompleksine tek ve hızlı bir hareketle geçiş yapmıştır. Bununla birlikte, çoğunlukla dekolonizasyon Orta Doğu, Afrika ve Güneydoğu Asya'da olduğu gibi on yıl veya daha uzun bir süre boyunca uzayan birkaç ülkede gerçekleşmiştir. Yaygın kolonyal denetim ile otonom bölgesel güvenlik dinamiklerinin işlemeye başlayabileceği koşulların ortaya çıkması arasında uzun bir geçiş dönemi olduğu anlamına gelmektedir. Güney ve Güneydoğu Asya, Orta Doğu ve Güney Afrika'daki üçüncü dünya Bölgesel güvenlik kompleksleri istisnasız aynı bölgeler içindeki devletlerarası rekabete dayanıp birçoğu savaşta doğmuştur. Böylelikle Soğuk Savaş küresel düzeyde yoğun bir iki kutuplu güvenlik yapısını tanımlarken bile sözde üçüncü dünyanın çoğu kendisini eşit derecede yoğun bölgesel güvenlik kompleksler şeklinde yapılandırmaktadır (Buzan ve Weaver, 2003: 14-19).

Asya, Orta Doğu ve Afrika coğrafyalarında sömürgelikten kurtulma, imparatorluklar döneminin ve eşitsiz politik ilişkilerin yerini ulusal devletlerden biri egemen eşitlik ve en azından tüm ulusların eşitliğine dayalı yasallaşması ile değiştirmiştir. Gerçekte, dekolonizasyon, küresel siyasi sistemin Amerika'daki devrimlerle başlayan Avrupa (Westfalya) egemen bölgesel devletler biçimine yeniden dönüştürülmesini tamamlamıştır. Avrupa siyasi yapılarının bu toptan nakli, özellikle Afrika'da, genellikle kötü bir şekilde yapılmıştır. Ancak birçok yerde, özellikle de sömürge sınırlarının yerli kimlik, kültür veya siyasi tarih kalıplarına biraz benzerlik gösterdiği yerlerde, yeni sistemin yerleşmesi zorluklarla karşılaşmıştır. 1960'lı yılların sonunda ve tüm dünya politik olarak Avrupa tarzında dizayn edilmiştir. Meşruiyetlerini kendi kaderini tayin hakkı ve milliyetçilik ideolojisinin (genellikle çelişkili) değerlerinden alan bölgesel devletler kurulmuştur. Egemenlik iddiasında bulundular ve bunu yurttaşlar ve hükümet

arasındaki ilişkide içsel olarak tesis edemeseler bile neredeyse her zaman uluslararası toplumun diğer devlet üyeleri tarafından dışsal olarak kabul ettirebilmişlerdir (Jackson, 1990).

2.4.2. Soğuk Savaş ve Dekolonizasyon (Sömürgeciliğin Sonu) Dönemi

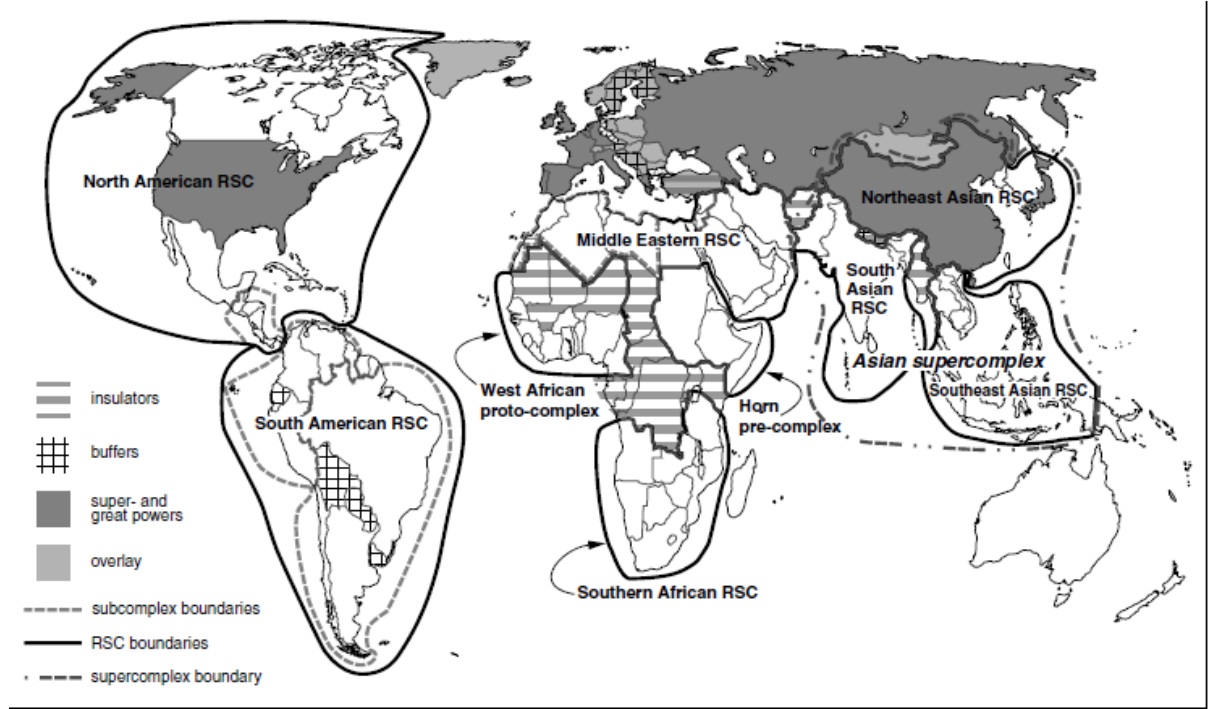
Soğuk Savaş, "Tarafların birbirlerine karşı silaha başvurmaktan çekindikleri çatışma" anlamına gelmektedir. İlk kez 14. yüzyılda kullanılmasına karşın 1945'te Nazi Almanyası'na karşı bağlaşmanın çözülmesinden sonra ABD ile SSCB arasındaki çatışma dönemini ifade etmektedir. Soğuk Savaş'ın başka bir tanımlaması ise II. Dünya Savaşı'nın ardından başlayan, birbiriyle yarış halindeki iki süper gücün ve bunların başını çektiği iki kutuplu uluslararası sistemin geçerli olduğu süreçtir. Dekolonizasyon (Sömürgeciliğin Sonu) kavramı ise aynı dönemde Büyük Britanya İmparatorluğu'nun ve Fransa'nın II. Dünya Savaşı'nı kazandıkları halde savaşın bitimi ile eski sömürgelerinin büyük kısmını kaybettikleri süreci ifade etmektedir. Dekolonizasyon dönemi ile İngiltere ve Fransa gibi ülkeler artık deniz aşırı güçlerini azaltıp kadim vatanlarına dönerek Avrupa kıtasında bölgesel entegrasyonlara yönelmişlerdir (Buzan ve Weaver, 2003: 14-19).

Soğuk Savaş tarihsel olarak Winston Churchill'in (1874-1965) "demir perde" açıklaması sonrası başlamış Berlin duvarının yıkılması olayı ile devam edip SSCB'nin dağılması süreci ile sona ermiştir. Soğuk Savaş'a "soğuk" niteliğini veren, iki kutbun birbirlerine karşı silaha başvurmaktan çekinmelerine yol açan nükleer silahlanma ile yok olma tehlikesine karşın iki taraf da birbirine karşı caydırıcı güç oluşturarak yeni bir dünya savaşını engellemişlerdir (Oran, 2012: 536).

Soğuk Savaş dönemi, II. Dünya Savaşı'nın bitimi ile ABD'nin liderliğindeki Batı Bloğu ile SSCB'nin liderliğindeki Doğu Bloğunun klasik sıcak çatışması olarak değil de iki devletin ekonomik baskı, siyasi propaganda ve silahlanma rekabeti olarak tarih sahnesinde yerini almıştır. Soğuk Savaş döneminde Süper Devletler (ABD-SSCB-İngiltere-Fransa-Çin) ideolojik olarak Bretton Woods Sistemine dayanan kapitalizmi ve komünizmi diğer nispeten zayıf olan devletlere aşılama ve avantajlar sağlamak için birçok politika kullanmışlardır (Gönlübol, 2000: 384).

Dekolonizasyon, birçok yönden Soğuk Savaş'ın bir parçası olarak kabul edilebilecek kadar yakından bağlantılıdır. Soğuk Savaş, Orta Doğu, Afrika ve Asya'da birkaç Bölgesel güvenlik kompleksinin oluşumuna yardımcı olmuştur. Ancak, bu yeni Bölgesel güvenlik komplekslerinin işleyişine kapsamlı müdahaleyi organize eden ve teşvik eden de bu mekanizmadır. Yeni Gerçekçiler bu dönemi öncelikle 1945'ten sonra çok kutupluluktan iki kutupluluğa geçiş merceğinden görmektedirler (Buzan ve Weaver, 2003: 14-19).

Şekil 2.1’de; yedi tane bölgesel güvenlik kompleksi, bir tane pre-kompleks, bir tane proto-kompleks ve bir tane de süper bölgesel güvenlik kompleksi olduğu görülmektedir. Süper Kompleks en büyük çaplı bölgesel güvenlik kompleksi olup birden çok bölgesel güvenlik kompleksini içerisinde barındırması, Uzakdoğu Asya’nın ve Hindistan çevresinin komünizme ve SSCB’ye karşı bütünsel olarak korunması ve tarihsel, kültürel, ekonomik olarak değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Kaynak: Buzan ve Weaver, Regions and Powers: The Structure of International Security, Cambridge University Press, (2003: xxv).

Şekil 2.1. Soğuk Savaş Sırasında Bölgesel Güvenlik Kompleksi Biçimleri

2.4.3. Soğuk Savaş Sonrası Dönem

Soğuk Savaş'ın ortaya çıkan bölgesel güvenlik dinamikleri süreci üzerindeki etkisi oldukça şiddetli olup bu nedenle Soğuk Savaş'ın sona ermesi net bir üçüncü aşamanın 1990'dan beri Soğuk Savaş sonrası dönemin başlangıcına işaret etmektedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin üç büyük bölgesel güvenlik politikaları üzerindeki etkileri mevcuttur. Birincisi ve en açık olanı, süper güç katmanını Avrupa'dan kaldırması ve Kuzeydoğu Asya'daki süper güç penetrasyon modelini kökten değiştirmesidir. 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması ile oyuna on beş yeni bağımsız ülke ile yeni bir bölgesel güvenlik kompleksi ortaya çıkarmıştır. İkincisi, ideolojik çatışmayı ve Sovyetler Birliği iktidarını denklemden çıkararak küresel güç girişinin

hem doğasını hem de yoğunluğunu üçüncü dünya ülkelerine yönelik bölgesel güvenlik kompleksini büyük ölçüde değiştirmiştir (Buzan ve Weaver, 2003: 14-19).

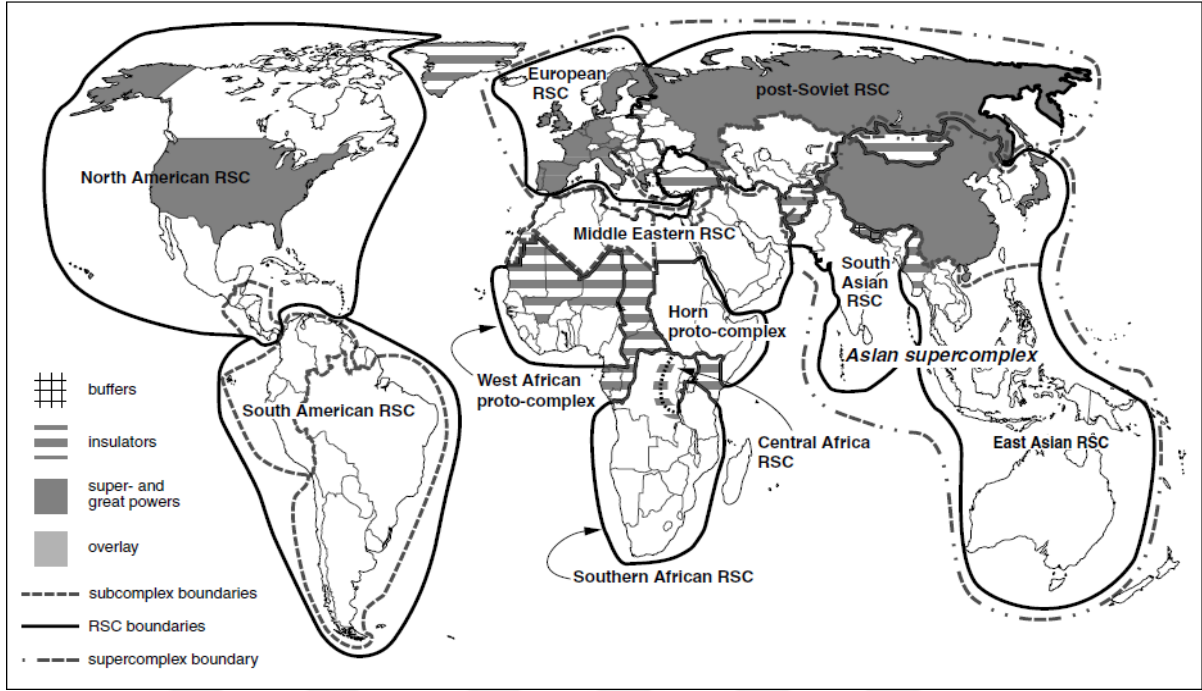
Soğuk Savaş sonrası dünyaya genel bir bakış atmanın bir yolu, Soğuk Savaş Sonrası oluşan yapının tek kutuplu olduğuna dair ortaya çıkan yeni gerçekçi fikir birliğinin olmasıdır (Kapstein ve Mastanduno, 1999). ABD hegemonyasının güçlü bir versiyonu pek çok yönden sistem düzeyinin hakimiyetini destekleme açısından küreselci bir analize paralel ilerlemektedir. Fakat, bu iki durum sebeplerin ortaya çıkarılmasında tamamen farklılık göstermektedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin bölgesel düzeydeki güvenlik dinamikleri için daha fazla özerklik doğurmakta ve Soğuk Savaş sonrası dünyanın bir başka etkili yorumu ise uluslararası sistemin iki dünya sistemine bölündüğü genel olarak bu iki bölgenin biri barış bölgesi diğeri çatışma bölgesini oluşturmaktadır.

Soğuk Savaş sırasında kapitalist güçler arasında kendisini pekiştirmiş olan güvenlik topluluğu sonuçta, hayatta kalmak için bir dış tehdide ihtiyaç duymuyor gibi görünüyordu ya da en azından, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden on yıl sonra hala oldukça iyi durumda gözükmemektedir. Bu nedenle çatışma bölgesinde olan yer alan ülkeler için değişiklik daha az belirgin olmakta ve ülkeler artık kendi çevrelerinden gelen askeri saldırılar endişesiyle karşı karşıya kalmamaktadırlar. Askeri tehditler hala günlük yaşamın bir parçası olup çoğu sömürsüzleşmenin ilk yıllarından beri ekonomik güvenlik ve yeni bir uluslararası ekonomik düzen için bir davayı tartışmaktadırlar. Bu nedenle mevcut çağda küresel güvenliğin hikâyesi daha çeşitli hale gelmektedir. Devlet aktörlerinin hakim olduğu askeri politik güvenlik dinamiklerinin nispeten tek tip bir resmi yerini çok sektörlü güvenlik kavramlarına daha geniş bir aktör yelpazesine ve bir bölgeden diğerine keskin bir şekilde farklılık gösteren koşullar ve dinamikler dizisine bırakmaktadır. Soğuk savaş sonrası dönem, dekolonizasyonla başlayan bölgesel güvenlik dinamikleri için kapsamın açılmasına devam etmektedir. Dekolonizasyon, bölgesel askeri ve politik dinamikler için alan açmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi, bu dinamiklerin yüksek seviyeli rakip süper güç askeri ve politik müdahalelerden çok daha özgür bir şekilde işlemlerini sağlamıştır. Aynı zamanda, küresel pazarın büyüyen gücü, bölgesel güvenlik girişimleri yarattı. Diğerlerinde, çevresel sorunlar ortak nehir sistemleri, denizler ve hava kalitesi gibi sorunlar etrafında bölgesel biçimler almaktadır. Açıkça görülüyor ki bir yandan küreselleşmenin çok tartışılan güçleri arasında yeni bir etkileşim türüne diğer yandan ise görünüşte paradoksal ama aslında bağlantılı ve bölgesel dinamiklerin güçlendirilmesi ön plana çıkmaktadır (Buzan ve Weaver, 2003: 14-19).

Modern öncesi çoklu sistemler, etkileşim kapasitesindeki paralel ve dengeli bir artışla birleştirilseydi önceki beş yüzyılda birden fazla bölgeye sahip küresel bir sistem oluşmuş

olabilirdi. Bunun yerine, Avrupa'nın önce dünyaya hükmetmek için genişleyen ve daha sonra hala bağlı olan ve devlet formatına yeniden biçimlendirilmiş bir dünyayı terk etmek için geri çekilen çifte hareketi ile dünya birleşmiştir. Bu ikinci hareket, birden fazla bölgeye sahip küresel bir sisteme doğru evrim için yer açmaktadır. Bu tuhaf rota, bölgesel ve küresel düzeyler ve birçok belirli miras hakkında nasıl düşünülmesi gerektiği konusunda çok fazla kafa karışıklığı bırakmıştır. Bununla birlikte, artık güçlü bölgelerin küresel bir dünya düzenini kavramsallaştırmaya daha sistematik bir şekilde başlamak mümkün olmaktadır (Buzan ve Weaver, 2003).

Şekil 2.2'deki haritada, dünya genelindeki bölgesel güvenlik kompleksleri, yalıtkan ülkeler ve bölgeler, süper ve büyük güçler sınırları ile belirtilmektedir. Dokuz tane bölgesel güvenlik kompleksi, iki tane proto-kompleks ve iki tane de süper bölgesel güvenlik kompleksi olduğu görülmektedir. Haritada belirgin olarak koyu renkli alanlar bölgesel güvenlik teorisini doğrudan etkileyen süper güçleri (ABD, Rusya Federasyonu, AB, Çin Halk Cumhuriyeti ve Japonya'yı) ifade etmektedir. Türkiye'nin hiçbir bölgesel güvenlik kompleksine dahil olmadığı ve Avrupa bölgesel güvenlik kompleksi, Ortadoğu bölgesel güvenlik kompleksi ve Sovyetler Birliği sonrası bölgesel güvenlik kompleksi arasında adeta nevi şahsına münhasır bir yalıtkan ülke olarak tanımlanmaktadır. Teoriye göre dünya üzerinde iki tane süper kompleks bulunmaktadır. Bunlar, AB ve Rusya Federasyonu'nu içeren Avrupa bölgesel güvenlik kompleksi ile Çin Halk Cumhuriyeti ve Japonya gibi merkezi güçler faktörü nedeniyle Güney ve Doğu Asya bölgesel güvenlik kompleksleri zaman içerisinde birer süper komplekse dönüşmektedir.

Kaynak: Buzan ve Weaver, Regions and Powers: The Structure of International Security, Cambridge University Press, (2003: xxvi).

Şekil 2.2. Soğuk Savaş Sonrası Bölgesel Güvenlik Kompleksi Biçimleri

2.5. Bölgesel ve Küresel Güvenlik İlişkisi

Bölgesel güvenlik çalışmaları ulusal güvenlik ve küresel güvenlik olarak ikiye ayrılmıştır. Ulusal güvenlik, yalnız değerlendirildiğinde güvenlik politikalarında ülkelerin karşılıklı ilişkileri söz konusu olduğunda yeterli ve anlamlı bir ilişki kurulamamaktadır. Ülkelerin kendi güvenlikleri tek başına bölgesel veya küresel ölçekte bir anlam ifade etmeyip çevresel olarak bölge ülkelerinden kaynaklı tehditler oluşmaktadır. Ayrıca, küresel aktörlerin farklı bölgelerde girdikleri etkileşimleri göz önüne almazsak, küresel anlamda tam bir entegrasyon söz konusu olmamaktadır. Bu nedenle Buzan ve Weaver’a göre güvenliğin küresel çapta olması gerçeklikten uzak değerlendirilmektedir. Söz konusu iki analizin tersine ülkelerin, diğer bölgesel ve küresel güçlerin güvenlikleri ilişkili ve birbirlerine bağlı olarak açıklanmaktadır (Buzan ve Waever, 2003: 43).

Öte yandan, Soğuk Savaş’ın sona ermesi ile küreselleşme olgusunun ulus devletlerin egemenlik hakları, ekonomik yapıları üzerindeki baskısı hem ulus devlet olarak hem de bölgesel kapsamda küreselleşmeye karşı bir güvenlikleştirme dönemini başlatmıştır. Küreselleşmenin ABD’nin hegemonyasını arttırmak için kullanması ulus devletleri bölgesel ittifaklar kurmaya daha çok yöneltmiştir. Bölgesel ittifakların kurulması ile ulus devletler

küreselleşmenin yeni tehditlerine karşın ortak güvenlik ve sosyoekonomik politikalar geliştirip küresel sistemin içinde yer almayı amaçlamışlardır (Buzan ve Waever, 2003: 11-13).

Bölge devletlerinin yanında bölge dışı güçlerin de bölge güvenliğini etkilemesi bölgelerin güvenliğine küresel-bölgesel karşılıklı güvenlik bağımlılığı ilişkisini getirmektedir. Bu çerçevede kurulacak bölgesel güvenlik mekanizmasının küresel-bölgesel karşılıklı güvenlik bağımlılığı ilişkisi parametresine dayanması tezi araştırmanın temel argümanı olarak ortaya çıkmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BÖLGESEL ENTEGRASYON VE BÖLGESEL GÜVENLİK KOMPLEKSİ TEORİSİ İLİŞKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Bölgesel Ekonomik Entegrasyon ve Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi İlişkisi

İlk iki bölümde ayrı ayrı açıklanmaya çalışıldığı üzere söz konusu iki kavramın birbirleri ile yakından ve doğrudan ilişkisi olduğu değerlendirilmektedir. Bu kapsamda, üçüncü bölümde mevcut ilişkinin yapısına, özelliklerine ve dünya üzerinde öne çıkan bazı örneklerine açıklanmaktadır. Bölgesel güvenlik kompleksi teorisi çerçevesinde seçilmiş bölgesel ekonomik entegrasyonların değerlendirilerek açıklanmaya çalışılması konumuzun ana unsurunu oluşturmaktadır. Aynı zamanda, Türkiye örneği üzerinden bölgesel güvenlik kompleksi teorisi çerçevesinde seçilmiş bölgesel ekonomik entegrasyonlara ve Türkiye'nin üyesi olduğu ekonomik entegrasyonlara da değinmek konunun daha iyi anlaşılması açısından önemli yer tutmaktadır.

Bölgesel Güvenlik Kompleksleri azı uluslararası kuruluşlar aracılığı ile büyük hegemon devletlerin kontrolünde güvenlik politikalarını yönetmektedir. Soğuk savaş döneminde Doğu Bloğuna karşı 1949 yılında kurulan (Kuzey Atlantik Savunma Paketi) NATO, ABD ve Kanada'nın oluşturduğu Kuzey Amerika bölgesel entegrasyonu, Birleşik Krallık ve Avrupa Birliği'nin oluşturduğu Avrupa bölgesel entegrasyonu ile Türkiye gibi 30 üye ülkenin katıldığı uluslararası bir savunma organizasyonudur.

3.2. Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Çerçevesinde Seçilmiş Bölgesel Ekonomik Entegrasyonlar

Avrupa Birliği başta olmak üzere, Güneydoğu Asya Uluslar Birliği, Güney Amerika Ortak Pazarı, Avrasya Ekonomik Topluluğu, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması, Latin Amerika Entegrasyon Birliği, Orta Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması, Nordik Konseyi, Avrupa Serbest Ticaret Alanı ve Avrupa Ekonomik Alanı, Karayipler Ortak Pazarı, Karayipler Serbest Ticaret Bölgesi, Orta Amerika Serbest Ticaret Alanı, Güney ve Doğu Afrika Ortak Pazarı, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, Arap Birliği, Körfez İşbirliği Konseyi, Baltık Gümrük Birliği, Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu, Merkezi Afrika Gümrük ve Ekonomik Birliği, Güney Afrika Gümrük Birliği, Fas, Tunus ve Cezayir Siyasi ve Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, İktisadi İş Birliği

İçin Güney Asya Kuruluşu, Güney Asya Bölgesel İşbirliği, Batı Afrika Ekonomik Topluluğu, Orta Afrika'nın Ekonomik ve Parasal Topluluğu, Büyük Göller Ülkeleri Ekonomik Topluluğu, Switzerland-Liechtenstein, Kanada-Birleşik Devletler Serbest Ticaret Anlaşması, Gelişen Sekiz Ülke Platformu, Doğu Afrika Topluluğu, Avrasya Gümrük Birliği, Batı Afrika Devletleri Topluluğu, Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi, Güney Afrika Birliği, Güney Afrika Kalkınma Topluluğu, ABD-Meksika-Kanada Anlaşması, Orta Afrika Ekonomik ve Gümrük Birliği ve Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği bölgesel ekonomik entegrasyon örnekleridir.

Kaynak: <https://upload.wikimedia.org> (16.09.2021).

Şekil 3.1. Seçilmiş Bölgesel Ekonomik Entegrasyonlar

Şekil 3.1’de, dünyadaki 17 tane seçilmiş şuan yürürlükte olan bölgesel ekonomik entegrasyonlar gösterilmektedir. Şekilde de görüleceği üzere Avrupa, Asya ve Amerika kıtasındaki bölgesel entegrasyonlar toplam dünya ticaretinin büyük kısmını oluşturan dört büyük bölgesel ekonomik entegrasyonların (Avrupa Birliği, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi-ABD-Kanada-Meksika Anlaşması, Güneydoğu Asya Uluslar Birliği ve Avrasya Ekonomik Birliği) ekonomileri araştırma konumuzu oluşturmaktadır.

Tablo 3.1. Yıllara Göre Seçilmiş Bölgesel Ekonomik Entegrasyonların Bölge İçi Ticaret Oranları (%)

Yıllar	2015	2016	2017	2018	2019	2020
AB 27	32.50	33.448	33.199	33.041	33.006	33.194
ASEAN	7.048	7.137	7.417	7.403	7.486	7.858
AEB	2.693	2.308	2.613	2.955	2.904	2.513
NAFTA-USMCA	13.849	13.804	13.391	13.116	13.410	12.713

Kaynak: <https://unctadstat.unctad.org/wds/TableView/tableView.aspx> (03.04.2022).

Tablo 3.1’de; Avrupa Birliği (AB 27), ASEAN, AEB, NAFTA-USMCA dünyada günümüzde yer alan en önemli ve büyük ekonomileri barındıran bölgesel ekonomik entegrasyonlardır. Bu nedenle bütün bölgesel ekonomik entegrasyonlar yerine söz konusu dört bölgesel entegrasyon araştırılmaya çalışılmaktadır. Araştırma sınırları dönem olarak 2015-2020 yılları arasında seçilmiştir. AB 27, en ileri entegrasyon aşamasındaki gelişmiş bölgesel ekonomik entegrasyon olarak yer almaktadır.

Tablo 3.1’deki bölge içi ticaret oranlarına değinirsek bölge içi ticarete en başarılı entegrasyonun %30’larda seyreden Avrupa Birliği olduğu görülmüştür. Diğer bölgesel entegrasyonlara göre en başarısız görünen entegrasyon ise yaklaşık %2’lerde bölge içi ticaret oranı ile Avrasya Ekonomik Birliği’dir. Dünya çapındaki toplam uluslararası mal ticareti içinde 2020 yılını baz alırsak %33,19 ile en yüksek payı oluşturmaktadır. İkinci sırada, 2020 yılı verilerinde USMCA %12.71 ile dünya toplam ticaretini oluşturmaktadır. Bu durum kuşkusuz ABD ve Kanada gibi iki gelişmiş ekonomik büyüklüğe sahip ülkenin USMCA içinde yer almasından kaynaklanmaktadır.

3.2.1. Avrupa Birliği

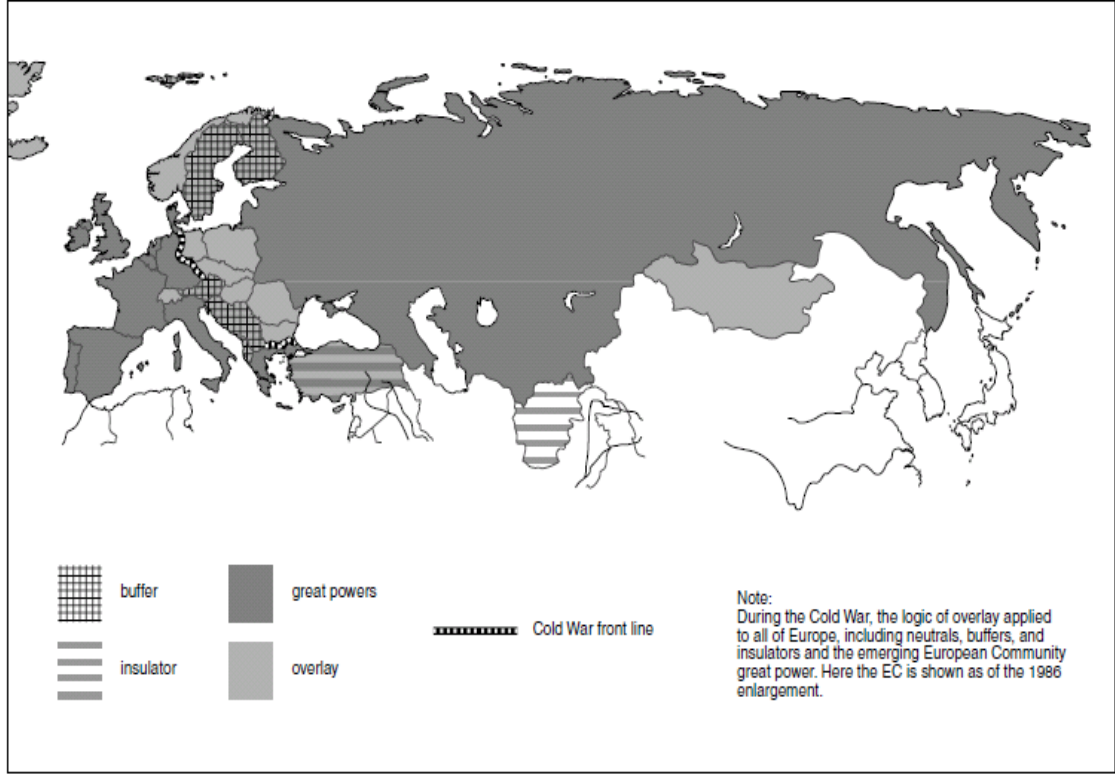
Avrupa Birliği, 27 Avrupa ülkesinden oluşan ve ortak ekonomik, sosyal, kültürel ve güvenlik politikalarını yöneten uluslararası kuruluştur. Başlangıçta Batı Avrupa ülkeleri ile sınırlı olan AB, 21. yüzyılın başlarında Orta ve Doğu Avrupa'ya doğru güçlü bir genişleme gerçekleştirmiştir. AB üyeleri; Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Hırvatistan, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Çekya, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İrlanda, İtalya, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Malta, Hollanda, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya, Slovenya, İspanya ve İsveç’tir. AB’ye 1973 yılında üye olan Birleşik Krallık 2016 yılında yaptığı Avrupa Birliği’nden ayrılma referandumunda oy çokluğu sonucu AB ile yapılan

uzun müzakereler neticesinde 2020 yılında Brexit Anlaşması ile örgütten ayrılmıştır (Avrupa Komisyonu, webgate.ec.europa.eu, 2022).

1951'de altı ülkenin lideri Belçika, Fransa, İtalya, Lüksemburg, Hollanda ve Batı Almanya Paris Anlaşmasını imzalayarak Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'nu kurmuşlardır. Dünya tarihinde ilk defa devletler kendi iradeleri ile egemenliklerinin bir kısmını ulusüstü bir kuruma devretmiştir. Daha sonra altı üye devlet, 1957'de işgücü ile mal ve hizmetlerin serbest dolaşımına dayanan bir ekonomik topluluk kurmaya karar vermişlerdir. Böylece, kömür ve çeliğin yanı sıra diğer sektörlerde de ekonomik birliği kurmak amacıyla 1957'de Roma Antlaşması imzalanarak Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) kurulmuştur. AET'nin amacı, malların, işgücünün, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaştığı bir ortak pazarın kurulması ve en nihayetinde siyasi bütünlüğe gidilmiştir (Balkır ve Demirci, 1989: 29).

Avrupa'da yüzyıllarca süren Almanya, Fransa ve İngiltere arasındaki siyasi, ekonomik ve askeri çekişmeler, düşmanlıklar bu güç mücadelesinin bütün Avrupa'ya yayılmasına sebep olmuştur. Uzun yıllar süren bu güç mücadelesi II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa Birliği entegrasyonu neticesinde sona ermiştir. Bu durum, bölgesel entegrasyonun en önemli sonuçlarından biridir. Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB arasındaki mücadeleler Batı Avrupa'nın kadim ve merkezi güçlerini bunaltmış fazlasıyla güçsüz ve etkisiz bırakmıştır. Almanya'nın özellikle savaşlardan en çok zarar gören ülke olması sebebi ile Fransa ile tarihsel süreçte sorun yaratan kömür ve çelik madenleri Schuman Bildirgesi'ni takip eden süreçte tam tersine barışın baş öznese olarak Avrupa'yı birleştirmiştir. Sınırlı ekonomik ve politik hedefler üzerinde inşa edilen AKÇT, Batı Avrupa ülkeleri bütünleşme ve işbirliği görülmemiş düzeyde elde edilmiştir. AB'deki yasal entegrasyon, uluslarüstü siyasi otorite ve ekonomik entegrasyon derecesi, diğer uluslararası organizasyonlarınkini büyük ölçüde geride bırakmaktadır. Gerçekten de, AB ulus devletin yerini almamış olsa da kurumları giderek ulusüstü düzeyde parlamenter demokratik bir siyasi sisteme benzemektedir (AB'nin Tarihçesi, 25.09.2018). AKÇT'nin ortaya çıkması ile Batı Avrupa'da süregelen Fransa-Almanya çatışması resmi olarak büyük bir işbirliğine dönüşmüştür. AKÇT'nin süresi kısa ve etki alanı dar olsa da ve Avrupa'da bölgesel entegrasyonun ilk sembolü olmuştur. Böylece Batı Avrupalı devletler ilk kez kendi ulus devlet egemenliklerinden taviz vermişlerdir. Avrupa kıtasındaki ulus devlet egemenliğinin sonrası oluşumun ilk öncülü olan bu topluluk, değişik ülkelerin ortak gelişim için üst bir güce bağlanması ile hukuki temellere dayanan birçok politikada ortak kararlar alınmıştır. Fransa ve Almanya öncülüğünde kurucu AB devletlerinin merkez çevre görüşünden kurtulup siyasal ve ekonomik entegrasyona doğru giderken ve dünyanın iki kutuplu sistemden tek kutuplu sisteme dönüşüm aşamasından sonra tek süper güç olarak kalan ABD'nin dünyanın farklı

bölgelerindeki etkinliği Soğuk Savaş dönemindeki kadar fazla olmaması şartlarına dayanarak AB, bütün Avrupa kıtasını kapsayan bir güvenlik kompleksinin öncü gücü olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Tüm bu süreçler yaşanırken devlet merkezli veya iki kutuplu Soğuk Savaş'ın ideolojik farklılıkları ve zorlukları ile mücadele edilerek sonuçlar alınmıştır (Dedeoğlu, 1996).

Kaynak: Buzan ve Weaver, Regions and Powers: The Structure of International Security, Cambridge University Press, (2003: 349).

Şekil 3.2. Soğuk Savaş Avrupası: İki Kutuplu Örtüşme

Şekil 3.2’de, Soğuk Savaş Döneminde Avrupa’nın İki Kutuplu Örtüşme haritası gösterilmektedir. 1945-1991 arasındaki Soğuk Savaş olarak adlandırılan dönemde şekilde tampon çizgisi ve ülkeleri Avrupa’yı Batı Bloğu ve Doğu Bloğu olarak ikiye ayırmaktadır. Daha koyu renkler ile büyük güçler gösterilmektedir. Daha açık gri renk ile ise örtüşen devletleri yani büyük gücün haricindeki keskin ayrımı olmayan soğuk savaş rekabetinde nötr ya da Doğu Bloğu politikaları yürüten, Doğu veya Batı Bloğuna dahil olmuş ülkeler gösterilmektedir. İsveç, Finlandiya, Avusturya, Yugoslavya ve Arnavutluk tampon devlet olarak yer almaktadır. Doğu Almanya, Polonya, Çekoslovakya, Türkiye, İsviçre, Macaristan, Romanya, Bulgaristan ve Norveç dönemin örtüşme ülkeleri olarak gösterilmektedir. Türkiye

haritada, yalıtkan örtüşen devlet olarak farklı biçimde yer almaktadır. Batı bloğunu AET'nin oluşturduğu süper güç Doğu bloğunu ise Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği oluşturmaktadır. Şeklin sağ alt köşesinde yer alan notta; Soğuk Savaş sırasında, üst üste bindirme mantığı, nötrler, tamponlar ve yalıtkanlar ve yükselen Avrupa Topluluğu büyük gücü dahil olmak üzere tüm Avrupa'ya uygulanmaktadır. Burada AT, 1986 genişlemesinden itibaren gösterilmektedir.

1973'te Fransa'da hükümet değişince İngiltere, Danimarka ve İrlanda tekrar tam üyelik başvurusunda bulunmuş ve birliğe dahil edilmiştir. 1979'daki Yunanistan, İspanya ve Portekiz gibi Akdeniz ülkeleri birliğe tam üyelik başvurusunda bulunmuş fakat demokrasilerindeki problemleri nedeni ile başvuruları reddedilmiş bu başvurularından sonra 1981'de Yunanistan'ın tam üyelik başvurusu kabul edilmiş akabinde 1986'da İspanya ve Portekiz uzun müzakereler sonucunda birliğin müktesebatına uyum göstermiş ve birliğe katılmışlardır. 1995 başlarında İsveç, Avusturya ve Finlandiya AB'ye katılmış ve İzlanda, Norveç ve İsviçre'yi örgütün dışındaki tek büyük Batı Avrupa ülkesi olarak bırakmıştır. Norveç 1972 ve 1974'te Avrupa Topluluğuna girmeye çalışmış ikisinde de halk oylamasında reddedilmiştir. İsviçre, başvurusunu 1990'ların başında masaya yatırmış ancak üyelik başvurusunda bulunmamıştır (Seyidoğlu, 2007: 234).

Sovyetler Birliğinin dağılması üzerine eski komünist ülkelerin Avrupa Birliği'ne katılması için Avrupa Birliği, 1993'teki Kopenhag Zirvesinde merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerin birliğe katılması için kararlar alınmış bu kararlar Kopenhag Kriterlerini belirlemiştir. 1997'de Lüksemburg zirvesinde Kopenhag Kriterlerini sağlamaları için belirlenen altı aday ülke için (Polonya, Çekya, Estonya, Macaristan, Slovenya, Kıbrıs Rum Kesimi) kriterleri karşılamaları için mali yardım programı yapılması kararlaştırılmıştır. 1999'daki Helsinki Zirvesinde; Romanya, Bulgaristan, Letonya, Litvanya, Malta ülkelerinin Avrupa Birliği'ne tam üye olarak müzakereler başlanması karara bağlanmıştır. Romanya ve Bulgaristan daha öne belirlenen Kopenhag Kriterleri karşılayamamış fakat yine de orta vadede birliğe alındıktan sonra dahi kriterleri sağlamaları için karar alınmıştır. 2004 yılında Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Çekya, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Polonya, Slovakya ve Slovenya Kopenhag zirvesi kararları ile Avrupa Birliği'ne kabul edilmiştir. Bulgaristan ve Romanya ise daha sonra ancak 2007 yılında birliğe katılmıştır (Seyidoğlu, 2007: 235-236).

Kaynak: https://european-union.europa.eu/easy-read_en (03.04.2022).

Şekil 3.3. Avrupa Birliği

Şekil 3.3’de, Avrupa Birliği’nin güncel siyasi haritasında farklı renklerle gösterilen 27 üye ülke yer almaktadır. Birleşik Krallık 1 Şubat 2020 itibarıyla Avrupa Birliği’nden ayrılmış olduğu gösterilmektedir.

7 Şubat 1992’de imzalanan Maastricht Antlaşması (resmi olarak Avrupa Birliği Antlaşması) Avrupa Birliği’ni yaratmaktadır. Antlaşma versiyonu resmen 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Antlaşma üç ana sütundan oluşmaktadır. Avrupa Toplulukları, ortak bir dış ve güvenlik politikası ve iç işlerinde ve adalette gelişmiş işbirliği sağlamıştır. Antlaşma, Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun adını yeni Avrupa Birliği’nin birincil bileşeni haline gelen Avrupa Topluluğu olarak değiştirmiştir. Maastricht Antlaşması, ekonomik ve parasal birlik mali, hazmet ve kişilerle sermayenin serbest dolaşımı ve tek bir para biriminin kabulünü ve bu amaçla da ortak para politikası uygulanmasını ekonomi ve mali politikalarını uyumlu hale getirilmesini planlamaktadır. Antlaşma neticesinde 1999’da Avrupa Merkez Bankası üye ülkelerin merkez bankalarının yetkilerini devralmış ve ortak para birimi Euro resmi olarak kullanılmaya başlanmaktadır. İngiltere, Danimarka, İsveç ve Yunanistan haricindeki ülkeler parasal birliğe geçmişlerdir (Seyidoğlu, 2007: 232-233).

AB, 1 Kasım 1993’te yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile Roma Antlaşmasının 2. maddesindeki amaçlar da değiştirilmiş ve bu amaçlara ulaşmak için yerine getirilmesi gereken

ortak politikalar belirlenmiştir. Buna göre üye ülkeler arasında malların, hizmetlerin, sermayenin ve kişilerin serbest dolaşımının sağlandığı ortak bir pazarın, ekonomik ve parasal bir birliğin kurulması, ortak ticaret ve rekabet politikalarının yürürlüğe konulması yoluyla, topluluğun ekonomik faaliyetlerinin uyumlu ve dengeli olarak kalkınacağı, yüksek seviyeli bir istihdamın ve devamlı bir sosyoekonomik bütünleşmenin olacağı, bu bütünleşmenin temelinde dış politika, güvenlik politikasının da dahil olduğu tüm alanlarda tam bir entegrasyona ulaşmak mümkündür (Yıldız, 2002: 31-32).

Avrupa Birliği'nin son resmi antlaşması olan birliğin kendi içinde bir tadilat ve reform niteliğindeki 2007 yılında imzalanan Lizbon Antlaşması'nın yürürlüğe girebilmesi için 27 AB üye ülkesinin tamamı tarafından onaylanması gerekmektedir. Böylece, 1 Aralık 2009'da yürürlüğe giren 27 üye ülkenin tamamı tarafından onaylanan anlaşma, birlik ülkelerinin topyekün savunma politikalarını sivil araçlar ile eşgüdüm halinde birlikte yürütüp birlik içinde ve sınır ötesi askeri savunma konularında stratejik ortaklıklar da yürütüp kararlar almasını planlamaktadır. Bu antlaşma ile AB'nin genişleme politikasının sağlam bir hukuki, siyasi ve güvenlik altyapısının oluşturulması hedeflenmekte olup genişleme politikası ile doğmuş ve doğacak sorunların aşılması planlanmaktadır (www.mfa.gov.tr, 06.05.2021)

Tablo 3.2'de, Birleşik Krallık, 1 Şubat 2020 itibarıyla Avrupa Birliği'nden ayrıldığından bütün araştırma verileri AB 27 üzerinden yapılmıştır. AB 27 ülkeleri içerisinde en fazla bölge içi ticaret değeri olarak birinci sırada entegrasyonun en büyük ekonomisi olan Almanya 8.748.344.527.023 dolar, ikinci sırada Fransa 4.163.034.186.648 dolar ve üçüncü sırada Hollanda 3.925.835.393.656 dolar ile yer almaktadır. En az bölge içi ticaret değerleri ise Malta 42.515.590.888 dolar, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi 48.188.295.644 dolar ve Letonya 128.779.675.574 dolar olarak sıralanmıştır. Tablodan anlaşılabileceği üzere AB'yi kuran merkez güçlerin bölge içi ticarete de merkezi gücü oluşturduğu görülmüştür. AB'ye sonradan giren Doğu Avrupa ülkelerinin ve Lüksemburg ile Malta gibi küçük ekonomilere sahip olan ülkelerin 2015'ten 2020 yılına kadar genel bir ticaret artışı ile entegrasyona daha güçlü bir yönelimleri olduğu görülmektedir. Akdeniz coğrafyasında Fransa ve İtalya'nın, Kara Avrupa'sında Almanya ve yine Fransa'nın, Kuzey Avrupa'da İsveç ve Danimarka, Doğu Avrupa coğrafyasında ise Polonya ve Çekya'nın güçlü ekonomiler olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 3.2. Yıllara Göre Avrupa Birliği'nin Bölge İçi Toplam Ticaretinin Değerleri (Milyon ABD Doları)

AB 27/ Yıllar	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Toplam
Avusturya	228.165.546.887	232.741.941.480	253.244.163.535	266.209.078.833	272.068.591.893	249.285.826.105	1.501.715.148.733
Belçika	460.867.501.584	465.560.943.208	497.951.063.534	526.869.404.308	532.621.712.837	487.867.741.028	2.971.738.366.499
Bulgaristan	34.692.658.900	35.962.406.066	40.299.757.305	42.736.119.663	44.849.387.541	41.751.713.769	240.292.043.245
Hırvatistan	22.752.968.521	24.637.934.392	28.224.807.193	30.729.908.532	33.096.638.278	30.497.516.353	169.939.773.269
Güney Kıbrıs Rum Yönetimi	7.254.350.153	7.042.616.342	7.824.587.658	8.603.288.744	9.169.028.249	8.294.424.498	48.188.295.644
Çekya	223.848.275.528	234.523.763.233	256.671.273.375	272.663.592.494	276.968.810.920	256.328.272.221	1.521.003.987.771
Danimarka	110.433.534.771	112.088.711.751	118.537.317.752	124.853.416.494	124.522.741.903	123.235.390.664	713.671.113.335
Estonya	20.741.433.563	21.660.652.372	23.243.980.552	24.311.795.952	24.751.656.326	24.064.704.091	138.774.222.855
Finlandiya	78.246.636.245	78.030.457.305	86.143.480.734	89.847.808.069	92.376.115.339	83.707.858.595	508.352.356.289
Fransa	660.474.664.040	666.608.036.429	709.234.401.966	721.602.789.144	742.566.716.758	662.547.578.312	4.163.034.186.648
Almanya	1.328.330.495.559	1.361.670.994.196	1.470.263.957.600	1.554.472.876.455	1.567.545.413.227	1.466.060.789.985	8.748.344.527.023
Yunanistan	38.061.628.356	39.537.524.178	42.436.043.249	47.833.721.362	49.421.976.541	48.814.808.673	266.105.702.359
Macaristan	141.622.131.008	146.648.453.083	160.936.177.447	170.030.058.610	179.311.241.629	169.180.479.391	967.728.541.167
İrlanda	85.530.998.294	85.507.386.772	90.953.183.932	104.646.008.864	108.587.464.266	117.624.396.027	592.849.438.155
İtalya	450.893.315.937	467.734.453.712	507.402.578.717	538.234.074.416	541.442.288.189	498.598.750.343	3.004.305.461.315
Letonya	19.338.438.502	19.441.261.834	21.036.327.912	23.086.432.582	23.132.524.479	22.744.690.266	128.779.675.574
Litvanya	30.553.376.205	31.604.793.518	36.220.501.468	40.547.867.192	41.931.119.487	37.702.606.323	218.560.264.193
Lüksemburg	34.126.207.243	33.528.537.673	35.374.375.969	37.703.087.619	37.165.154.956	32.924.472.475	210.821.835.935
Malta	6.523.565.758	6.652.915.964	7.251.290.481	7.568.680.143	8.273.357.879	6.245.780.664	42.515.590.888
Hollanda	591.315.313.707	593.841.046.851	657.590.229.026	705.811.136.078	711.404.909.766	665.872.758.229	3.925.835.393.656
Polonya	289.361.606.029	302.796.561.576	334.191.453.268	360.162.814.425	378.711.634.706	375.272.549.864	2.040.496.619.868
Portekiz	81.488.106.143	84.093.722.171	91.767.788.255	99.041.187.611	105.318.203.793	94.312.823.770	556.021.831.744
Romanya	92.076.819.830	98.971.855.330	111.056.773.655	123.135.988.890	126.351.082.338	112.875.812.290	664.468.332.333
Slovakya	115.535.880.931	118.777.125.002	126.535.266.217	135.591.281.497	137.550.815.285	126.993.880.273	760.984.249.205
Slovenya	43.014.582.415	44.676.866.867	50.299.250.337	55.031.368.278	56.582.987.950	50.474.052.183	300.079.108.030
İspanya	329.739.863.348	344.445.457.403	374.693.871.644	391.104.024.547	400.504.829.473	360.498.461.839	2.200.986.508.254
İsveç	173.968.795.978	178.839.202.758	192.165.477.620	199.927.487.475	199.382.998.227	187.700.662.893	1.131.984.624.951

Kaynak: <https://trade.ec.europa.eu/access-to-markets/en/statistics> (19.02.2022).

Tablo 3.3. Avrupa Birliği Ülkelerinin Toplam İhracat ve İthalat Hacminin Bölge İçi Toplam İhracat ve İthalat Hacmine Payının Oranları (%)

AB 27/ Yıllar	2015		2016		2017		2018		2019		2020	
İhracat/İthalat %	X	M	X	M	X	M	X	M	X	M	X	M
Avusturya	66,9	75,0	67,6	76,2	68,5	75,7	68,6	75,8	67,9	76,2	68,7	76,9
Belçika	62,9	57,7	63,1	59,0	64,0	59,7	65,1	60,0	65,1	59,9	64,6	61,2
Bulgaristan	62,4	62,5	63,9	64,1	61,2	62,4	65,2	62,1	64,2	61,2	65,5	61,0
Hırvatistan	64,2	76,6	64,1	75,9	62,5	76,5	66,3	76,4	66,2	78,7	67,3	77,1
Güney Kıbrıs Rum Yönetimi	39,9	55,0	36,6	60,7	32,5	54,6	25,5	51,0	40,6	59,2	33,9	57,8
Çekya	78,0	74,7	78,4	75,9	78,9	75,2	79,7	74,3	79,4	74,0	79,7	72,9
Danimarka	55,0	65,0	55,2	67,2	53,6	65,8	54,3	66,3	52,6	66,6	51,7	68,8
Estonya	72,3	78,9	71,5	79,3	69,6	78,5	65,8	74,0	68,6	75,8	66,2	75,2
Finlandiya	53,8	69,7	53,9	69,9	55,1	68,9	54,5	67,6	54,7	68,9	54,2	71,6
Fransa	51,8	64,6	52,4	65,4	52,1	65,1	52,3	64,5	51,4	63,7	53,6	66,1
Almanya	50,5	61,3	51,4	62,2	51,8	62,2	52,7	62,7	52,5	63,1	52,6	63,1
Yunanistan	50,2	51,8	52,1	54,2	49,8	52,8	49,2	50,1	52,4	51,3	57,5	57,1
Macaristan	77,3	74,7	77,4	75,7	77,7	74,1	78,0	72,8	78,5	71,9	78,4	70,6
İrlanda	39,2	34,6	37,6	37,4	37,9	38,4	38,8	38,0	37,0	38,1	40,5	37,9
İtalya	49,4	55,7	50,6	57,7	50,6	57,3	51,4	56,2	51,1	57,0	51,5	58,3
Letonya	64,7	77,0	64,8	78,0	62,0	75,8	61,4	72,1	62,1	74,9	61,8	76,1
Litvanya	56,9	64,8	56,4	68,3	54,8	67,4	55,0	66,1	55,0	66,4	56,0	70,7
Lüksemburg	79,2	71,1	79,0	76,3	80,3	81,8	81,0	86,6	79,9	83,5	80,4	89,0
Malta	40,5	59,1	38,7	49,5	53,3	54,6	53,2	63,1	55,3	53,9	49,8	57,3
Hollanda	66,5	40,8	66,4	41,6	66,4	40,9	66,0	40,2	65,3	40,3	65,8	41,7
Polonya	72,6	67,8	73,1	69,6	73,5	69,0	74,3	67,4	74,0	66,5	74,0	67,7
Portekiz	65,9	73,4	68,0	74,9	67,5	73,7	69,8	73,4	70,7	73,8	71,4	74,7
Romanya	69,3	74,7	70,7	74,8	71,7	73,6	72,8	72,6	73,2	72,7	74,1	73,6
Slovakya	80,1	77,5	80,0	78,8	80,7	78,6	81,0	78,5	80,0	78,9	79,0	80,3
Slovenya	74,1	68,7	73,4	69,6	74,0	68,2	74,6	66,0	72,0	62,2	67,3	58,7
İspanya	57,7	55,8	58,9	57,5	59,4	55,7	59,5	54,7	59,8	54,6	61,3	56,7
İsveç	51,3	64,5	53,1	65,9	52,9	66,4	53,8	65,0	52,5	65,5	52,2	67,8

Kaynak: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tet00037/default/table?lang=en> (15.02.2022).

Not: X:İhracat M:İthalat

Tablo 3.3’de, AB 27 üyesi ülkeleri yıllara göre dünyadaki tüm ülkeler ile yaptıkları dış ticaretin AB 27 ülkeleri ile yaptıkları dış ticaret içindeki payını oransal olarak ifade etmektedir. 2015-2020 yılları arasındaki İhracat ve ithalat miktarlarının oransal payı ele alınmıştır. Ülkelerin tamamına yakınının ihracatlarının ve ithalatlarının oranlarının %50 seviyesinin üstünde olduğu görülmektedir. Avrupa Birliği’ne sonradan katılan ülkeleri bölge içi

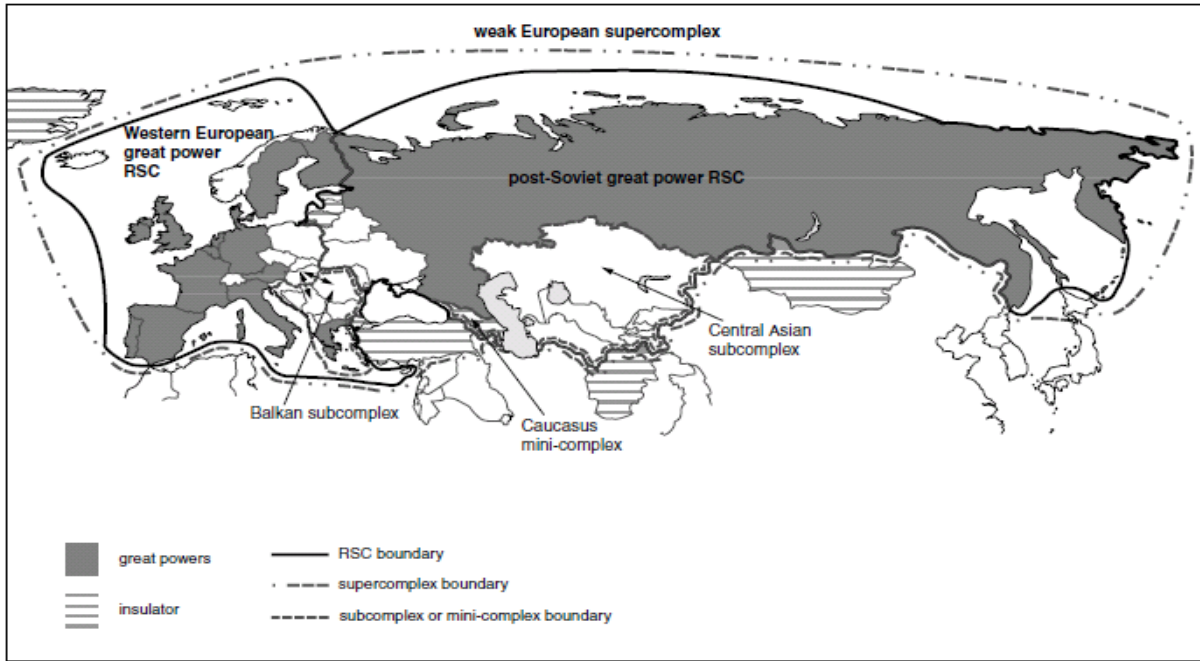
ticaretlerinin büyük ekonomilere sahip üye ülkelere göre daha bölge içi ticaret oranlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu durum da Avrupa Birliği'nin entegrasyonun sıklığı ve başarılı olduğunun bir göstergesi olmaktadır. Güney Kıbrıs, Malta ve İrlanda'nın oranlarının nispeten düşük seyretmesinin nedeni ise ticaretlerinin birkaç sektörde kısıtlı ve dar perspektifli olmasıdır. Bu ülkeler daha az sanayileşmiş ve Avrupa Birliği dışındaki bazı ülkelere bağımlı ithalat yaptıklarından ihracatlarının da ithalata bağımlı olmasından ötürü kaynaklanmaktadır.

3.2.1.1. Avrupa Birliği'nin Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Çerçevesinde Bölgesel Ekonomik Entegrasyonu

Avrupa, Soğuk Savaş sırasında mücadelenin en fazla gerçekleştiği kapsanan bir bölge olarak yer almış ve bu nedenle Soğuk Savaş'ın sonu Avrupa'nın bazı bölgelerinde en hızlı ve dramatik etkilere sahip olmuştur.

Soğuk Savaş döneminde Avrupa'da ilk olarak Batı Avrupa devletlerinin güvenlik politikası ABD'nin yürüttüğü Truman Doktrini ile sağlanmıştır. Doktrin gereği söz konusu anlaşmayı imzalayan ülkelere herhangi birine bir güvenlik tehdidi olursa diğer ülkeler birlikte karşı koyma yetkisine sahip olmaktadır. 1947 yılında Batı Avrupa ülkelerinden İngiltere, Fransa, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg tarafından ABD ile imzalanan Brüksel Anlaşması Batı Avrupa'daki ilk uluslararası yapıyı meydana getirmektedir. İkinci olarak ise ABD önderliğinde yine Batı Avrupa ülkelerinden bu defa Brüksel Anlaşması ülkeleri haricinde İtalya, Kanada, Danimarka, Portekiz, Norveç ve İzlanda'nın yer aldığı NATO adındaki uluslararası kuruluş kurulmuştur (Ülger, 2008: 34).

ABD ve Avrupa'yı birbirine bağlayan birincil Soğuk Savaş kurumlarının korunmasına ve Avrupa'daki askeri-politik gelişmelerde (Bosna, Sırbistan, Kosova) devam eden kilit ABD rolüne rağmen, ilişki artık örtüşen bir ilişki değildir. Avrupa'nın bir kez daha kendine özgü bölgesel güvenlik dinamikleri olduğu bu dönemde görülmüştür. 1990'ların bir bölümünde, Avrupa'nın bölgesel güvenlik kompleksinin sınırları ve yapısı hakkında birçok problem oluşmuştur. Başlangıçta iki kutupluluğun sona ermesinden sonra Rusya'nın hegemonyası, tüm Avrupa'yı kapsayan büyük bir bölgesel güvenlik kompleksinin parçası halinde gözükse de Sovyetler Birliğinden hemen sonra Yugoslavya ve Çekoslovakya'nın dağılması ile birlikte Avrupa bugünkü Batı Avrupa bölgesel güvenlik kompleksine doğru evrilmiştir (Buzan, 2003: 453).

Kaynak: Buzan ve Weaver, Regions and Powers: The Structure of International Security, Cambridge University Press, (2003: 378).

Şekil 3.4. Soğuk Savaş Sonrası Avrupa Büyük Güç Merkezli Bölgesel Kompleksler

Şekil 3.4’da, Soğuk Savaş denemi sonrasında Avrupa büyük güç merkezli bölgesel kompleksler gösterilmiştir. Büyük güç Batı Avrupa bölgesel güvenlik kompleksi içerisinde Balkan alt kompleksini içermektedir. Aynı şekilde, Sovyet sonrası büyük güç bölgesel güvenlik kompleksi içerisinde Kafkasya mini kompleksini ve merkez Asya alt kompleksini kapsamaktadır. Haritada ayrıca Letonya, Estonya, Litvanya gibi Baltık Denizi ülkelerinin yalıtkan ülkeler olarak Sovyet sonrası büyük güç bölgesel güvenlik kompleksi içerisinde, Türkiye, Afganistan ve Moğolistan’ın yalıtkan ülkeler olarak belirtildiği görülmektedir. Fakat şekilde dikkat çekici olan Batı Avrupa bölgesel güvenlik kompleksi, Sovyet sonrası büyük güç bölgesel güvenlik kompleksinin ve Türkiye’yi de kapsayan zayıf Avrupa süper kompleksinin sınırlarının gösterilmesidir.

Soğuk Savaş’ın bitişi ile birlikte Avrupa devletleri ekonomik entegrasyonunu hızlandırmış ve özümsemiştir. Buzan’ın (1983: 58) değerlendirmelerine göre Avrupa ülkelerinin ulusal güvenlikleri başka bir Avrupa ülkesinin güvenliği sağlanmadan oluşamayacağı ortak bir bölgesel güvenliğin parçaların birleşip bir bütün halinde oluşturulması gerektiğini ifade etmektedir. Avrupa’nın bölgesel ekonomik entegrasyonunun bu şekilde birbirini tamamlayan tarihsel ve kültürel geçmişlerinin birlikteliği olan devletlerden meydana gelmesi sayesinde dünyanın en başarılı bölgesel ekonomik entegrasyonu ve nihayetinde bölgesel güvenlik kompleksi olmasını sağlamıştır. Avrupa kıtasının doğal coğrafi

bütünlüğünün olması AB'nin kurulması ile iktisadi, sosyal ve hukuksal yönden de birlikte hareket edilmesi ile çok katmanlı bir sisteme dönüşmüştür.

Buzan'a göre (1983: 58) bölgesel güvenlik kompleksleri dört ana yapıdan meydana gelmektedir. Bir bölgesel güvenlik kompleksi kendini komşularından ayıran sınırlara, iki veya daha çok otonom yapıdan teşkil olduğu için anarşik bir yapıya, parçaları arasındaki güç dağılımını kapsayan kutup sistemine ve bölgesel güvenlik kompleks içindeki dostluk ve düşmanlık kalıplarını yansıtan bir sosyal konstrüksiyona sahip olmalıdır. Avrupa bölgesel güvenlik kompleksi bu bağlamda özel bir yerde bulunmaktadır. İçinde büyük güçler barındırmasına rağmen Avrupa Birliği kurumsal kimliğinin bölge içindeki temel güç olması ve dolayısıyla bölgede bir kutuplaşma olmaması eşsiz bir durum olmaktadır.

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun ortaya çıkmasından sonra Batı Avrupa'da ekonominin yanında iktisadi entegrasyonun son aşaması siyasi entegrasyonu nihai hedef olarak belirlemiştir. Ekonomik bir birlik olan AET'den sonra 1993 yılında Maastricht Antlaşması ile AET'nin kurumları üzerinde temellendirilen AB ise ortak savunma, iş birliği ve güvenlik ile ortak tehditlere karşı dış politika gibi hedefleri amaçlamıştır. Bu hedeflere ulaşabilmek için gelecekte gerekirse askeri bir gücün kurulması da planlanmış ve hukuki altyapısı oluşturulmuştur (Osgood ve Tucker, 1967: 32).

Avrupa Birliği ile Rusya Federasyonu arasındaki güç mücadelesi bölgesel güvenlik kompleksi teorisinde detaylı olarak bahsedilen dünyadaki en aktif mücadele olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 3.4. AB Üyesi Seçilmiş Ülkelerin Yıllar İtibariyle Savunma Harcamaları

Avrupa Birliği (Seçilmiş Ülkeler)	Savunma Harcaması (Milyon Dolar)				Savunma Harcaması GSYİH (%)			
	2008	2010	2015	2020	2008	2010	2015	2020
Bulgaristan	1071	806	686	1247	2,1	1,7	1,2	1,8
Estonya	413	343	513	701	1,8	1,7	2,0	2,3
Letonya	533	256	310	757	1,6	1,1	1,0	2,3
Litvanya	518	326	523	1171	1,1	0,9	1,1	2,1
Polonya	7136	7887	10594	13027	1,8	1,8	2,1	2,2
Romanya	2476	1939	2647	5727	1,4	1,3	1,5	2,3

Kaynak: <http://www.sipri.org> (2021).

Tablo 3.4'te, AB üyesi bazı Doğu Avrupa ülkelerinin 2008, 2010, 2015 ve 2020 yıllarındaki savunma harcamaları milyon dolar cinsinden ve baz alınan ülkelerin GSYİH'lerine

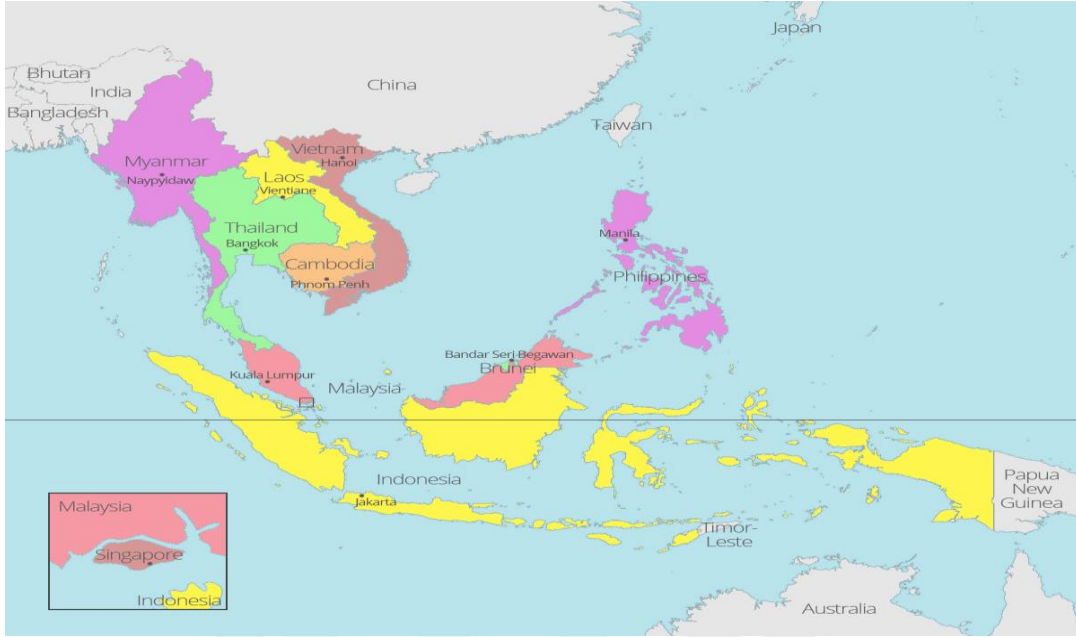
oranını gösterilmektedir. AB üyesi Doğu Avrupa ülkelerinin seçilmesinin sebebi AB'nin doğuya Rusya'ya karşı bölgesel entegrasyonunu genişleterek bölgesel güvenlik kompleksini de genişletmesidir. Söz konusu ülkeler Soğuk Savaş döneminde Doğu Bloğunda yer alan Varşova Paktına üye ülkeler olduğundan ve Soğuk Savaş'ın bitimiyle AB'ye dahil olup NATO'ya üye olan ülkelerdir. Bu ülkeler tablodan görüleceği üzere 2020 yılına kadar ve özellikle 2020 yılında savunma harcamalarını giderek artırmışlardır. 2008 yılında Polonya haricinde savunma harcamalarında bir azalış yaşanmış bu azalışa 2008 yılında yaşanan ABD Mortgage Krizi ve sonrasında Avrupa'da etkili olan Euro bölgesi finansal krizi etkili olmuştur. Söz konusu artışın sebepleri arasında, NATO'nun GSYİH'ya oranla savunma bütçesinden en az %2'sini ayırma stratejisi ve Avrupa bölgesel kompleksinin Doğu Avrupa'ya doğru yayılma stratejisi önemli yer tutmaktadır. Tablodaki ülkeler, NATO'ya entegre olmak için savunma harcamalarını artırmış Ukrayna-Rusya arasındaki politik ve askeri mücadelede ABD ve merkezi Avrupa Ülkelerinin Ukrayna'yı önce NATO'ya daha sonra AB'ye üye yapma istekleri neticesindeki askeri yığınaklarına sahne olmuşlardır.

Avrupa Birliği üyesi bu ülkelerin ekonomik entegrasyona paralel olarak savunma harcamalarındaki söz konusu artışları Avrupa güvenlik kompleksinin sınırlarını ve doğuya genişleme stratejisini göstermesinin yanında 2022 yılında gerçekleşen Rusya Federasyonu ile Ukrayna arasındaki savaşa da zemin hazırlamaktadır. Her ne kadar, bölgesel ekonomik entegrasyon konusunda AB en başarılı örnek olarak önümüzde yer alsa da bölgesel güvenlik komplekslerinin güvenlik politikalarını yaratması sonucu bölgesel ekonomik entegrasyonların oluşması olgusu burada da karşımıza çıkmaktadır. Çünkü AB'nin, Doğu Avrupa ülkelerindeki başarılı ve güçlü bölgesel entegrasyon yapısı Sovyet Sonrası Asya bölgesel güvenlik kompleksinin nüfuz bölgesi ile içi içe geçmiş ve başta Rusya tarafından güvenlik tehdidi olarak görülmektedir. Bu durum da Rusya Federasyonu'nun reaksiyonuna sebep olmuş bölgesel güvenlik kompleksi teorisinin bölgesel ekonomik entegrasyonlardan daha önemli olduğunu ve bölgesel ekonomik entegrasyonların gerçekleşebilme nedeni olduğunu kanıtlamamamızı sağlamaktadır.

3.2.2. ASEAN (Güneydoğu Asya Uluslar Birliği)

Endonezya, Malezya, Tayland, Filipinler ve Singapur Güneydoğu Asya Uluslararası Birliği'nin kurucu üyeleridir. Kronolojik sıralama ile Brunei, Vietnam, Laos, Myanmar ve son olarak Kamboçya'nın katılımı ile bölgesel entegrasyon genişlemiştir. ASEAN'ın amacı, üye ülkeleri arasında ekonomik ve kültürel alışverişi teşvik etmek, Güneydoğu Asya'da barış ve istikrarı korumak ve benzer amaçlara sahip yabancı güçlerle ilişkiler kurmaktır. ASEAN, Soğuk

Savaş sırasında siyasi olarak çalkantılı bir bölgede istikrarı ve işbirliğini teşvik etmek için kurulmuştur (www.asean.org, 12.03.2021).

Kaynak: <https://aseanup.com/wp-content/uploads/2016/11/ASEAN-map.jpg> (12.03.2021).

Şekil 3.5. ASEAN (Güneydoğu Asya Uluslar Birliği)

Şekil 3.5’de, ASEAN’ın güncel siyasi haritasında farklı renklerle gösterilen 10 üye ülke yer almaktadır.

İlk yıllarında biraz zayıf bir şekilde birarada tutulan ASEAN, Vietnam Savaşı’nın sona ermesinden sonra Güneydoğu Asya’da değişen güç dengesinin ardından 1970’lerin ortalarında yeni bir uyum sağlamıştır. 1976’da, Vietnam’ın birleşip ortak bir tehdit algısının ortaya çıkması ile bölgenin dinamik ekonomik büyümesi örgütü güçlendirmiş ve ASEAN’ın Vietnam’ın 1979’da Kamboçya’yı işgaline karşı birleşik bir yanıt benimsemesini sağlamıştır (www.asean.org, 12.03.2021).

ASEAN bugün itibarıyla dünya ticaret hacminin %6’sına sahip bir entegrasyondur. Bu krizlerden ASEAN üyesi ülkelerde oldukça etkilenmektedirler. Bu durum üye ülkelerin ticaret hacimlerindeki dalgalanmayı açıklayan en önemli faktördür. ASEAN’da bölgesel ekonomik entegrasyon yolunda AFTA ile gelişme sağlanmıştır. Bölgeye yatırımlar açısından ASEAN Endüstriyel İşbirliği Planı çok önemli bir başarı olmuştur. Ürünlerin standardizasyonu kabul edilmiş ve gümrüklerde önemli iyileşmeler sağlanmıştır. Buna ek olarak tarife dışı bariyerler kaldırılmaya başlanmıştır. Fakat bölgesel entegrasyon çerçeve anlaşmaları, çalışma programları ve master planlara bağımlı kalmıştır (Severino, 2006: 249).

ASEAN'ın kurulacak olan Kuzeydoğu Asya'daki bölgesel entegrasyondan müspet yönde etkileneceği düşünülmektedir. Yapılacak olan entegrasyon iki bölge arasındaki ticareti daha standart hale getirecektir. ASEAN'ın geleceği kendi başına pek parlak görünmemektedir. Dahil olan ülkelerin ekonomileri birbirini tamamlar nitelikte değildir. Bu ülkelerin ekonomileri daha çok bir birlerine rakip niteliktedir. Gelişmekte olan ülkelere oluşan bu bölgesel entegrasyon genel olarak birbirine rakip mallar ve hizmetler ürettiğinden uluslararası pazarda birbirleriyle rekabet etmektedir. Fakat bu ülkelerin gelişmişlik düzeyleri neredeyse aynı seviyede olduğundan gelişmiş olan ülkelerin daha az gelişmiş ortakları aleyhine ekonomik olarak büyümeleri ve onları pazarları haline getirmeleri söz konusu olmayacaktır. Bunun yanında Çin ekonomisi ASEAN'ın karşısına çıkmış ve çıkmakta olan bir fırsat aynı zamanda da tehlikeli olmaktadır. Güneydoğu Asya bölgesi tarihte her zaman işgücü sıkıntısı çekmiş bir bölge olmuştur. Bu sayede Güneydoğu Asya bölgesini Doğu Asya bölgesiyle ticari yönden bağlamışlardır. Gelen Çinli göçmenler çok çalışarak ve tasarruf yaparak hızla amele işçi statüsünden tüccar toptancı ve banker konumuna gelmişlerdir. Bölgeye gelen batılı devletlerle de ticari yönden işbirliği yapan Çinliler hızla toplumda zenginleşmiş ve Güneydoğu Asya'nın ticaretini önemli derecede ele geçirmeleri bölge açısından büyük yararlar sağlamıştır. Öncelikle yükselen Çin ekonomisi ve gittikçe artan döviz rezervleri Çinli iş dünyası vasıtasıyla Güneydoğu Asya bölgesine yabancı yatırım olarak gelmektedir. Batılı ve Çinlilerin yanı sıra Japonya'nın da bölgeye ilgi ve yatırımları çoktur. Bu bölgenin doğal kaynakları Japon ekonomisi için vazgeçilmezdir. Japon yatırımları öncelikle İkinci Dünya Savaşı'nda da müttefiki olan Tayland'a yönelmiştir. Daha sonra Japonya ağırlıklı olarak doğal kaynaklara yatırım yapmaktadır. Bu durum Japonya'nın sürekli olarak bölge ile ilgilenmesini gerektirmektedir. Büyüyen Çin ekonomisi ise yavaş yavaş zaten mevcut olan Çinli iş adamları ağı ve ilişkileri sayesinde ASEAN ülkeleri ile daha yakından ilgi kurmaktadır. Her ne kadar Avrupa bir ekonomik ağırlık merkezi oluşturduysa da gün geçtikçe dünyanın ekonomik ağırlık merkezi Doğu Asya'ya ve Pasifik Okyanusuna kaymaktadır. Pasifik havzası 21. yüzyılın en güçlü ekonomik merkezi olmaya doğru gitmektedir. Bunun sebebi Çin ekonomisindeki büyüme ASEAN ekonomilerindeki gelişmeler ve Japonya'nın zenginliği olmaktadır (www.foreignaffairs.org, 28.07.2007).

ASEAN, Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık görüşmesinde dünyanın en büyük serbest ticaret anlaşması imzalanmıştır. ASEAN üyeleri; Brunei, Kamboçya, Endonezya, Laos, Malezya, Myanmar, Filipinler, Singapur, Tayland ve Vietnam ile birliğin diyalog ortakları Avustralya, Çin, Japonya, Güney Kore ve Yeni Zelanda yer almaktadır. Söz konusu 15 Asya-Pasifik ülkesi anlaşma gereğince gelecek yıllarda aralarında uygulanan gümrükleri kademeli

olarak azaltıp ortak ticaret kuralları sayesinde lojistik kolaylaştırmaktadır. 2 milyar 200 milyon tüketicinin bulunduğu dünyanın en büyük serbest ticaret bölgesinin gayrisafi yurtiçi hasıla toplamı, dünyanın gayrisafi yurtiçi hasılanın %30'unu oluşturmaktadır. Bu durumda Çin, Japonya ve Güney Kore'nin ilk kez aynı anda bir serbest ticaret anlaşmasının tarafı olduğu dikkat çekici gözükmektedir. Bölgedeki ülkelerin ekonomik liberalleşmeyi ve entegrasyonu güçlendirmek istediğinin bir göstergesi olduğunu ifade etmiştir. Yeni serbest ticaret anlaşmasının, dünyanın en hızlı ekonomik büyümesine sahip olan bölgesinde Çin'in konumunu ve nüfuzunu güçlendirmesi beklenmektedir (www.ticaret.gov.tr, 15.03.2022).

Tablo 3.5. Yıllara Göre ASEAN'ın Bölge İçi Ticareti (Milyon ABD Doları)

ASEAN /Yıllar	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Toplam
Endonezya	72.485,0	68.647,6	78.629,4	92.058,4	81.352,4	66.300,6	459.473,4
Malezya	102.847,8	97.149,9	113.241,7	126.824,3	118.095,2	106.713,9	664.872,8
Tayland	96.236,8	94.258,6	104.436,9	102.222,3	111.742,8	80.613,9	589.511,3
Filipinler	25.578,9	30.895,5	36.735,1	41.147,9	41.434,8	35.333,5	211.125,7
Singapur	172.677,5	162.108,1	179.035,9	200.429,2	190.476,5	174.161,3	1.078.888,5
Brunei	2.644,9	2.783,1	3.126,4	3.193,5	4.124,3	4.667,6	20.539,8
Vietnam	41.891,1	41.159,1	49.561,0	56.447,5	57.030,7	53.580,0	299.669,4
Laos	4.356,9	6.038,3	6.190,7	5.596,5	7.027,7	5.929,5	35.139,6
Myanmar	11.294,8	9.430,6	11.512,0	12.880,3	12.370,0	11.421,9	68.909,6
Kamboçya	5.366,8	5.483,7	6.647,5	7.985,5	8.949,9	11.099,4	45.532,8

Kaynak: ASEAN Sekreterliği İstatistiksel Yıllığı, 2021 (11.03.2022).

Tablo 3.5'te, ASEAN ülkeleri içerisinde en fazla bölge içi ticaret değeri olarak birinci sırada entegrasyonun en büyük ekonomisi olan Singapur 1.078.888,5 dolar, ikinci sırada Malezya 664.872,8 dolar ve üçüncü sırada Tayland 589.511,3 dolar ile yer almaktadır. En az bölge içi ticaret değerleri ise Brunei 20.539,8 dolar, Laos 35.139,6 dolar ve Kamboçya 45.532,8 dolar olarak sıralanmıştır. Tablodan anlaşılabacağı üzere ASEAN ülkeleri arasında dengeli ve birbirine yakın bir bölge içi ticaret yapısı oluşturduğu görülmüştür. Bu durum entegrasyonun sıklığının ve gücünün fazla olduğunun bir göstergesidir. Avrupa Birliği'ndeki gibi entegrasyona sonradan giren ülkelerin entegrasyona uyum sağlama açısından daha zayıf olduğu da görülmektedir.

Tablo 3.6. ASEAN Ülkelerinin Toplam İhracat ve İthalat Hacminin Bölge İçi Toplam Ticaret Hacmine Payının Oranları (%)

ASEAN/Yıllar	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Endonezya	24,74	24,50	24,13	24,95	24,00	21,74
Malezya	27,24	27,08	27,43	27,26	26,64	25,22
Tayland	23,28	23,03	22,66	20,40	23,01	18,40
Filipinler	19,85	21,71	22,71	22,53	22,61	22,84
Singapur	26,83	26,44	25,55	25,59	25,41	24,78
Brunei	27,61	37,73	36,05	30,04	33,39	39,10
Vietnam	12,77	11,70	11,57	11,74	11,00	9,87
Laos	64,41	83,50	61,48	47,98	60,54	46,72
Myanmar	39,84	34,45	34,74	35,73	33,69	32,73
Kamboçya	27,93	24,59	26,00	26,52	25,49	29,98

Kaynak: www.trademapp.org (10.03.2022).

Tablo 3.6’da, ASEAN ülkelerinin yıllara göre dünyadaki tüm ülkeler ile yaptıkları dış ticaretin ASEAN ülkeleri ile yaptıkları dış ticaret içindeki payını oransal olarak ifade etmektedir. 2015-2020 yılları arasındaki İhracat ve ithalat miktarlarının oransal payı ele alınmıştır. Ülkelerin tamamına yakınının ihracatlarının ve ithalatlarının oranlarının %20 seviyesinin üstünde olduğu görülmektedir. ASEAN’a sonradan katılan ülkeleri bölge içi ticaretlerinin büyük ekonomilere sahip üye ülkelere göre daha bölge içi ticaret oranlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. ASEAN’ın entegrasyonu sıklığı ve başarılı olduğunun bir göstergesi olmaktadır. Vietnam’ın %10’larda yer alan dış ticaret oranları daha düşük olduğu görülmekte entegrasyon içerisinde diğer ülkelere göre farklılık göstermektedir. Genel olarak ortalama %20 seviyelerinde bölge içi ticaret oranlarının dengeli bir şekilde dağılması entegrasyonun gücünü ve başarısını göstermektedir.

3.2.2.1. ASEAN’ın Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Çerçevesinde Bölgesel Ekonomik Entegrasyonu

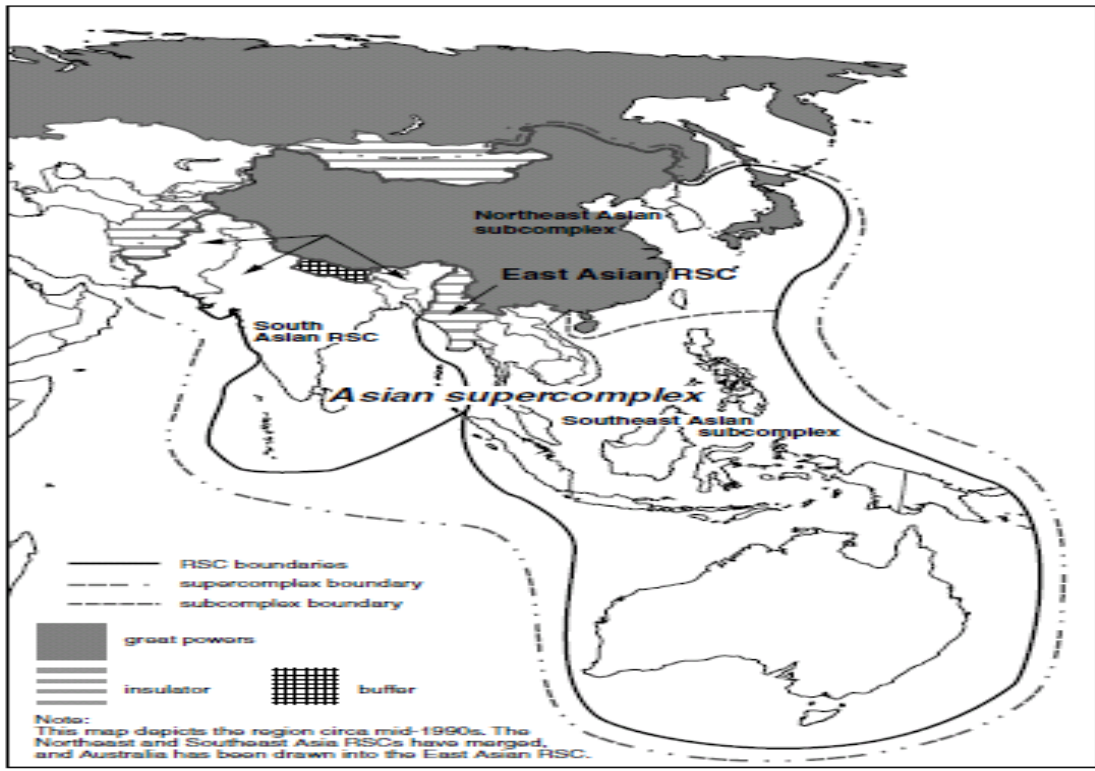
ASEAN, Soğuk Savaş döneminde kurulduğu için daha çok güvenlik alanda işbirliği amaçlı siyasi bir bölgesel entegrasyon olarak faaliyet yürütmektedir. Güneydoğu Asya’daki güvensizlik ortamı ve bölge ülkelerinin birbirlerinin iç işlerine müdahale etmeleri, ASEAN’ın ortaya çıkma nedenlerini göstermektedir (Severino, 2008: 13). Güneydoğu Asya ülkelerinin bölgesel entegrasyon konusunda ilk deneyimi Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı (SEATO) adlı savunma politikalarına dayalı olan kuruluştur. SEATO, Vietnam Savaşı dolayısıyla dışarıdan bir müdahale ile ABD’nin kontrolünde oluşturulmuştur. Birliğe yalnızca Güneydoğu

Asya'dan Tayland ve Filipinler üye olmuştur (Di Floristella, 2015, akt. Temiz, 2019: 1091). Bölge ülkelerinin, birbirleri ile yaşadıkları sorunlar ve ortak güvenlik tehditleri ASEAN'a giden süreçte bölge ülkeleri için önemli bir başlangıç noktası meydana getirmiştir. Fiili olarak bölge ülkeleri arasındaki bölünmüşlük ve rekabet daha fazla dışarıdan müdahaleyi ve dolayısıyla bölünmeye zemin hazırlamıştır (Severino, 2008: 6). 1961 yılında ikinci bölgesel birlik deneyimi Güneydoğu Asya Birliği'ni ortaya çıkmış olup ASEAN'ın kuruluşuna kadar faaliyet gösteren bu birlik ilk defa bölge ülkeleri tarafından kurulmuştur. ASA'nın amaçları arasında bölge içinde barışın sağlanması, sosyal adaletin ve refah düzeyinin artırılması olarak ifade edilmiştir. Güneydoğu Asya Birliği'nin Güneydoğu Asya bölgeselciliğine katkısı, bölge ülkelerinin bölgesel birlik düşüncesini ilk kez somut hale getirmesi durumudur. Bölge ülkelerinin ABD'nin ve Çin'in dış politikalarını şekillendirmesinin haricinde kolektif bir ortak dış politika (Pollard, 1970, akt. Temiz, 2019: 1093). ASEAN'ın mevcut çeşitliliği ve bölünmüş yapısı bölgesel ekonomik entegrasyonun zayıf olacağını göstermesine rağmen birlik ülkeleri kendi aralarında geçmişten gelen sosyo-ekonomik ve kültürel ortak geçmişleri onların bölgesel entegrasyon fikrini benimsemelerine ve geliştirmelerine katkı sağlamıştır. ASEAN politikaları ile Güneydoğu Asya ülkelerinin içinde bulunduğu bu tehlikeli durum onların birbirlerine daha fazla kenetlenmelerine ve kronikleşmiş sorunlarına çözüm üretmelerine neden olmaktadır (Severino, 2008: 31). Bölgeselcilik bu durumda, bölünmüş yapılarının ortaya çıkardığı sonuçlara bir reaksiyon göstererek bölgesel birliğin esas hedefi olarak ortaya çıkmaktadır (Ba, 2009: 12). Tıpkı, Avrupa Birliği'nin yüzyıllarca süren bölgesel amaçlı ekonomik kaynaklar üzerindeki mücadelelerinin birlik hedefi ile son bulması gibi ASEAN'da da benzer şekilde gerçekleşmiş olduğu değerlendirilmektedir.

Bölgedeki entegrasyonun önünde tarihsel ve politik engellerin olduğundan Japonya'nın bölgede ekonomik veya askeri bir hegemonyasına bölge ülkeleri izin vermemişlerdir. Çünkü II. Dünya Savaşı Japon İmparatorluğu'nun yayılmacılığının anıları hala bölge ülke halklarının zihnindedir (Murphy, 1995: 131). Şu anda Asya ülkeleri arasında kültürel ve tarihsel değerlerin ortaklığından dolayı bir ortak bilinç oluşmaya başlamıştır. Bunun altında yatan en önemli altyapı Çin kültürünün bütün Doğu Asya'ya ve Güneydoğu Asya'ya yayılmış olan etkisi olarak ifade edilmektedir. Güneydoğu Asya ülkelerinde ve Kuzeydoğu Asya halkları arasında "Asyalılık bilinci ve kimliği" ile bir "Asya perspektifi" bulunmaktadır (Gallant ve Stubbs, 1997: 205-206).

ASEAN'ın kuruluş yıllarında ön planda olan çatışmaların durdurulması ve siyasi istikrarın sağlanması gibi hususlar, Soğuk Savaş sonrası dönemde yerini ekonomik işbirliğinin geliştirilmesine yönelik çabalara bırakmıştır (www.mfa.gov.tr, 16.03.2022).

Şekil 3.6'da, Soğuk savaş sonrası Asya kıtasında bölgesel güvenlik kompleksleri gösterilmiştir. Doğu Asya bölgesel güvenlik kompleksi koyu renk ile büyük kompleks olarak belirtilmiştir. Doğu Asya bölgesel güvenlik kompleksinin içerisinde Kuzeydoğu Asya alt kompleksi bulunmaktadır. Güney Asya bölgesel güvenlik kompleksi ve Güneydoğu Asya bölgesel güvenlik kompleksi beyaz renkte belirtilmiştir. Söz konusu bütün bölgesel güvenlik kompleksleri hatta Avustralya dahi Asya süper kompleksi sınırları içerisinde gösterilmiştir. Myanmar Güneydoğu Asya bölgesel güvenlik kompleksi içerisinde yalıtkan ülke olarak gösterilmiştir. Myanmar yalıtkan ülke olmasına karşın, 23 Temmuz 1997'de ASEAN'a katılmıştır.

Kaynak: Buzan ve Weaver, Regions and Powers: The Structure of International Security, Cambridge University Press, (2003: 99).

Şekil 3.6. Soğuk Savaş Sonrası Asya'da Bölgesel Güvenlik Kompleksleri

Güney Asya bölgesel güvenlik kompleksi ve Doğu Asya bölgesel güvenlik kompleksi arasında bulunan Nepal tampon ülke olarak belirtilmiştir. Ayrıca haritanın sol alt köşesindeki notta, bölgenin 1990'ların ortalarında gösterildiği belirtilmektedir. Kuzeydoğu ve Güneydoğu Asya bölgesel güvenlik komplekslerinin sonradan birleştiğini ve Avustralya'nın, Doğu Asya bölgesel güvenlik kompleksi çekildiğini açıklamaktadır.

3.2.3. Avrasya Ekonomik Birliği

Avrasya Ekonomi Topluluğu, 2000 yılından 2014 yılına kadar yürürlükte kalmış olup Avrasya bölgesindeki eski SSCB Cumhuriyetlerinin bölgesel ekonomik entegrasyonu amacı ile ortaya çıkmıştır. Avrasya Ekonomi Topluluğu'nun kurulma süreci, 1995 yılında Rusya Federasyonu ve Belarus arasında imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması ile başlamıştır. Avrasya Ekonomik Birliği (AEB), Avrasya Ekonomi Topluluğu'nun tasfiye edilip 29 Mayıs 2014 tarihinde Belarus, Kazakistan ve Rusya Federasyonu arasında imzalanan bir antlaşma ile ortaya çıkmış ve 2015'te yürürlüğe giren siyasi ve ekonomik bir birliktir. Ermenistan ve Kırgızistan kurucu üye olmayıp daha sonra Avrasya Ekonomik Birliği'ni genişletmek için üye olmuş devletlerdir (www.evrases.com/docs/view/95).

İlk olarak, entegrasyon ittifakına resmi bir kayıtta “Avrasya Birliği” denilmiştir. Belarus, Kazakistan ve Rusya Federasyonu ölkeleri arasında ilk entegrasyon hareketinin başlangıcı olarak sayılan ticaretin serbestleştirilmesini ve dengeli olmasını sağlamak, söz konusu ölkelerin sürdürülebilir iktisadi büyümesini ve kalkınmasını sağlamak için 1995 senesinde 26 şubat 1999'da tamamlanacak ve yürürlüğe girmesinin planlandığı gümrük birliği anlaşması imzalanmıştır. Rusya Federasyonu ile Belarus önderliğinde, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan devletleri 1999'da Rusya'da Gümrük Birliği ve Tek Ekonomik Alan Antlaşması'nı imza atmışlardır. Bağımsız Devletler Topluluğu üyesi ölkelerce 2000 yılında Kazakistan'da tavsiye edilen Gümrük Birliği ve Tek Ekonomik Alanın oluşumunu desteklemek için Avrasya Ekonomik Topluluğu (Eurasian Economic Community, EAEC, EurAseC/EvrAzES) kurulması kabul edilmiştir. Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan tarafından 1994 yılında Orta Asya Ekonomik Topluluğunu meydana getirmişlerdir. Söz konusu topluluk Ortak Ekonomik Alan ya da Orta Asya Birliği adını da almaktadır. Topluluk, 2005 yılında Avrasya Ekonomik Topluluğu ile birleşerek tasfiye edilmiştir. Bunun sonucunda Rusya Federasyonu, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan tarafından Avrasya Ekonomi Topluluğu meydana getirilmiştir. Yeni kurulan ekonomik birlik 1 Ocak 2015 tarihinde Avrasya Ekonomik Birliği ismini almıştır.

Kaynak: <https://ppt-online.org/506969> (16.07.2021).

Şekil 3.7. Avrasya Ekonomik Birliği

Şekil 3.7’de, Avrasya Ekonomik Birliği ülkelerinin siyasi haritası gösterilmiştir. AEB’ye üye 5 ülke şekilde farklı renklerle yer almıştır. Ukrayna, Moldova ve Gürcistan müzakereler sonucunda AEB’ye katılmamışlardır.

Belarus, Kazakistan, Rusya ve Ukrayna, 2003 yılında Ukrayna’da bir serbest ticaret anlaşması olan Ortak Ekonomik Alanın kurulması anlaşmasını imzalamıştır. Anlaşmayı imzalayan devletler; ticari malların, hizmetlerin, sermayenin ve emeğin serbest dolaşımını sağlayan tek bir iktisadi mecra kurmak için Ortak Ekonomik Alanın hukuki çerçevesini ortaya koymuşlardır. Rusya Federasyonu, Belarus ve Kazakistan 2007 yılında Tacikistan’da Tek Gümrük Bölgesi’nin oluşturulması ve Gümrük Birliği’nin faaliyete geçmesi için bir anlaşmaya imza atmışlardır. Ticari malların karşılıklı ticarete serbest dolaşımı, Gümrük Birliği ile üçüncü ülkeler ile olan dış ticarete elverişli şartları sağlamak ve bölgesel ekonomik entegrasyonu teşvik etmek amaçları planlanmıştır. 29 Mayıs 2014’te Gümrük Birliğine üye ülkeler ve Ortak Ekonomik Alan üye ülkeler, Yüksek Avrasya Ekonomik Konseyi toplantısında Avrasya Ekonomik Birliği’nin 2025 senesinde nihai hedef olması için anlaşmışlardır. Antlaşma, Avrasya ekonomik projesinin daha yüksek bir entegrasyon seviyesine geçişinin bir dönüm noktası durumuna getirilmiştir. Avrasya Ekonomik Birliği anlaşması 1 Ocak 2015’te resmen faaliyete geçmiştir. Böylece, Avrasya Ekonomi Topluluğu söz konusu tarihten itibaren Avrasya Ekonomik Birliği ismini almaktadır (www.evrazes.com/docs/view/95).

3.2.3.1. Avrasya Ekonomik Birliği'nin Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Çerçevesinde Bölgesel Ekonomik Entegrasyonu

Bütün bunların yanında Rusya Federasyonu da dâhil olmak üzere bölgede gelişen Avrasyacı bakış açısı aslında Avrupa ve Asya kıtalarının ekonomilerini birbirine bağımlı ve aralarında yumuşak geçişlerin olduğu bir sistemde düşünmektedir. Alexander Dugin gibi Avrasyacı görüşün düşünürlerine göre Avrasya coğrafyası farklı halklara farklı türden ekonomik faaliyette bulunmaları ve sürekli olarak ticari faaliyeti zorunlu kılmıştır (Kazgan ve Ulçenko, 2003: 199). Günümüzde Orta Asya'nın fosil yakıt kaynaklarını (petrol, doğalgaz) Doğu Asya'nın kıyılarına indiren boru hatları inşa edilmektedir. Doğu Asya'da oluşan veya oluşacak olan ekonomik entegrasyonun temelinde dünya çapında bir akımın izlerinden çok farklı faktörlerin etkisi aranmalıdır. Uluslararası ekonomik entegrasyon önünde durulamaz bir trend gibi görülse de bu trendin dünyada geleceği boyut insanların ne kadarını isteyecekleri ve ne kadarını kabul edebileceklerine göre belirlenecektir (Henderson, 1992: 634).

Tablo 3.7. Avrasya Ekonomik Birliği'nin Bölge İçi Ticareti (Milyon ABD Doları)

AET/Yıllar	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Toplam
Rusya	28.821.171.470	26.804.321.626	34.685.538.930	38.953.392.402	39.247.214.693	34.108.595.216	202.620.234.337
Kazakistan	5.120.313.751	3.930.164.040	5.262.545.316	6.046.775.177	6.406.227.664	5.671.881.603	32.437.907.551
Belarus	11.007.774.498	11.384.797.344	13.651.018.474	13.932.231.560	14.569.640.739	14.009.070.735	78.554.533.350
Kırgızistan	410.178.987	447.173.162	541.498.361	640.649.924	641.696.492	554.501.289	3.235.698.215
Ermenistan	256.240.046	393.893.248	570.999.404	688.473.607	769.182.253	709.895.164	3.388.683.722

Kaynak: http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_stat/tradestat/tables/intra/Pages/default.aspx (02.03.2022).

Tablo 3.7'de, AEB ülkeleri içerisinde en fazla bölge içi ticaret değeri olarak birinci sırada entegrasyonun en büyük ekonomisi olan Rusya Federasyonu 202.620.234.337 dolar, ikinci sırada Belarus 78.554.533.350 dolar ve üçüncü sırada Kazakistan 32.437.907.551 dolar ile yer almaktadır. En az bölge içi ticaret miktarı değerleri ise Kırgızistan 3.235.698.215 dolar ve Ermenistan 3.388.683.722 dolar olarak sıralanmıştır. Tablodan anlaşılacağı üzere AEB'yi

kuran merkezi güçlerin (Rusya Federasyonu ve Belarus) bölge içi ticarete de merkezi gücü oluşturduğu görülmüştür. Rusya ve Belarus'un doğal kaynaklarının ve sanayilerinin diğer üyelere göre daha gelişmiş olması nedeniyle entegrasyon arası bölge içi ticaret oranları yüksek çıkmaktadır. Çünkü, bu iki ülke dışındaki ülkeler Sovyetler Birliğinden beridir aynı ekonomik sistemde bulunduğundan ekonomileri bağımlı ve tamamlayıcı konumda bulunmaktadır.

Tablo 3.8. Avrasya Ekonomik Birliği Ülkelerinin Toplam İhracat ve İthalat Hacminin Bölge İçi Toplam İhracat ve İthalat Hacmine Payının Oranları (%)

AET/Yıllar	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Rusya	78,13	93,0	129,4	112,3	100,8	86,9
Kazakistan	71,56	76,8	133,9	114,9	105,9	88,5
Belarus	68,03	103,4	119,0	102,1	104,6	96,2
Kırgızistan	64,33	109,0	121,1	118,3	100,2	86,4
Ermenistan	79,10	153,7	145,0	120,6	111,7	92,3

Kaynak:http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_stat/tradestat/tables/intra/Pages/default.aspx (02.03.2022).

Tablo 3.8’de, AEB ülkelerinin yıllara göre dünyadaki tüm ülkeler ile yaptıkları dış ticaretin AEB ülkeleri ile yaptıkları dış ticaret içindeki payını oransal olarak ifade etmektedir. 2015-2020 yılları arasındaki ihracat ve ithalat miktarlarının oransal payı ele alınmıştır. Kırgızistan’ın ihracatının ve ithalatının oranlarının en az 2015 yılında %64 en fazla ise Kazakistan’ın %133 seviyesinin üstünde olduğu görülmektedir. AEB’ye sonradan katılan ülkeleri bölge içi ticaretlerinin büyük ekonomilere sahip üye ülkelere göre daha bölge içi ticaret oranlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bölge içi ticaret oranlarının birbirine yakın olup yüksek seviyede olması AEB’nin entegrasyonu kendi içinde fazlasıyla uyumlu, entegre ve başarılı olduğunun bir göstergesi olmaktadır. AEB ülkelerinin eski Sovyetler Birliği ülkeleri olması ve enerji, imalat, ticaret gibi sektörlerde Rusya Federasyonu’na bağımlı olmaları bu sonucu ortaya çıkarmıştır.

3.2.4. NAFTA-USMCA (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması-Amerika Birleşik Devletleri-Meksika-Kanada Ticaret Anlaşması)

Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD) Kanada ile geçmişe dayanan birçok politikada işbirliğinin mevcut olması ile birlikte Meksika’nın 1986’da GATT’a üye olmasından sonra ABD bu ülke ile de serbest ticaret anlaşması imzalamıştır. Meksika, ABD’nin Amerika kıtasında Kanada’dan sonra en fazla ticaret hacmine sahip olmuştur. ABD’nin öncülüğünde

ABD, Kanada ve Meksika tarafından imzalanan serbest ticaret anlaşması ile ortaya çıkmıştır. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) kapsamında, söz konusu üç ülke arasındaki ticaret ve yatırımlar liberalize edilmiş gümrük vergilerinin on yıl içinde sıfırlanması hedeflenmiştir. Kuruluş amacı, Kuzey ve Orta Amerika'da üye devletler arasında serbest ticaret bölgesi oluşturmaktır. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması; ABD, Meksika ve Kanada arasında dört yılı aşkın müzakereler sonucunda imzalanarak 1 Ocak 1994 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Seyidoğlu, 2007: 249).

NAFTA örneğinde özellikle tarihsel bağlamda, ABD ile Meksika arasındaki 18. ve 19. yüzyıllardaki savaşlar ve tehdit algılamaları yerini diğer bölgesel entegrasyon örneklerinde olduğu gibi 20. yüzyılda Meksika körfezindeki büyük petrol kaynaklarını iki ülkenin ortak kullanması neticesinde ekonomik yönde bölgenin petrolü bölgesel ekonomik entegrasyonun ortak politikaları sonucunda söz konusu iki ülkeyi birlik kurmaya yöneltmiştir.

NAFTA, gelişmiş bir ülke ile gelişmiş ülkeler arasında yapılan ilk kapsamlı anlaşmadır. Aynı zamanda NAFTA, toplam GSMH açısından dünyanın en büyük, toplam ticaret hacmi açısından ise AB'den sonra ikinci büyük entegrasyondur. Başka bir özelliği de NAFTA birçok sektör üzerinde serbestleşmeyi öngörürken işgücü piyasası ve çevre konularıyla ilgili düzenlemeleri de bulunmaktadır (Özdemir ve Öksüzler, 2013: 455).

Dünya üzerindeki APEC (Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği) ve AB ile birlikte en büyük üç ekonomik birleşmeden başka bir bölgesel entegrasyon olan Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi'nin temelini oluşturan anlaşma, 1965 yılında ABD-Kanada arasındaki ilk büyük sektörel anlaşma olan otomobil anlaşması Oto Paktı (Auto Pact)'dır. Söz konusu anlaşma ile otomobil sektöründe iki taraflı serbest ticareti gerçekleştirme öngörülmüştür. Ancak günümüzdeki NAFTA'nın siyasi alt yapısı, ilk olarak 1980 yılında küresel liberalleşme döneminde, Yucatan eyaletinde bir serbest ticaret bölgesi oluşturulmasından bahsetmesi ile ortaya çıkmıştır. Her ne kadar bu öneri ile ilgili ileriye yönelik bir çalışma gerçekleşmemiş olsa da bu düşünceden yaklaşık on yıl sonra Meksika tarafından, ABD ile ekonomik ortaklık fikrinin ortaya atılması sebebiyle serbest ticaret bölgesi kurulması önerisi tekrar gündeme getirilmiştir (Devlet Planlama Teşkilatı, 1995: 62-72).

Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Kuzey_Amerika_Serbest_Ticaret_Anlaşması

şekil 3.8. NAFTA- USMCA

şekil 3.8’de, NAFTA- USMCA’ya dahil olan ABD, Kanada ve Meksika’nın renkli olarak dünya haritasındaki konumu gşsterilmektedir.

NAFTA projesi ortaya çıkmadan önce diğerk bütün bölgesel entegrasyonlarda olduğu gibi bir hazırlık ve altyapı sürecinin olduğun görülmektedir. NAFTA oluşumundan önce ABD ve Kanada’nın otomotiv anlaşması dışında, 1985-1989 yılları arasında üç önemli anlaşma imzalaması ve bunlardan 1985 yılında imzalanan birincisinde, sübvansiyonların ve tarife dışı engellerin ortadan kaldırılması öngörülmüştür. Taraflar, GATT’ın sübvansiyonlarına ilişkin hükümlerini de aralarında geçerli kılma konusunda görüş birliği sağlamışlardır. Kanada ve ABD söz konusu dönem içerisinde 1987 yılında elik ve tekstil sektörü için anlaşma imzalamışlar ve sınai haklar da dahil olmak üzere ticaret ve yaptırımların kolaylaştırılmasını ngren bir anlaşma daha imzalamışlardır. ABD, Kanada, Meksika üçlüsünün içerisinde ticaret hacmi en düşük iki lke Kanada ve Meksika arasında da 1990 yılında, tarım ürünleri ticaretinden çevreye istatistiki yardımlaşmadan uyulurucu trafiğinin nlenmesine kadar uzanan alanlarda on anlaşma imzalanmıştır. ABD-Meksika arasında 1987 yılında imzalanan

anlaşma ise ticaret ve yatırım alanlarında çerçeve anlaşması temelindedir (“NAFTA’yı Tanıyor muyuz?”, Ekonomi Başak Dergisi, 1997: 57).

ABD, Meksika ve Kanada arasında 1987 yılında ticaretin ortak politikalar ile serbestleştirilerek uyum sağlanması ile yatırımların koordineli yapılması süreci tamamlanmıştır. Bunun sonucunda 1993 yılında söz konusu ülkeler arasında Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması imzalanmış ve anlaşma 10 Ocak 1994’te yürürlüğe girmiştir (<http://www.nafta-sec-alena.org>, 29.06.2004). Bununla birlikte, bu ülkeler arasında esasen serbest ticaret bölgesi kurulmasına yönelik zemin daha önce yaratılmıştır (Hufbauer ve Schott, 1992: 3)

NAFTA, aslında Kuzey Amerika ülkelerindeki özel sektör arasında giderek artan orandaki ticari entegrasyonun doğal seyri ve anılan entegrasyonun başarılı olabilmesi için mevcut engellerin aşılması olarak değerlendirilmektedir (Cohen, Raul ve Blecker, 1996: 239). NAFTA düşüncesinin temelindeki yaklaşım oldukça basit görünmekte bölgesel entegrasyon ile Meksika üzerinde beklenen ekonomik etkiyi ortaya çıkarmaktır. Bu dünyanın iki gelişmiş ülkesinin altyapı, sanayi, finansman ve teknolojisi ile Meksika gibi tüketim ihtiyacı yüksek nüfusu, ucuz işgücü, doğal kaynakları olan bir ülkenin birlikte yaratacağı sinerjidir. Gümrük vergilerini düşürerek mal, hizmet ve sermaye dolaşımını serbest bırakan üç ülkede bundan önemli fayda sağlamıştır. Bu durum istihdamı ve üretimi arttırmış, tüketicinin rekabetçi fiyatlarla mal tercihini genişletmiş ve bölgede refahın yükselmesine önemli katkıda bulunmaktadır (TÜSİAD, 2002: 48).

NAFTA’nın değişen dünya koşullarına göre güncellenmesi gerektiğinden NAFTA’nın yerini alan yeni bölgesel ticaret anlaşması Amerika Birleşik Devletleri-Meksika-Kanada Anlaşması (USMCA) 1 Temmuz 2020’de yürürlüğe girmiştir. ABD öncülüğünde imzalanan yeni anlaşma, "Yeni NAFTA" veya "NAFTA 2.0" şeklinde tanımlanmaktadır.

Tablo 3.9. NAFTA-USMCA’nın Bölge İçi Ticareti (Milyar ABD Doları)

USMCA/Yıllar	2015		2016		2017		2018		2019		2020		Toplam
İhracat/İthalat	X	M	X	M	X	M	X	M	X	M	X	M	
ABD	624	410	600	390	646	417	682	451	695	435	616	365	6.337
Kanada	291	316	277	296	294	319	313	340	307	339	266	288	3.650
Meksika	241	323	235	321	249	342	272	375	261	387	216	350	3.579

Kaynak: <https://www.trademap.org> (07.03.2022).

Tablo 3.9’da, USMCA ülkeleri içerisinde en fazla bölge içi ticaret miktarı değeri olarak entegrasyonun en büyük ekonomisi olan ABD 6.337.861.951 dolar ile ilk sırada, ikinci sırada Kanada 3.650.352.384 dolar ve üçüncü sırada Meksika 3.579.266.440 dolar ile yer almaktadır.

Tablo 3.10. NAFTA-USMCA Ülkelerinin Toplam İhracat ve İthalat Hacminin Bölge İçi Toplam İhracat ve İthalat Hacmine Payının Oranları (%) (Bin ABD Doları)

USMCA/Yıllar	2015	2016	2017	2018	2019	2020
ABD	29,31	29,11	29,04	28,98	29,35	27,99
Kanada	68,78	68,29	67,71	67,11	67,05	64,63
Meksika	66,62	66,10	65,49	64,03	64,29	64,76

Kaynak: <https://www.trademap.org> (12.03.2022).

Tablo 10’da, USMCA ülkelerinin yıllara göre dünyadaki tüm ülkeler ile yaptıkları dış ticaretin USMCA ülkeleri ile yaptıkları dış ticaret içindeki payını oransal olarak ifade etmektedir. 2015-2020 yılları arasındaki İhracat ve ithalat miktarlarının oransal payı ele alınmıştır. USMCA’ya sonradan katılan ülkeleri bölge içi ticaretlerinin büyük ekonomilere sahip üye ülkelere göre daha bölge içi ticaret oranlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. USMCA’nın entegrasyonu sıklığı ve başarılı olduğunun bir göstergesi olmaktadır. ABD’nin %20’lerde yer alan dış ticaret oranları daha düşük olduğu görülmekte entegrasyon içerisinde diğer ülkelere göre farklılık göstermektedir. ABD dünya ticaretinde aktif bir dış ticaret politikası izlediğinde ve AB, Japonya ve Çin gibi gelişmiş bölgeler ile yüksek miktarda ticaret yaptığından Kanada ve Meksika’ya göre doğal olarak daha düşük bir bölge içi ticaret oranı ortaya çıkmıştır. Genel olarak ortalama %50 seviyesinin üstünde bölge içi ticaret oranları entegrasyonun uyumlu ve dengeli bir şekilde gücünü ve başarısını göstermektedir.

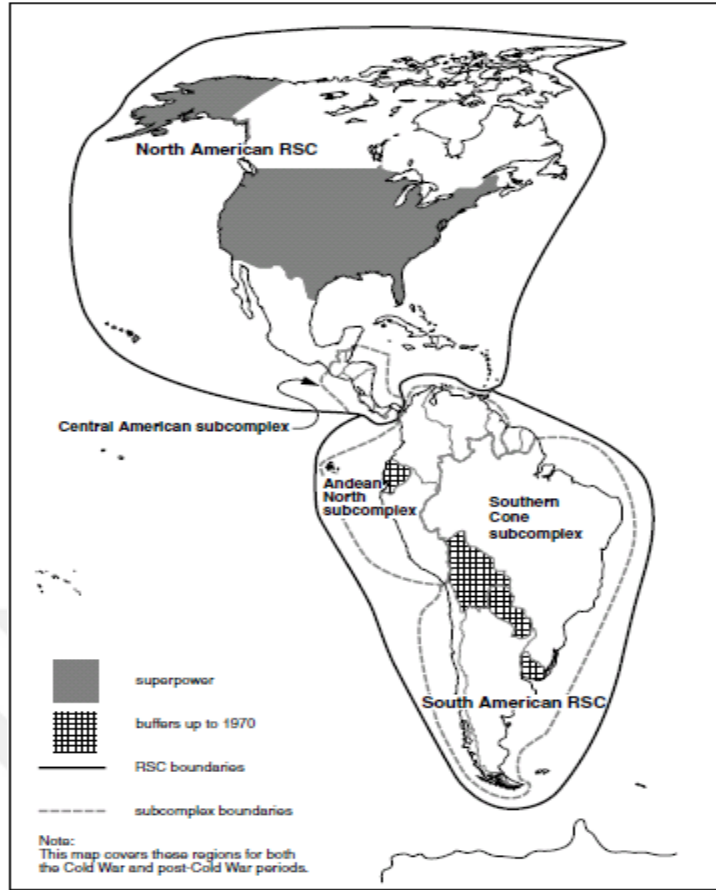
3.2.4.1. NAFTA-USMCA’nın (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması-Amerika Birleşik Devletleri-Meksika-Kanada Ticaret Anlaşması) Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Çerçevesinde Bölgesel Ekonomik Entegrasyonu

NAFTA-USMCA’nın Kuzey Amerika bölgesel güvenlik kompleksi çerçevesinde oluşma sebebi esasında, güvenlik amaçlı olup iktisadi olarak bölgesel entegrasyonların aşamalarından iktisadi parlak ya da parasal birlik amacı güdülmemektedir. Bunun en önemli sebebi, Meksika’nın öncelikle ABD ve Kanada’ya ekonomik ve ticari olarak entegre edilip hemen sonrasında sosyal, kültürel, çevresel yani yasadışı göç, kaçakçılık ve Meksika Körfezindeki enerjinin güvenliğini sağlama gibi amaçlara ulaşmak istemesinin geldiği değerlendirilmektedir.

Günümüzde hala uygulamada devam eden pürüz ve engellere rağmen NAFTA-USMCA birliğe katılan ülkelere ticari olarak büyük kazanımlar sağlamaktadır. ABD ve Meksika arasında ticaret ve yatırımlar konusundaki yasal düzenlemelerdeki önemli farklılıklar, güvenlik politikalarındaki özellikle yasa dışı göç ve kaçakçılık sorunlarında, ikili dış ticaretin bölgesel entegrasyona rağmen hedeflenen başarıya ulaşamaması benzeri problemler hala bölgesel ekonomik entegrasyonun gücünü azaltmaktadır. Buna rağmen, ABD ve Meksika arasındaki ticaret hacmindeki büyüme oranı ABD'nin diğer ülkelere göre ticaret artışından fazla olmaktadır. Thorbecke vd.'nin (2002: 657) belirttiği gibi Meksika'daki liberalleşme istikrar ve zenginlik sonuçta 2000 millik sınırı paylaştığı ABD'ye jeopolitik fayda sağlamaktadır. Son dönemlerde ABD, Kanada ve Meksika sosyal ve ekonomik anlamda daha çok birbirlerine yaklaşmışlardır (Litan, 2002: 7). 11 Eylül 2001'deki terör saldırısı ABD'nin dış politikasını önemli ölçüde değiştirerek ABD'yi Kanada ve Meksika ile ekonomik entegrasyon yanında güçlü bir politik işbirliğine doğru yönlendirmektedir.

ABD-Kanada ve Meksika gibi büyük ekonomileri kapsadığı için NAFTA-USMCA günümüzde yaklaşık olarak dünya ticaret hacminin %25'ine yakın bir ticaret hacmini oluşturmaktadır. NAFTA anlaşması sonrası hızla entegre olan Kuzey Amerika pazarı bölgeye sermaye akışını harekete geçirmiş, teknolojinin dağılımını teşvik etmiş ve verimlilik artışı ile ücretlerdeki yükselmeye katkıda bulunmaktadır. 1994-2003 döneminde NAFTA ülkelerine doğrudan yabancı sermaye akışı girişi 1,4 trilyon dolar seviyelerine ulaşmış olup bu dünyadaki toplam sermaye akışının %29,5'ine tekabül etmektedir. Bu dönemde ABD yaklaşık 110,8 milyar dolar ile en büyük yabancı sermaye girişinin yöneldiği ülke olmuştur. Aynı dönemde Kanada'ya yıllık ortalama yabancı sermaye girişi 21,6 milyar dolar, Meksika'ya ise 1,8 milyar dolar seviyelerinde yabancı sermaye girişi gerçekleşmiştir (www.nafta-sec-alena.org, 29.05.2005).

Şekil 3.9'da, Kuzey ve Güney Amerika Kıtası'ndaki bölgesel güvenlik kompleksleri gösterilmiştir. Kuzey Amerika bölgesel güvenlik kompleksi ülkesi ABD süper güç olarak koyu renk ile gösterilmiş ve Orta Amerika alt kompleksi Kuzey Amerika bölgesel güvenlik kompleksi sınırlarına dahil edilmiştir. Orta Amerika'da bulunan bütün ülkelerin de Kuzey Amerika bölgesel güvenlik kompleksine dahil edildiği görülmektedir. Şeklin sol altında yer alan notta, bu bölgeler hem Soğuk Savaş hem de Soğuk Savaş sonrası dönemleri kapsadığı yazılmaktadır.

Kaynak: Buzan ve Weaver, Regions and Powers: The Structure of International Security, Cambridge University Press, (2003: 266).

Şekil 3.9. Amerika Kıtası'nda Bölgesel Güvenlik Kompleksleri

2004' de imzalanan Orta Amerika Serbest Ticaret Anlaşması sonucunda, NAFTA'yı beş Orta Amerika ülkesini (Kosta Rika, El Salvador, Guatemala, Honduras ve Nikaragua) dahil edecek şekilde genişlettiği bu durumun da NAFTA'nın diğer bölgesel ekonomik entegrasyonlar gibi gelecekte genişlemeyi ve büyümeyi planladığını göstermektedir. Sırasıyla; Orta Amerika Serbest Ticaret Anlaşmasını takip eden süreçte ABD ile serbest ticaret anlaşması imzalayan Dominik Cumhuriyeti, Kolombiya, Peru ve Panama entegrasyonun birinci aşamasına katılmışlardır. 5 Ekim 2015'te imzalanan Trans-Pasifik Ortaklığı, NAFTA'nın genişleme politikasının bir aşaması olarak görülmektedir. Trans-Pasifik Ortaklığı Anlaşmasını takip eden son gelişme ise Kanada'da imzalanan ve 1 Temmuz 2020'de yürürlüğe giren Amerika Birleşik Devletleri-Meksika-Kanada (USMCA) yeni ticaret anlaşmasıdır.

NAFTA'dan beklenen bölgesel güvenlik kompleksinin hedefleri arasında, özellikle ABD'nin ve dolaylı olarak Kanada'nın savunma harcamalarını azaltıp Güney Amerika ülkeleri ile tampon bölge olarak planladıkları Meksika'dan gelecek güvenlik tehditlerine orta ve uzun vadede engel olmaktır. ABD-Meksika sınırı tarihten günümüze uzunluğu ve tam korumanın

zorluğu nedeni ile ABD için büyük bir tehdit konumundadır. ABD'nin Meksika sınırında yer alan ve nüfusunu daha çok İspaniklerin oluşturduğu Meksika halkı ile ortak tarihi ve kültürel geçmiş olan vatandaşlarının Meksika da yaşayan toplumla uyumlaştırılması da ABD lehine olursa güvenlik politikalarının olumlu yönde sonuçlar vermesine neden olmaktadır. Meksika'dan gelen yasadışı düzensiz göç, uyuşturucu ve emtia kaçakçılığının engellenmesi ABD'yi Meksika ile ortak güvenlik politikaları yapmaya sevk etmiştir. Bu durum da bölgesel bir ittifak ve uyum ile mümkün olabilmektedir. Ayrıca, ABD ile Meksika'nın paylaştığı Meksika Körfezi petrol ve doğalgaz açısından çok büyük rezervlere sahip olduğundan bu deniz sahasının güvenliği, buradan elde edilen enerjinin arzı büyük önem taşımaktadır. Bu sebeple de Meksika'nın öncelikle iç güvenliğini ve refah seviyesinin artırılması Meksika'nın ulusal çıkarlarından daha çok ABD'nin ulusal çıkarlarına daha çok hizmet etmektedir.

3.3. Bölgesel Güvenlik Kompleksleri ve Bölgesel Ekonomik Entegrasyonlar Arasında Türkiye

Bölgesel güvenlik kompleksi teorisine göre ülkelerin güvenlik politikalarını meydana getiren tehditler tarihsel, kültürel, sosyoekonomik, coğrafi, jeopolitik ve askeri çıkarlarına göre dinamik olarak değişmektedir. Bölgesel güvenliğe yön veren iki önemli değişken vardır. Bunlar, ülkelerin coğrafi yakınlığı ve ortak düşman algısıdır.

Tablo 3.11'de, Türkiye-AKÇT Serbest Ticaret Anlaşması, kömür ve çelik ürünleri Türkiye ile Avrupa Topluluğu (AT) arasındaki 1963 tarihli Ankara Anlaşması'nın da dışında tutulmuştur. Daha sonra, Gümrük Birliği'ne ilişkin 1/95 sayılı Türkiye-AT Ortaklık Konseyi Kararı eşliğinde, Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girmesinden sonra AKÇT ürünlerinin serbest dolaşımının gerçekleştirilmesi amacıyla yürütülen müzakerelerin en kısa sürede tamamlanması konusunda taraflar ilke kararı almıştır. Bu çerçevede, Gümrük Birliği'nin tamamlayıcısı olarak, "Türkiye Cumhuriyeti ve AKÇT arasında AKÇT'yi kuran Anlaşmanın Yetki Alanına Giren Ürünlerin Ticareti ile İlgili Anlaşma" (Türkiye-AKÇT) 25 Temmuz 1996 tarihinde imzalanmış ve 1 Ağustos 1996'da yürürlüğe girmiştir (www.ticaret.gov.tr, 09.04.2022).

Tablo 3.11. Türkiye’nin Seçilmiş Bölgesel Ekonomik Entegrasyonlar İle Yürürlükte Bulunan Ticaret Anlaşmaları

Bölgesel Ekonomik Entegrasyonlar İle İmzalanan Ticaret Anlaşmaları	Anlaşmanın İmzalandığı Tarih	Anlaşmanın Yürürlüğe Girdiği Tarih
Türkiye-AET (AB) Ankara Anlaşması	12.09.1963	01.12.1964
Gümrük Birliği Anlaşması		
Türkiye-AB Gümrük Birliği Anlaşması	06.03.1995	01.01.1996
Serbest Ticaret Anlaşması		
EFTA-Türkiye Serbest Ticaret ve İşbirliği Anlaşması	10.12.1991	01.04.1992
Türkiye-AKÇT Serbest Ticaret Anlaşması	25.07.1996	01.08.1996

Kaynak: Ticaret Bakanlığı, <https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/serbest-ticaret-anlasmalari> (09.04.2022).

Serbest Ticaret Anlaşmalarının (STA) Türkiye ekonomisine nasıl ve ne sürede etkileri olduğunu somut olarak anlamak için ilk önce Türkiye’nin anlaşma imzaladığı devletler ile olan ticaretinin değişimini incelemek gerekmektedir. Böylelikle, STA’ların Türkiye’nin anlaşma yapılan ülkelere toplam ticaretinde genel olarak ticaret artışının üzerinde bir yükselmeye neden olup olmadığı ve serbest ticaret anlaşmaları yapılan devletler ile dış ticaret dengesinin Türkiye’ye olumlu etkilerinin olup olmadığı anlaşılmaya çalışılmaktadır. Türkiye, bugüne kadar 38 tane STA imzalanmış olup sonradan Avrupa Birliği’ne üye olan Doğu Avrupa devletleri ile imzalanmış olan 11 tane STA, söz konusu devletlerin Avrupa Birliği’ne üye olmaları sebebiyle feshedilmiştir. Bunların dışında kalan 22 STA (EFTA, İsrail, Makedonya, Bosna ve Hersek, Filistin, Tunus, Fas, Mısır, Arnavutluk, Gürcistan, Karadağ, Sırbistan, Şili, Morityus, Güney Kore, Malezya, Moldova, Faroe Adaları, Singapur, Kosova, Venezuela ve Birleşik Krallık) günümüzde yürürlükte bulunmaktadır. Ayrıca, 29 Aralık 2020’de Türkiye ile Birleşik Krallık arasında Birleşik Krallık AB’den ayrıldıktan sonra serbest ticaret anlaşması imzalanmış ve 20.04.2021’de uygulanmaya başlanmıştır (www.ticaret.gov.tr, 14.03.2022).

Tablo 3.12. 2021 Yılında Türkiye'nin En İyi Ticaret Ortakları (Milyon Euro)

İthalat			İhracat			Toplam Ticaret		
Ortak	Milyon	%	Ortak	Milyon	%	Ortak	Milyon	%
Dünya	229,494	100.0	Dünya	190,466	100.0	Dünya	419,960	100.0
1. AB 27	72,196	31.5	1. AB 27	78,703	41.3	1. AB 27	150,899	35.9
2. Çin	27,259	11.9	2. ABD	12,446	6.5	2. Çin	30,356	7.2
3. Rusya	24,486	10.7	3. Birleşik Krallık	11,588	6.1	3. Rusya	29,369	7.0
4. ABD	11,117	4.8	4. Irak	9,412	4.9	4. ABD	23,563	5.6
5. Hindistan	6,710	2.9	5. İsrail	5,374	2.8	5. Birleşik Krallık	16,288	3.9
6. Güney Kore	6,424	2.8	6. Rusya	4,884	2.6	6. Irak	10,819	2.6
7. Birleşik Krallık	4,700	2.0	7. Birleşik Arap Emirlikleri (BAE)	4,645	2.4	7. Hindistan	7,814	1.9
8. Ukrayna	3,826	1.7	8. Mısır	3,821	2.0	8. Güney Kore	7,258	1.7
9. Japonya	3,711	1.6	9. Çin	3,097	1.6	9. İsrail	7,105	1.7
10. Brezilya	3,236	1.4	10. Fas	2,517	1.3	10. BAE	6,710	1.6

Kaynak: European Commission, https://webgate.ec.europa.eu/isdb_results/factsheets/country/details_turkey_en.pdf (17.03.2022).

Tablo 3.12’de, 2021 yılında Türkiye’nin ticaret yaptığı en iyi 10 ülke; ithalat, ihracat ve toplam ticaret verileri ile belirtilmiştir. Türkiye, 2021 yılında toplam dış ticaretinin 150,899 milyon Euro ile %35,9’unu AB 27 ile gerçekleştirmiştir. İkinci olarak, Çin 30,356 milyon Euro ile %7,2’sini ve Rusya ile 29,369 milyon Euro değerine karşılık gelen %7 ile yer almaktadır. Birinci sırada ihracatta ve ithalatta Avrupa Birliği bulunmak ile beraber Çin’i toplam ticarete ikinci sırada bulunmasının nedeni Türkiye’nin Çin’den %11,9’luk oran ile ithalat yapmış olmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye’nin ithalatında ilk üç sırayı AB, Çin ve Rusya yer alırken ihracatında AB, ABD ve Birleşik Krallık yer almaktadır. Toplam ticaret hacminde ise AB, Çin ve Rusya ilk üç sırada %50,1’lik pay ile %50’nin üstünde yarından daha fazla olduğu görülmektedir. Tablodan yapılacak en önemli çıkarım, Türkiye’nin ilk dört sıradaki en iyi ticaret ortaklarından AB, Rusya ve ABD’nin ele alınan dört bölgesel ekonomik entegrasyonda yer alması Çin’in ise ASEAN’da bulunmamasına karşın ASEAN’ı ekonomik olarak etkilemesi ve işbirliği ortaklığının bulunması dikkat çekici olmaktadır. Bu durum üzerine Türkiye’nin ticaretinde büyük paya sahip olan bu entegrasyonların parçalı olarak istatistikte yer bulması Türkiye’nin bölgesel güvenlik kompleksi teorisinde yalıtkan olmasının ve hiçbir bölgesel güvenlik kompleksine dahil edilmemesinin gerekçesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 3.13. Türkiye'nin Seçilmiş Bölgesel Ekonomik Entegrasyonlar İle Olan Ticaretinin Payı (%)

Yıllar/Ülke Grupları	2015		2016		2017		2018		2019		2020	
	X	M	X	M	X	M	X	M	X	M	X	M
AB 27	37,40	35,94	40,18	37,22	41,33	34,33	43,70	33,33	42,42	32,28	41,27	33,40
OECD	53,60	50,65	55,68	52,63	54,10	51,66	57,18	49,77	55,06	47,68	56,03	49,34
KEİ	10,21	15,16	9,24	12,37	10,07	13,24	10,94	14,74	11,30	16,10	11,96	12,77
*D-8	5,67	5,68	6,40	5,47	4,53	6,56	4,32	6,07	4,68	4,60	4,45	3,21
EİT	6,97	4,51	7,03	3,99	5,54	4,84	4,53	4,75	4,81	3,57	5,11	2,09
İİT	30,86	10,88	29,71	11,75	29,56	13,68	25,30	12,94	26,96	12,46	25,78	14,11
EFTA	4,13	1,51	2,23	1,59	1,02	3,26	1,31	1,59	0,99	1,98	1,08	3,86

Kaynak: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Dis-Ticaret-104> (04.04.2022).

*www.trademapp.org (04.04.2022).

Not: X: İhracat M: İthalat

Tablo 3.13’de, Türkiye’nin üyesi olduğu bölgesel ekonomik entegrasyonlar ile olan bölge içi ticaretinin oransal payı ele alınmıştır. Türkiye’nin en fazla OECD ülkeleri ile 2018 yılında %57,18 ile ihracat yapmıştır. En fazla ithalatını ise %52,63 ile yine OECD ülkeleri ile gerçekleştirmiştir. OECD ülkeleri bölgesel çapta olmayıp daha çok küresel bir kuruluş olması ve bünyesinde diğer bölgesel entegrasyonlara göre çok daha fazla ülkeyi barındırması sebebi ile doğal olarak da Türkiye ile de yüksek oranlarda dış ticaret verilerinden pay almaktadır. İkinci sırada ise araştırma konumuzu daha çok ilgilendiren AB 27 ile yapılan ticaret 2018’de %43,70 ihracat oranı ile en yüksek payı almaktadır. Bölgesel ekonomik entegrasyonlar içerisinde AB’nin Türkiye ihracat ve ithalatında ne kadar değerli bir partner olduğu tablodan da bir kez daha anlaşılmaktadır.

3.3.1. Türkiye’nin Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Çerçevesinde Bölgesel Ekonomik Entegrasyonlar İle İlişkisi

Türkiye’nin üye olduğu bölgesel ekonomik entegrasyonlar; Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), Ekonomik İşbirliği Örgütü, İslam İşbirliği Teşkilatı, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ve Gelişen Sekiz Ülke Platformu (D-8) ile seçilmiş dört büyük bölgesel ekonomik entegrasyon olan AB 27, ASEAN, AEB ve USMCA arasındaki ekonomik ve ticari ilişkileri ele alınıp değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Türkiye’nin üye olduğu Bölgesel Entegrasyonlar içindeki yeri ve önemi ve Türkiye’nin seçilmiş Bölgesel ekonomik entegrasyonlara üye diğer ülkeler arasındaki ticari ilişkileri incelenmektedir.

Türkiye, 1959 yılında Avrupa Topluluğu'na katılma yönündeki talebini, o dönemki ismi Avrupa Ekonomik Topluluğu (Avrupa Birliği) olan örgüte sunmuştur. Bu talebe ilişkin taraflar arasında yapılan görüşmeler neticesinde, 1 Aralık 1964'te yürürlüğe giren Ankara Anlaşması ile Türkiye o dönemki Avrupa Ekonomik Topluluğu entegrasyonuna katılmıştır. Avrupa Topluluğu Türkiye'yi topluluğa üye yapma konusunda hızlı karar almayı değil de zamanla üyelik yolunu tercih ederek diğer üye ülkelerden farklı bir ilişki modeli tercih etmiştir. Türkiye Avrupa Topluluğu ile giderek artan ekonomik entegrasyona girerek zamanla topluluğa entegre olma yolunu tercih edip nihai hedefi olan Avrupa Ekonomik Topluluğuna tam üye olmaya planını uygulamaktadır (Arat, 1995: 588-589).

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı, Türkiye ile Avrupa Birliği arasında imzalanacak olan Gümrük Birliği'nin çıkış noktası olmaktadır. Ortaklık Konseyi Kararı, Ankara Anlaşması ve Katma Protokole istinaden alınmıştır. Ankara Anlaşması'nın 28.inci maddesi hükmüne göre Ortaklık Anlaşmalarının faaliyete geçmesi ve Türkiye'nin imzalanan ikili anlaşmalardan doğan yükümlülüklerinin hepsini sağlaması halinde tam üyelik sürecine geçme aşamasında tekrar Avrupa Birliği ve Türkiye arasında değerlendirileceği belirtilmektedir (www.ticaret.gov.tr, 14.03.2022).

Türkiye ile AB arasındaki gümrük birliği anlaşması 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, bu tarihten sonra AB'ye karşı sanayi malları ithalatı üzerindeki tarifeleri sıfıra indirmiş ve üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulamaya başlamıştır. İlerleyen yıllarda Türkiye ile AB arasındaki ticaret hacmi ihracatın yükselmesiyle artış gösterdiğinden bu durum Türkiye açısından kritik bir önem taşımaktadır. Fakat AB ile yapılan ticarete Türkiye için ithalatın aşırı artması ve yalnızca gümrük birliğine konu edilen malların sanayi malları ve işlenmiş ürünler olması uzun vadede Türkiye'nin aleyhine dönüşüp AB'ye daha bağımlı hale getirilmiştir (Seyidoğlu, 2007: 275-277).

Türkiye bölgesel ekonomik entegrasyonlardan sadece AB ile gümrük birliği aşamasına gelmiştir. Bunun dışında kalan bölgesel entegrasyonlar ile daha geri planda serbest ve tercihli ticaret anlaşmalarına dönük aşamalar bulunmaktadır.

Tablo 3.14'te, 2015-2020 yılları arasında Türkiye ile AB 27 ülkeleri arasındaki dış ticaret verileri yer almaktadır. Buna göre, Türkiye 2015 yılında AB 27 bölgesine toplam 56.478.648,898 milyon dolarlık ihracat yaparken, yıllar itibarıyla 2018 yılına kadar artış göstererek 2019 yılında 76.726.197,754 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 3.14. Türkiye'nin Avrupa Birliği İle Toplam Dış Ticaret Hacmi Değerleri (Milyon ABD Doları)

Yıllar	2015	2016	2017	2018	2019	2020
İhracat Değeri	56.478.648,8 98	59.981.415,92 3	67.987.331,717	77.429.204,91 8	76.726.197,75 4	70.019.687,67
İthalat Değeri	76.794.546,2 35	75.267.734,30 3	81.971.589,603	77.051.249,05 2	67.913.046,64 2	73.337.528,28 6
Toplam	133.273.195, 133	135.249.150,2 26	149.958.921,32	154.480.453,9 7	144.639.244,3 96	143.357.215,9 56

Kaynak: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Dis-Ticaret-104> (10.03.2022).

2020 yılında Covid-19 pandemisi nedeni ile küresel durgunluk sonucu ikili ticaret azalma gerçekleşerek 70.019.687,67 milyon dolar olmuştur. Genel olarak sürekli bir artış göstererek 2018 yılında 154.480.453,97 milyon dolara en fazla dış ticaret hacmi değerine yükselmiştir. 2018 yılında ihracat ile ithalat değerleri birbirine çok yakın seyretmiş hatta Türkiye'nin ihracatı bu yılda AB ülkeleri ile olan ithalatından fazla olmuştur.

Tablo 3.15. Türkiye'nin Avrupa Birliği İle Toplam Ticaret Hacmi Oranları (%) (Milyon ABD Doları)

Yıllar	2015	2016	2017	2018	2019	2020
İhracat Oranı	52,1	55,8	61,4	66,9	69,8	62,4
İthalat Oranı	74,1	72,4	76,7	69,2	68,3	70,1

Kaynak: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Turkey-EU-international_trade_in_goods_statistics (10.03.2022).

Tablo 3.15'de, AB 27 üyesi ülkeleri yıllara göre dünyadaki tüm ülkeler ile yaptıkları dış ticaretin AB 27 ülkeleri ile yaptıkları dış ticaret içindeki payını oransal olarak ifade etmektedir. 2015-2020 yılları arasındaki İhracat ve ithalat miktarlarının oransal payı ele alınmıştır. Ülkelerin tamamına yakınının ihracatlarının ve ithalatlarının oranlarının %50 seviyesinin üstünde olduğu görülmektedir. Avrupa Birliği'ne sonradan katılan ülkeleri bölge içi ticaretlerinin büyük ekonomilere sahip üye ülkelere göre daha bölge içi ticaret oranlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu durum da Avrupa Birliği'nin entegrasyonun sıkılığı ve başarılı olduğunun bir göstergesi olmaktadır. Güney Kıbrıs, Malta ve İrlanda'nın oranlarının nispeten düşük seyretmesinin nedeni ise ticaretlerinin birkaç sektörde kısıtlı ve dar perspektifli

olmasıdır. Bu ülkeler daha az sanayileşmiş ve Avrupa Birliği dışındaki bazı ülkelere bağımlı ithalat yaptıklarından ihracatlarının da ithalata bağımlı olmasından ötürü kaynaklanmaktadır.

Tablo 3.16. Türkiye'nin ASEAN İle Toplam Ticaret Hacmi Değerleri (Bin ABD Doları)

Yıllar	2015	2016	2017	2018	2019	2020
İhracat Değeri	1.827.254	1.762.937	2.318.496	2.566.911	2.703.675	1.975.500
İthalat Değeri	5.003.602	5.680.114	7.378.080	6.251.071	5.613.772	5.617.434
Toplam	6.830.856	7.443.051	9.696.576	8.817.982	8.317.447	7.592.934

Kaynak: <https://www.trademap.org> (10.03.2022).

Tablo 3.16'da, 2015-2020 yılları arasında Türkiye ile ASEAN arasındaki toplam ticaret hacmi değerleri yer almaktadır. Buna göre, Türkiye 2015 yılında ASEAN bölgesine toplam 6.830.856 milyon dolarlık ihracat yaparken, yıllar itibarıyla 2017 yılına kadar artış göstererek 2018 yılında 8.817.982 milyon dolara gerilemiştir. 2020 yılında, Covid-19 pandemisi nedeni ile küresel durgunluk sonucu azalma gerçekleşerek 7.592.934 milyon dolar olmuştur. 2017 yılında 9.696.576 milyon dolar ile en fazla dış ticaret hacmi değerine yükselmiştir. Bütün yıllarda, ithalat değerleri ihracat değerlerinden yaklaşık dört kat daha yüksek olmuştur.

Tablo 3.17. Türkiye'nin ASEAN İle Toplam Ticaret Hacmi Oranları (%) (Bin ABD Doları)

Yıllar	2015	2016	2017	2018	2019	2020
İhracat Oranı	1,02	1,08	1,13	1,14	1,22	0,91
İthalat Oranı	3,15	3,63	4,41	3,26	3,07	2,87

Kaynak: <https://www.trademap.org> (11.03.2022).

Tablo 3.17'de, Türkiye'nin ASEAN üyesi ülkeler ile yıllara göre yaptığı dış ticaretin oranları gösterilmiştir. İthalat oranları tüm yıllarda ihracat oranlarından fazla gerçekleşmiştir. En yüksek ithalat oranı 2017 yılında %4,41 en düşük ithalat oranı ise 2020 yılında %2,87 ile seviyesinde olmaktadır. En yüksek ihracat oranı ise 2019 yılında %1,22 en düşük ihracat oranı ise 2015 yılında %1,02 oranı ile gerçekleşmiştir.

Tablo 3.18. Türkiye'nin Avrasya Ekonomik Birliği İle Toplam Ticaret Hacmi Değerleri (Bin ABD Doları)

Yıllar	2015	2016	2017	2018	2019	2020
İhracat Değeri	11.411.892	9.547.307	11.161.408	12.802.436	15.009.554	14.669.984
İthalat Değeri	26.657.776	19.521.128	25.317.361	28.791.516	31.176.598	25.103.807
Toplam	38.069.668	29.068.435	36.478.769	41.593.952	46.186.152	39.773.791

Kaynak: <https://www.trademap.org> (11.03.2022).

Tablo 3.18'de, 2015-2020 yılları arasında Türkiye ile AEB arasındaki toplam ticaret hacmi değerleri yer almaktadır. Buna göre, Türkiye 2015 yılında ASEAN bölgesine toplam 38.069.668 milyon dolarlık ticaret yaparken yıllar itibarıyla 2020 yılına kadar artış göstererek 2019 yılında 46.186.152 milyon dolara kadar yükselmiştir. 2020 yılında, Covid-19 pandemisi nedeni ile küresel durgunluk sonucu azalma gerçekleşerek 39.773.791 milyon dolara gerilemiştir. Bütün yıllarda, ithalat değerleri ihracat değerlerinden yaklaşık dört kat daha yüksek olmaktadır.

Tablo 3.19. Türkiye'nin Avrasya Ekonomik Birliği İle Toplam Ticaret Hacmi Oranları (%) (Bin ABD Doları)

Yıllar	2015	2016	2017	2018	2019	2020
İhracat Oranı	7,93	6,69	7,10	7,62	8,29	8,64
İthalat Oranı	12,86	9,82	10,82	12,90	14,82	11,43

Kaynak: <https://www.trademap.org> (11.03.2022).

Tablo 3.19'da, Türkiye'nin AEB üyesi ülkeler ile yıllara göre yaptığı dış ticaretin oranları gösterilmiştir. İthalat oranları tüm yıllarda ihracat oranlarından fazla gerçekleşmiştir. En yüksek ithalat oranı 2018 yılında %12,90 en düşük ithalat oranı ise 2016 yılında %9,82 ile olmuştur. En yüksek ihracat oranı ise 2020 yılında %8,64, en düşük ihracat oranı ise 2016 yılında %6,69 ile gerçekleştirmektedir.

Tablo 3.20. Türkiye'nin NAFTA-USMCA İle Toplam Ticaret Hacmi Değerleri (Bin ABD Doları)

Yıllar	2015	2016	2017	2018	2019	2020
İhracat Değeri	10.618.412	10.463.155	10.971.461	11.514.570	11.625.395	11.155.535
İthalat Değeri	10.042.246	10.256.893	12.053.749	13.706.028	13.815.578	13.964.030
Toplam	20.660.658	20.720.048	23.025.210	25.220.598	25.440.973	25.119.565

Kaynak: <https://www.trademap.org> (11.03.2022).

Tablo 3.20’de, 2015-2020 yılları arasında Türkiye ile USMCA ülkeleri arasındaki dış ticaret verileri yer almaktadır. Buna göre, Türkiye 2015 yılında USMCA bölgesine toplam 20.660.658 bin dolarlık ticaret yaparken yıllar itibarıyla 2019 yılına kadar artış göstererek 2019 yılında 25.440.973 bin dolar olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılında Covid-19 pandemisi nedeni ile küresel durgunluk sonucu azalma gerçekleşerek 25.119.565 bin dolara gerilemiştir. 2015 ve 2016 yıllarında Türkiye’nin USMCA ile olan ihracatı ithalatından daha fazla iken 2017 yılından itibaren ithalat değerleri ihracattan daha fazla gerçekleşmektedir.

Tablo 3.21. Türkiye'nin NAFTA-USMCA İle Toplam Ticaret Hacmi Oranları (%) (Bin ABD Doları)

Yıllar	2015	2016	2017	2018	2019	2020
İhracat Değeri	7,38	7,33	6,98	6,85	6,42	6,57
İthalat Değeri	4,84	5,16	5,15	6,14	6,56	6,36

Kaynak: <https://www.trademap.org> (11.03.2022).

Tablo 3.21’de, Türkiye’nin NAFTA-USMCA ile ihracat ve ithalat miktarlarının oransal payı ele alınmıştır. 2015 yılında ihracat, %7,38 iken 2016’da %7,33 seviyesine gerilemiş sonraki yıllarda daha da azalmıştır. İthalat oranları ise 2020’deki Covid-19 pandemisi kaynaklı üretimdeki küresel durgunluk döneminde az da olsa azalış göstermiş fakat 2015’ten 2019 yılına kadar artış trendine girmiştir. Yıllara göre Türkiye’nin NAFTA-USMCA ile olan ihracat oranlarının 2019 yılı haricinde diğer yıllarda ithalat oranlarından fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 3.22. 2015-2020 Yılları Arasında Türkiye Dış Ticaretinde Seçilmiş Bölgesel Ekonomik Entegrasyon Gruplarına Göre Toplam Dış Ticaret Hacmi Değerleri (Milyon ABD Doları)

Yıllar	2015	2016	2017	2018	2019	2020
AB 27	138.895.707.072	141.040.995.113	151.878.077.530	149.701.612.291	151.897.241.978	145.858.691.440
ASEAN	6.830.856.000	7.443.051.000	9.696.576.000	8.817.982.000	8.317.447.000	7.592.934.000
AEB	38.069.668.000	29.068.435.000	36.478.769.000	41.593.952.000	46.186.152.000	39.773.791.000
NAFTA- USMCA	20.660.658.000	20.720.048.000	23.025.210.000	25.220.598.000	25.440.973.000	25.119.565.000
Toplam	204.456.889.072	198.272.529.113	221.078.632.530	225.334.144.291	231.841.813.978	218.344.981.440
Diğer Ülkeler	160.144.435.928	153.163.711.887	182.131.114.470	182.987.094.709	159.336.110.022	170.809.580.560

Kaynak: <https://trade.ec.europa.eu/access-to-markets/en/statistics> (10.03.2022).

<https://www.trademap.org> (11.03.2022).

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri> (11.03.2022).

Tablo 3.22’de, 2015-2020 yılları arasında Türkiye dış ticaretinde seçilmiş bölgesel ekonomik entegrasyon gruplarına göre toplam dış ticaret hacmi değerleri gösterilmektedir. Türkiye’nin dış ticaretinde 2020 yılında 145.858.691.440 dolar ile AB 27 ilk sırada yer almaktadır. AEB 39.773.791.000 dolar ile ikinci sırada, 25.119.565.000 dolar ile USMCA üçüncü sırada ve ASEAN 7.592.934.000 dolar ile dördüncü sırada yer almaktadır.

Tablo 3.23. 2015-2020 Yılları Arasında Türkiye Dış Ticaretinde Seçilmiş Bölgesel Ekonomik Entegrasyon Gruplarına Göre Toplam Dış Ticaret Hacmi Oranları (%) (Milyon ABD Doları)

Yıllar	2015	2016	2017	2018	2019	2020
AB 27	38,09	40,13	37,66	36,66	38,83	37,48
ASEAN	1,87	2,11	2,40	2,15	2,12	1,95
AEB	10,44	8,27	9,04	10,18	11,80	10,22
NAFTA- USMCA	5,66	5,89	5,71	6,17	6,50	6,45
Diğer Ülkeler	43,94	43,6	45,19	44,84	40,75	43,9

Kaynak: <https://trade.ec.europa.eu/access-to-markets/en/statistics> (10.03.2022).

<https://www.trademap.org> (11.03.2022).

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri> (11.03.2022).

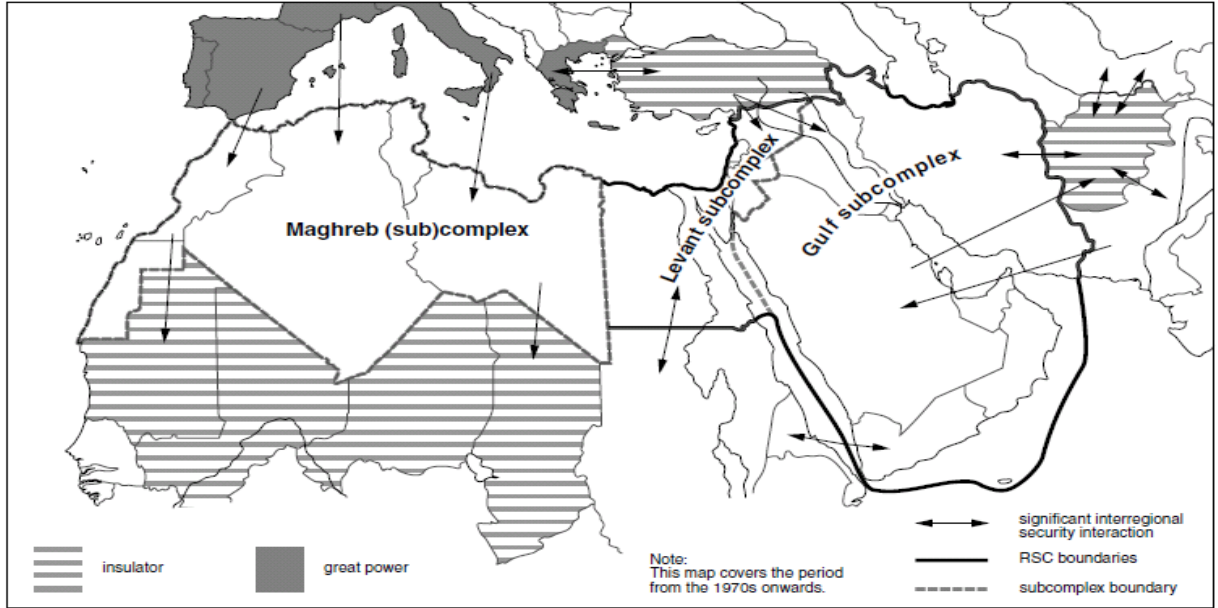
Tablo 3.23’de, Türkiye’nin seçilmiş beş bölgesel ekonomik entegrasyon ile dış ticaretini ve dünyanın kalan diğer ülkeleri ile olan dış ticaretini göstermektedir. Türkiye, en fazla dış

ticaretini AB entegrasyonu ile gerçekleştirmektedir. İkinci olarak Avrasya Ekonomik Birliği entegrasyonu ile ve sırasıyla NAFTA ile ASEAN entegrasyonları ile gerçekleşmektedir. Söz konusu entegrasyonlar dışında 2020 yılı baz alınır %43,9 ile inceleme dışında kalan diğer ülkeler ile ticaret hacmi mevcuttur. Zaten toplam dış ticaretinin yarısından daha az olduğu ve araştırma için çok geniş kapsamlı olacağı için beş seçilmiş entegrasyon dışındaki entegrasyon yada ulus devletler araştırma dışında bırakılmaktadır. Türkiye'nin 2015-2020 yılları dış ticaret verileri incelendiğinde Avrupa Birliği ülkelerinin Türkiye dış ticaretinde en büyük payı aldığı görülmektedir. Türkiye'nin 2020 yılı için %37,48 ile AB arasındaki dış ticareti AB'ye daha yakın ve daha güçlü ekonomik ilişkilere sahip olduğunu göstermektedir. Avrupa Birliği ülkeleri ile olan ticaret ise baz alınan yıllarda en yüksek dış ticaret hacmine sahip ülke grubu olması Türkiye'nin bu ülke grubu ile en güçlü ilişki içinde olması dikkat çekicidir. Tablodan anlaşıldığı üzere Türkiye'nin bölgesel entegrasyonlardan gümrük birliğinin etkisiyle de en fazla dış ticaret ve dolayısıyla da ekonomik uyum sağladığı ülke grubu AB'dir. Türkiye çekim modelinde de bahsedildiği gibi Avrupa coğrafyasında toprakları olduğu ve coğrafi olarak diğerlerine göre daha yakın olduğundan ticari ilişkileri de daha gelişmektedir. Aynı zamanda, AB ile yapılan gümrük birliği anlaşması doğal olarak AB ile ikili ticaretin oranının yüksek olmasına neden olmaktadır. ASEAN entegrasyonuna coğrafi uzaklık ve ASEAN ülkelerinin mal ticareti içeriğinde daha fazla sanayi ara girdisi malları ticareti bulunduğundan Türkiye ile benzer yapıda olduğundan diğer entegrasyonlara göre %10'un altında kalmasına neden olmaktadır. AEB entegrasyonunda Rusya Federasyonu ile yapılan dış ticaretin etkisi ve NAFTA ile ABD ülkesinden yapılan ithalatın niteliğinin katma değeri yüksek teknolojik ürünler olması dış ticaret oranlarının nispeten yüksek olmasını sağlamaktadır.

Türkiye'nin AB ile ekonomik ve ticari ilişkileri daha uzun dönemli ve güçlü olduğundan aynı zamanda kara sınırı ve coğrafi yakınlığın da bulunmasından dolayı Uzakdoğu'daki ASEAN ülkelerine ve Amerika kıtasındaki USMCA ile olan ekonomik ve ticari ilişkisinden çok daha fazla olmaktadır. Türkiye ABD ile müzakerelerini yürüttüğü serbest ticaret anlaşmasını uygulamaya geçirirse ve İsrail ile faaliyette olan STA geliştirilmesi mümkün olursa dış ticaretteki hedefleri ölçüsünde olumlu yansımaları ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin, Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler, birçok OECD ülkesi ve Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ile olan serbest ticaret anlaşmaları ile kurduğu ticari ilişkiler AB ile yapılan gümrük birliği anlaşmasına entegre edilmeye çalışılmaktadır. Bu ülkelerin dağınık, uzak coğrafyalarda ve büyük bir kısmının fakir oluşuna ilave olarak çoğunun ortak sınırının bile olmayışı ve ulaşım imkanlarının nerede ise yokluğu da ticari ilişkilerin gelişmesini engelleyen bir başka faktör

olmaktadır. Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleri ve Kuzey Afrika ile ticari ilişkileri de önemli olmakla birlikte yukarıda sayılan bölgelerin sahip olduğu potansiyeli taşımamaktadır.

İstatiksel verilerin ışığında Türkiye, bölgesel güvenlik kompleksi teorisi çerçevesinde hiçbir bölgesel ekonomik entegrasyona entegrasyon içerisindeki ülkeler kadar yüksek oranda bağımlı olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum da göstermektedir ki bölgesel güvenlik kompleksi teorisi doğru ve tutarlı bir teori olduğu kanıtlanmaktadır.

Kaynak: Buzan ve Weaver, Regions and Powers: The Structure of International Security, Cambridge University Press, (2003: 189).

Şekil 3.10. Ortadoğu'da Bölgesel Güvenlik Kompleksi

Türkiye çeşitli bölgesel entegrasyon oluşumlarına girmiş fakat Soğuk Savaş sonrasında hiçbir bölgesel güvenlik kompleksine dahil olmamıştır. Buzan'a göre, şekil 3.10'da da gösterildiği üzere karışık renkte büyük bölgesel güvenlik komplekslerinin arasında yalıtkan ülke olarak bulunmaktadır. Avrupa Birliği'nin bölgesel güvenlik kompleksi ve Rusya Federasyonu'nun oluşturduğu Kuzey Avrupa ve Avrasya bölgesel güvenlik kompleksi arasında dengeli olarak yer almaktadır. Fakat değinildiği gibi Ortadoğu, Avrupa, Karadeniz, Akdeniz ve Kafkasya bölgelerine komşu olmasına rağmen hiçbirinin sınırlarına dahil edilmemektedir. Bu durumun pek çok sebebi vardır. Bunlardan öne çıkan sebepleri; ekonomik, jeopolitik, tarihi, kültürel ve sosyoekonomik yapı olarak Avrupa'dan ve eski Sovyetler Birliği ülkelerinden ayrılmaktadır. Türkiye, Afganistan, Moğolistan ve bazı Afrika ülkeleri ile aynı kategoride yalıtkan ülkeler olarak iki ya da daha fazla büyük bölgesel güvenlik komplekslerinin tarafında

belirtilmektedir. Türkiye ile Yunanistan, Irak ve Suriye arasındaki sorunlar haritada da karşılıklı oklar ile belirtilmektedir.

Buzan'a göre; (1991: 192) güvenlik komplekslerinin gerçekliği, kendinin farkında olan alt sistem kavramından çok, devletler arasındaki bireysel dostluk, düşmanlık ve kayıtsızlık çizgilerinde yatmaktadır. Bir güç dengesi gibi, bir güvenlik kompleksi de ilgili aktörlerin onu tanıyıp tanımadığına bakılmaksızın var olabilir ve işlev görebilir. Devletler, kendilerini ilgilendiren belirli tehditleri kesinlikle tepki vermektedirler. Çünkü bunu yapmazlarsa güvenlik kompleksleri fikrinin tamamı geçersiz olmaktadır. Tipik olarak, devletler diğerlerinin kendilerine yönelttikleri tehditlerden çok daha fazla farkında olmaktadırlar. Güvenlik kompleksinin tanınması, güç dengesinde olduğu gibi, varlığı için gerekli bir koşul olmasa da eğer tanıma gerçekleşirse, ilgili aktörlerin politikalarını, onları, kendi özgüllüklerinin altında yatan daha geniş ilişkisel bağlam konusunda daha bilinçli hale getirerek etkileyebilir. Politika sorunları Akdeniz bölgesi söz konusu olduğunda, bu konu en fazla ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde politika oluşturma ve bölgesel kurumsal kalkınma için önemli olmaktadır. Belirli bir dostluk ya da düşmanlık ilişkisinin bütünü farkındalığına baskın olması, bir Akdeniz güvenlik kompleksinin bilimsel anlamda tanımlanması sürecini karmaşıklaştırmaktadır. Devletlerin korkularının dış politikalarını ve askeri davranışlarını nasıl şekillendirdiğini gözlemleyerek güvenlik endişelerinin bireysel çizgileri kolaylıkla takip edilebilir. Örneğin; Yunanistan, Türkiye'yi tehdit ve rakip olarak görmekte benzer bir durum İsrail ile Lübnan veya İsrail ile Suriye arasındaki ilişki için de geçerli olmaktadır.

Bölgesel güvenlik kompleksleri teorik olarak bir bölgesel güç merkezine dayanmaktadır. Bölgesel güçlerin içinde bulundukları kompleksteki aktiviteleri, bütün politikaları ve hareket alanları o bölgesel kompleks ile sınırlı kalmaktadır (Buzan ve Waeber, 2003: 37).

Buzan'a (1991: 193) göre; bir güvenlik kompleksi, bir dizi güvenlik ilişkisinin, görece güçlü, içe dönük karakteri nedeniyle genel arka plandan öne çıktığı ve dış güvenlik etkileşimlerinin görece zayıflığı bulunmaktadır. Sınır veya coğrafi olarak komşu olan ülkelerin güvenliklerinin karşılıklı bağımlılığı, kümenin üyeleri arasında, üyeler ve dış devletler arasında olduğundan daha güçlü bir şekilde odaklanmaktadır. Bu tür kümeler arasındaki sınırlar, bu nedenle güvenlik algılarına ve bunlar arasındaki etkileşimlere katılan görece kayıtsızlık tarafından tanımlanmaktadır. İsrail, Suriye ve Yunanistan ile Türkiye arasındaki güçlü güvenlik bağlantıları, onları açıkça aynı kompleksin içine yerleştirirken İsrail ile Pakistan arasındaki nispeten zayıf bağlantılar kompleksler arasında sınırların varlığını akla getirmektedir. Fakat, İsrail, Suriye, Yunanistan ve Türkiye aynı güvenlik kompleksinde değerlendirilmemektedir.

Aslında, Buzan'ın analizinde Yunanistan ve Türkiye Avrupa güvenlik kompleksinin bir parçası olarak görüldüğünde Akdeniz'in güney ve doğu kıyısı ülkeleri Ortadoğu güvenlik kompleksi içinde bir alt kompleks oluşturmaktadır. Bu nedenle bir Akdeniz bölgesi tanımlanacaksa bölgesel güvenlik kompleksi teorisini yeniden gözden geçirmek gerekli hale gelmektedir.

Buzan (1991: 19) daha düşük ve daha yüksek seviyeli bir güvenlik kompleksi arasında bir ayrım yapmaktadır. Daha düşük seviyeli bir kompleks, güçleri yakın komşularının menzilin çok ötesine geçmeyen yerel devletlerden oluşmaktadır. Daha yüksek seviyeli bir kompleks ise aksine, yetenekleri yakın çevrelerinin çok ötesine geçen ve güçleri birkaç bölgeyi etkilemeye yeterli olan büyük güçleri içermektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nin Kuzey Amerika güvenlik kompleksindeki baskın konumu gösterge niteliğindedir. Bu ayrıma göre, Akdeniz bölgesi, Fransa ve İsrail gibi yakın komşularını aşan önemli güç yeteneklerine sahip devletleri içerdiği için üst düzey bir güvenlik kompleksi oluşturuyor gibi görünmektedir. Akdeniz güvenlik kompleksi, yetenekleri yakın çevrelerinin çok ötesine geçen ve güçleri Akdeniz bölgesini etkilemeye yeterli olan ABD, Rusya ve Çin gibi dış aktörleri de içerir. Alt ve üst düzey kompleksler arasındaki ayrım, tüm güvenlik analiz düzeyleri (yerel, bölgesel, süper bölgesel ve küresel) yeniden bütünleştirildiğinde önem kazanır. Alt ve üst seviyeler arasındaki büyük güç farkları göz önüne alındığında daha yüksek seviyeli komplekslerden daha düşük seviyeli komplekslerden eşit olmayan müdahalenin sistemin normal bir özelliği olması beklenmektedir. Bunun, büyük güçlerin önemli bir dış müdahalesinin yaşandığı Akdeniz bölgesi için nasıl geçerli olduğu kolaylıkla gözlemlenebilmektedir. Güvenlik kompleksi fikrinin en büyük avantajlarından biri, tam olarak bu tür müdahaleleri şekillendiren ve aracılık eden bölgesel düzeydeki güvenlik dinamikleri hakkında bir fikir vermesidir.

Varlığı şüphe götürmeyen güvenlik komplekslerinin sınırlarını belirlemenin neden zor olabileceğini bu üç koşul açıklamaktadır. Birincisi, iki güvenlik kompleksi arasındaki sınırın, bölgesel güvenlik dinamikleri modelinde büyük bir değişikliklerle çözülüyor olmasıdır. Güneydoğu Avrupa (Yunanistan ve Türkiye) ve Doğu Akdeniz (Libya, Mısır, İsrail, Suriye, Lübnan ve Kıbrıs) devletlerinde, enerji kaynaklı sorunlardan kaynaklanan güvenlik dinamikleri onları Avrupa ve Orta Doğu güvenlik komplekslerinde bir araya getirerek sınırlarını etkileyen bu durum olmaktadır (Buzan, 1991: 198-199).

İkinci koşul, daha yüksek ve daha düşük seviyeli kompleksler fiziksel olarak bitişik olduğunda ortaya çıkan dengesiz güvenlik bağımlılığının varlığını içermektedir. Bu tür ilişkiler güvenlik kompleksinin dışında tanımlanarak göz ardı edilmemeli veya ancak bunlarla başa çıkmak için en iyi yer, sistem düzeyinde üst düzey kompleks ile alt düzey karmaşık arasındaki etkileşime bakmaktır. O halde mesele, iki düzeydeki dinamikler arasındaki göreceli özerklik ve

etkileşim ile ilgilidir. Ancak bu durum Akdeniz bölgesi için geçerli değildir. Komplekslerin sınırlarını belirlemedeki üçüncü zorluk, bir grup devlet içinde (yani askeri güvenlik, enerji güvenliği, ekonomik güvenlik, çevre güvenliği vd.) iki veya daha fazla güvenlik karşılıklı bağımlılık düğümünün bulunduğu durumlardan kaynaklanır. tek veya ayrı bir kompleks olarak düşünmek için temeller. Örneğin, çeşitli güvenlik karşılıklı bağımlılık düğümlerinin (askeri güvenlik dışında) tek bir Akdeniz güvenlik kompleksinin tanımlanmasına yardımcı olan faktörler olduğu iddia edilebilirken, enerji güvenliği endişeleri nedeniyle Doğu Akdeniz ülkeleri bir güvenlik kompleksi yerine ayrı bir güvenlik kompleksi oluşturmaktadır. Oluşturulan bu yeni kompleks genel Akdeniz güvenlik kompleksi içindeki alt kompleks olarak değerlendirilmektedir. Bazı eyaletler, komşu güvenlik kompleksleri arasında yalıtkan konumlarda bulunur. Türkiye, Avrupa ve Orta Doğu arasındaki bu rolün çok açık bir örneğidir. Bu yalıtkanlar, her iki taraftaki güvenlik dinamiklerinden göreceli olarak izole edilmiş olarak var olabilir veya komşu komplekslerin kenarlarında, onları birbirine bağlayarak veya bağlamadan her iki yöne de bakabilirler. Örneğin Türkiye, Avrupa güvenlik kompleksini ve Balkan güvenlik alt kompleksini Ortadoğu'nunki ile ilişkilendirilmektedir. Ancak, Akdeniz güvenlik kompleksini oluşturan tüm Akdeniz devletlerinin aynı zamanda Akdeniz güvenlik kompleksini Ortadoğu, Afrika, Avrupa ve Avrasya güvenlik komplekslerinden ayıran yalıtkanlar olarak hizmet ettiği söylenebilmektedir (Buzan, 1991: 198-199).

Buzan ve Waeveer'a (2003: 395) göre, Türkiye gibi yalıtıcı statüde olan bir ülkenin büyük güç olabilmesinin şartı öncelikle bir bölgesel güvenlik kompleksine dahil edilmesine bağlı olmaktadır. Herhangi bir bölgesel güvenlik kompleksinde yer aldıktan sonra merkezi, bölgesel veya büyük güç olunabilmektedir.

Akdeniz bölgesi; Fransa, İsrail ve Türkiye gibi yakın komşularını aşan önemli güç yeteneklerine sahip devletleri içerdiği için üst düzey bir güvenlik kompleksi oluşturmaktadır. Akdeniz güvenlik kompleksi aynı zamanda Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Rusya, AB ve son zamanlarda yetenekleri yakın çevrelerinin çok ötesine geçen ve gücü kendi güçlerine sahip olan Çin gibi büyük güçlerin bölgesel politikalarına dahil olmasına rağmen önemli derecede bir "örtüşme" deneyimlemektedir. Temel yapısı söz konusu olduğunda Akdeniz bölgesel kompleksi, bölgeye Avrupa Birliği, hiçbir devlet hâkim olmadığı için doğası gereği anarşik bir yapıdadır. Güç dağılımı Fransa, Türkiye ve İsrail gibi devletlerin lehindeyken bu karmaşıklık içinde belirli dostluk ve düşmanlık kalıpları sabit kalmaktadır. Ancak, statükoya meydan okuma konusunda istekli ve yetenekli görünen ve böylece kompleksin iç dönüşüm sürecine katkıda bulunan devletler özellikle Türkiye örneğinde olduğu gibi Akdeniz bölgesinde güvenlik kompleksi çok dinamik olmaktadır (Buzan, 1991: 198-199).

Tablo 3.24. Türkiye'nin Yalıtıcı Alanının Ayırt Edici Özellikleri

Değişkenler/Bölgesel Güvenlik Kompleksleri	Doğu Akdeniz	Balkanlar	Ortadoğu	Karadeniz	Kafkasya
Sınırlı ve kapalı bir coğrafya	X			X	X
Çok Kutupluluk	X		X	X	
Büyük güçlerin varlığı		X		X	
Tek merkezlilik ve kurumsal bütünleşme		X			
Yalıtıcı devletin varlığı	X			X	X
Çatışma dinamikleri	X		X	X	X
İşbirliği dinamikleri	X	X		X	

Kaynak: Akbayır M. ve Savaş C., “Bölgesel Güvenlik Kompleksi Kuramı’nda Yalıtıcı Kavramı: Doğu Akdeniz ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”, Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 2021, 21(2), 233.

Not: Tablo söz konusu kaynaktan faydalanılarak genişletilmiştir.

Türkiye'nin Bölgesel Güvenlik Kompleksi haritasında herhangi bir komplekse ait olmamasının bir diğer nedeni de Türkiye-Suriye-Irak üçlüsünün bölgesinde özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde çatışmaların, kronikleşmiş terör olaylarının ve tartışmalı bölgesel yapıların ortaya çıkması rol oynamaktadır. Ortadoğu bölgesine Merkez Ülkelerin müdahaleleri ve İsrail, Suudi Arabistan ile İran'ı istikrarsızlaştırma politikaları sonucu Türkiye bölgesel güvenlik kompleksinin dışında kalmak zorunda bırakılmıştır. Bu istikrarsızlıklara, Irak'ta körfez savaşları sonrası Kuzey Irak Bölgesel Yönetiminin kurulması, Suriye'de ise 2011 yılında başlayan iç savaş sonucu terör örgütleri aracılığıyla fiili bölünme örnekleri verilebilmektedir. Söz konusu üç ülke iç güvenliklerini tam olarak sağlayamamaları ve kendi aralarında barışçıl ve uzun süreli bir dostluk ilişkisi kuramadıklarından birbirlerini tehdit olarak görmektedirler. Bu durum da Ortadoğu'da bölgesel entegrasyona engel teşkil ettiğinden ülkelerin bireysel güvenlik politikaları merkezi güçte büyük bir kompleks veya süperkompleks oluşmasını mümkün kılmamaktadır.

Türkiye'nin jeopolitik durumunun gereği ve özellikle soğuk savaş döneminde kenar kuşak teorisi kapsamında kenar kuşak ülkesi dinamiklerine göre güvenlik politikaları üretmesi bölgesel güvenlik kompleksi teorisinde yalıtkan bir ülke olarak sınıflandırılması sonucunu doğurmuştur. Bu durum Türkiye'nin çevresindeki merkezi güçlerin oluşturduğu bölgesel entegrasyonlara dahil olmaması sonucunu da doğurmaktadır.

SONUÇ

Uluslararası iktisat biliminde bölgesel ekonomik entegrasyonlar 20. yüzyılda önem kazanmış ve bu önem 21. yüzyılda daha da artarak literatürde kıymetli bir yer edinmiştir. Bölgesel güvenlik kompleksi teorisi, Kopenhag Okulunun iktisat ve uluslararası ilişkilere kazandırdığı günümüzde üzerinde tartışılan birçok konunun ana kaynağı olmuştur. Bölgeselleşme hareketleri ile ulus devletler ortak serbest dış ticaret politikaları yürüterek kapasitelerinin çok üzerinde refah ve kalkınma hedefleyerek korumacı politikalardan uzaklaşmayı tercih etmişlerdir. Ulus devletler, II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası ticaretlerinde karşılaştırmalı olarak entegrasyon dışındaki diğer ülkelere üstünlük sağlamak, üretimde ve ticaretle maliyetlerini azaltmak ve diğer devletlere karşı siyasal üstünlük sağlama gibi birçok amaç planlamışlardır. Bölgesel entegrasyonlar, politikaları birbirlerinden bağımsız olan ulus devletleri ekonomi politikalarının birbirlerine bağımlı olma durumuna getirmiş olup değişik ulusal birimlerin siyasi birleşmelerine yönelik bir evre veya bu birleşmenin bir sonucu olgusunu ifade etmektedir. Yani bölgesel ekonomik entegrasyonlar ilk aşama olan iktisadi işbirliği anlaşmaları ile başlayıp entegrasyonun şartları yerine getirilirse tam ekonomik entegrasyona kadar belirli bir süreçte ilerlemektedir.

Bölgesel güvenlik kompleksi teorisinin bölgesel ekonomik entegrasyonların oluşumunun nedeni olduğu sonucuna varılmaktadır. Ulus devletler, Soğuk Savaş sonrası dönemde özellikle küreselleşmenin daha belirgin etkileri altında bölgeselleşme akımlarının güvenlik ve ekonomik anlamda daha doğru sonuçlar doğuracağı kanısıyla bölgesel ekonomik entegrasyonlar için arayışa girmektedirler. Bu arayış neticesinde bölgesel güvenlik komplekslerinin müsaade ettiği sınırlar dahilinde bölgesel entegrasyonlar kurmaya ve genişletmeye çalışmışlardır. Bölgesel ekonomik entegrasyonlar ulus devletlerin bölgesel olarak karşılaştıkları ortak veya birbirleri ile yaşadıkları güvenlik tehditleri aynı bölge içerisindeki ülkelerin bölgesel ekonomik entegrasyonlar kurmalarını zorunluluk haline getirmektedir. Avrupa Birliği örneğinde, yüzyıllar boyunca süren savaşlar sonucunda savaşlara sebep olan ekonomik ana faktörü kömür ve çeliğin savaş nedeni olmasını tersine çevirerek barışçıl yollarla bölgesel entegrasyon kurularak bölgesel entegrasyonun ortak kullanımı ile bölge içerisindeki ekonomik rekabet sona erdirilmiştir. ASEAN örneğinde ise, Güneydoğu Asya'da yine yüzyıllar süren bölünmüş ve parçalı yapı kauçuk, şeker kamışı, pirinç, petrol gibi ekonomik kaynaklar savaşlara sebep olmuş fakat Vietnam Savaşı ve Çin'in büyük güç olması ile ortak güvenlik tehdidine dönüşmesi neticesinde bölge ülkelerinin bölgeselleşme ile bölgesel ekonomik

entegrasyona girmeleri sonucunu doğurmuştur. Aynı şekilde, USMCA örneğinde özellikle ABD ile Meksika arasındaki 18. ve 19. yüzyıllardaki savaşlar ve tehdit algılamaları, 20. yüzyılda Meksika körfezindeki büyük petrol kaynaklarını iki ülkenin ortak kullanması neticesinde ekonomik yönde bölgenin petrolü bölgesel ekonomik entegrasyonun ortak politikaları sonucunda söz konusu iki ülkeyi birlik kurmaya yöneltmiştir.

Bölgesel güvenlik kompleksi teorisi çerçevesinde ortaya çıkan ekonomik entegrasyonlar ise çoğunlukla küreselleşmenin dünya genelinde baskın hale gelmesi nedeniyle Soğuk Savaş sonrası daha liberal politikalar sonucunda uluslararası sistemde yer almak ve rekabete katılabilmek için kurulmuşlardır. Soğuk Savaş dönemi ve bu dönemin sona ermesi ile başlayan “Yeni Dünya Düzeni” genellikle ABD, Almanya, Fransa, Rusya, Çin, Japonya gibi büyük güçler ile Brezilya, Avustralya, Hindistan, Türkiye, İsrail, İran ve Güney Afrika gibi gelişmekte olan ülkeler diğerlerine göre üstün olan, bu ülkelerin kontrolünde ve liderliğinde bölgesel güçler oluşturmuşlardır. Söz konusu yeni dönem ile birlikte bölgesel ekonomik entegrasyonlar sadece ekonomik boyutta olmayıp politik, askeri, jeostratejik, sosyokültürel boyutlara evrilmiş ve çok daha kompleks hale dönüşerek uluslararası bir yapıyı ifade eder hale gelmektedir.

Bazı örnekler dahilinde değerlendirmek gerekirse Avrupa Birliği’nin bölgesel ekonomik entegrasyonu temsil ettiği varsayımı altında, tarihsel süreçten günümüze Avrupa ülkelerinin doğuda ortak tehdit olarak gördüğü Rusya Federasyonu’na karşı bölgesel güvenlik kompleksi teorisi perspektifinde, teoriye sınırları ile uyumlu olarak Belarus, Ukrayna, Moldova gibi bazı eski Sovyetler Birliği ülkelerinin Rusya Federasyonu’na yakın tampon bölge statüsünde Litvanya, Letonya ve Estonya gibi ülkelerin ise Avrupa Birliği’ne yakın tampon bölge statüsünde olduğu, teoriye sınırları ile uyumlu olmayan Gürcistan ve Ermenistan’ın ise Avrupa Birliği bölgesel ekonomik entegrasyonuna uyumlu hale getirilmesi yer almaktadır. Söz konusu bölge, Rusya Federasyonu ile Avrupa Birliği’nin arasında bölgesel ekonomik entegrasyona dahil edilmeye çalışılan çatışma bölgesi olarak değerlendirilmektedir. İki şekilde Avrupa Birliği genişlemesini sürdürmekte bunlar; ülkeleri bölgesel ekonomik entegrasyona uyumlu hale getirip dahil etmek ve bölgesel güvenlik kompleksine dahil edip daha sonra bölgesel entegrasyona dahil etmek şeklinde yapılmaktadır. Özellikle, Avrupa’da Ukrayna ve Gürcistan örnekleri bu şekilde gerçekleşmektedir.

Bölgesel ekonomik entegrasyonlar ile bölgesel güvenlik kompleksi teorisi arasında olumlu ve uyumlu bir ilişkinin olduğu anlaşılmıştır. Dünya üzerinde günümüzde haritadaki sınırları bölgesel ekonomik entegrasyonlar ile birebir örtüşen birçok bölgesel güvenlik kompleksi ile bunlara bağlı üst ve alt kompleksler bulunmaktadır. Barry Buzan ve Ole

Waeaver'in Bölgeler ve Güçler: Uluslararası Güvenliğin Yapısı adlı kitabında gösterilen söz konusu komplekslerin bölgesel ekonomik entegrasyonlara bağlı olarak sınırlandırıldığı görülmüştür. Avrupa Birliğe üye ülkelerin sınırlarına baktığımızda Sovyetler Birliği dönemindeki bölgesel entegrasyonlardan farklılaştığı ve sınırların değiştiği göze çarpmaktadır. Bunun nedeni Avrupa Birliği'nin doğuya ve güneye doğru yaptığı genişleme hareketidir. Bu genişleme ile Sovyetler Birliği döneminde Doğu Avrupa'da Polonya, Litvanya, Letonya, Estonya, Romanya, Bulgaristan gibi ülkeler Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra tampon bölge statüsünü almış daha sonra ise Avrupa Birliği'ne girdikleri için bölgesel güvenlik kompleksi sınırları Rusya Federasyonu aleyhine değişikliğe uğramıştır. Eski Sovyetler Birliği ülkelerinden Ukrayna, Moldova ve Gürcistan Avrupa Birliği'ne henüz girememiş olsa da bu ülkeler Avrupa Birliği entegrasyonu ile birçok serbest ticaret anlaşması yapmışlardır. Aynı zamanda ortak bazı politikalara girerken aksine Rusya Federasyonu ile ve Avrasya Ekonomik Birliği ile çok daha az ekonomik ve politik ilişkiye girmemektedirler. Bu durumda Avrupa Birliği'nin yakın bir tarihte geriye kalan bu ülkeleri entegrasyonuna dahil etmek istediği yönünde politikalarına ağırlık verdiği değerlendirilmektedir. Bahsedilen Doğu Avrupa ülkeleri bölgesel entegrasyonların yanı sıra doğal olarak NATO gibi Rusya Federasyonu'na karşı faaliyet yürüten küresel güvenlik kuruluşuna da üye olmuşlardır. Sırf bu olgu dahi bölgesel ekonomik entegrasyonların bölgesel güvenlik kompleksi teorisini doğrudan ve dolaylı olarak etkilediğini kanıtlamaktadır.

Başka bir örnekte de ABD, Kanada ve Meksika'nın oluşturduğu NAFTA yeni adı ile Amerika Birleşik Devletleri-Meksika-Kanada Anlaşması, ABD'nin hegemonik önderliğinde güvenlik politikalarını uyumlu hale getirmek ve uluslararası ticaret koşullarını iyileştirmek için bölgesel ekonomik entegrasyon oluşturmaya çalışmışlardır. Bunun neticesinde özellikle Meksika'nın ABD ve Kanada ile yakınlaşarak Güney Amerika ülkelerine ve diğer bölgesel entegrasyonlara karşı korunması planlanmaktadır.

Türkiye'nin jeopolitik konumundan kaynaklanan özellikle de Soğuk Savaş döneminde kenar kuşak teorisi kapsamında kenar kuşak ülkesi dinamiklerine göre güvenlik politikaları üretmesi ve sonrasında da konjonktürel olarak bazı dönemler bu kalıbı yıkmaya çabalamak için bölgesel güç olmaya çalışmakta fakat ekonomik ve siyasi yapısı nedeniyle hedeflerini gerçekleştirememektedir. Bu durum bölgesel güvenlik kompleksi teorisinde yalıtkan bir ülke olarak sınıflandırılması sonucunu doğurduğundan bölgesel güvenlik kompleksi teorisine göre herhangi bir bölgesel entegrasyona girememektedir.

Türkiye'nin çevresindeki bölgelerin görünümünü değerlendirmek gerekirse Ortadoğu'da, Soğuk Savaş Döneminde fiilen gerçekleşen durum gibi Soğuk Savaş Döneminin

bitimi ile kronik hale gelmiş olan istikrarsızlık ve kaos ortamı Arap Baharı ile ABD-Rusya ve İsrail'in müdahalelerine sahne olduğundan parça parça bölgesel ekonomik entegrasyonların bulunmasına rağmen bölgesel güvenlik kompleksinin dinsel, kültürel, tarihi sebepler ile ortaya çıkardığı zayıf bir bölgesel kompleks gerçekleşmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi ülkeler kendi içlerinde ve komşu olduğu diğer ülkeler ile anlaşmazlık ve çatışma yaşadığında merkeze bağlı oluşturulan bölgesel güvenlik kompleksine dahil olmakta zorluk yaşamaktadırlar. Ve yahut bu ülkeler (Türkiye, Ukrayna, Afganistan, Pakistan, Venezüella, Sırbistan gibi) tampon ülke olarak çatışma olduğu düşünülen bölgesel güvenlik kompleksi için ortak bir güvenlik politikası yürütülmesinin düşünülmediği ülkeler olarak değerlendirilmektedir.

Kafkaslarda, Soğuk Savaş döneminde zaten Sovyetler Birliği'nin sınırlarına dahil olduğundan nispeten güçlü bir bölgesel güvenlik kompleksi mevcuttur. Soğuk savaş sonrası Kafkasya'da birçok çatışma ve istikrarsızlık meydana gelmiştir. Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ Savaşları, İran'ın bölgeyi güvenlikleştirme politikaları sonucu istikrarsızlaştırmaya çalışması ve Rusya Federasyonu'nun Gürcistan'a 2008 yılındaki askeri müdahalesi Kafkasya coğrafyasında münhasır bir bölgesel güvenlik kompleksinin oluşumuna engel teşkil etmiştir.

Balkanlarda, Soğuk Savaş sonrası Yugoslavya'nın dağılması sonucu yaşanan iç savaş NATO aracılığı ile Avrupa Bölgesel Entegrasyonunun hareket alanlarından birisi olmuştur. Yugoslavya'nın parçalarından biri olan Hırvatistan ve Slovenya Avrupa Birliği'ne katıldığından ve Bulgaristan ile Romanya'nın da Avrupa Birliği üyesi olması Avrupa Bölgesel Kompleksinin Rusya'ya karşı güç mücadelesini kazandığını değerlendirmek mümkün olmaktadır.

Türkiye'nin Ege Denzinde, Yunanistan ile Soğuk Savaş döneminde yaşadığı sorunlar Soğuk Savaş sonrası dönemde de büyüyerek devam etmiştir. Kıbrıs Barış Harekatı sonucu Kıbrıs Federe Cumhuriyeti'nin ikiye ayrılması, Ege adaların silahlandırılması, Ege Denzinde ve Doğu Akdeniz'deki özellikle doğalgaz ve petrol çıkarmak hedefi sonucu münhasır ekonomik bölge anlaşmazlıkları Türkiye ile Avrupa bölgesel kompleksi arasındaki güç mücadelesine sahne olmaktadır.

21. yüzyılda post-hegemonik entegrasyon dönemi, bölgesel entegrasyonların gelişim aşamalarını tamamlayarak siyasi birlikler haline gelip en başa dönerek klasik çağlardaki politik imparatorluk entegrasyon dönemine büyük imparatorlukların yeniden kurulması ile dönüşmesi beklenmektedir. Soğuk Savaş döneminin bitmesi ile daha çok ekonomik amaçlara yönelen bölgesel entegrasyonlar, Rusya ve Çin gibi merkezi büyük güçlerin yeniden yükselmesi ile yeni bir bölgesel çapta sıcak çatışma dönemine girildiği görülmektedir. Bu nedenle bölgesel

güvenlik kompleksi soğuk savaş dönemindeki gibi yeniden önem kazanıp ulus devletleri keskin politik ve güvenlik ayrımlarına sevk edeceği öngörülmektedir. Rusya'nın eski Sovyetler Birliği ülkelerine NATO'ya ve Avrupa kıtası bölgesel entegrasyonuna yaklaştıkları için Kazakistan'a, Özbekistan'a, Kırgızistan'a ve Ermenistan'a siyasi müdahalelerde bulunması, Ortadoğu bölgesel kompleksinde yeniden aktif askeri ve politik faaliyetleri aynı zamanda Ukrayna ve Gürcistan'a fiili askeri müdahalelerde bulunarak bu ülkeleri siyasi parçalara bölmesi bu dönemin başlangıcını oluşturmaktadır.

Bölgesel ekonomik entegrasyonların bölge içi ihracat ve ithalat değerleri ve oranları istatistiksel olarak da entegrasyonların gücünü ve entegrasyona dahil olan ülkeler arasındaki sıkı işbirliğini kanıtlamaktadır. Bu durum bölgesel ekonomik entegrasyonların bölgesel güvenlik kompleksi teorisi ile uyumlu olduklarını göstermektedir. Araştırmada elde edilen bulgular, bölgesel entegrasyonların bölgesel güvenlik kompleksi teorisini doğrudan etkilediği sonucunu ortaya çıkarmıştır. Aynı zamanda Türkiye'nin seçilen bölgesel ekonomik entegrasyonlar ile yaptığı ikili dış ticaret verileri de bölgesel güvenlik kompleksi teorisine olumlu katkı yaparak uyumlu bir şekilde gerçekleştiği görülmektedir. Türkiye, 2021 yılında toplam dış ticaretinin %35,9'unu AB 27 ile gerçekleştirmiştir. İkinci olarak, Çin ile %7,2'sini ve üçüncü olarak da Rusya ile %7 ile yer almaktadır. Türkiye'nin ithalatında ilk üç sırayı AB, Çin ve Rusya yer alırken ihracatında AB, ABD ve Birleşik Krallık yer almaktadır. Toplam ticaret hacminde ise AB, Çin ve Rusya ilk üç sırada %50,1'lik pay ile %50'nin üstünde yarıdan daha fazla olduğu görülmektedir. Türkiye'nin ilk dört sıradaki en iyi ticaret ortaklarından AB, Rusya ve ABD'nin ele alınan dört bölgesel ekonomik entegrasyonda yer alması Çin'in ise ASEAN'da bulunmamasına karşın ASEAN'ı ekonomik olarak etkilemesi ve işbirliği yapması sonucunda, Türkiye'nin ticaretinde büyük paya sahip olan bu entegrasyonların parçalı olarak istatistikte yer bulması Türkiye'nin bölgesel güvenlik kompleksi teorisinde yalıtkan olmasının ve hiçbir bölgesel güvenlik kompleksine dahil edilmemesinin gerekçesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bölgesel güvenlik kompleksi teorisi ile bölgesel ekonomik entegrasyon kavramlarının ulus devletler, uluslararası birlikler ve kuruluşlar nezdinde birbirlerini doğrudan ve dolaylı olarak etkiledikleri sonucuna varılmaktadır. Söz konusu iki ana kavram yüksek düzeyde karşılıklı bağımlı değişkenler üzerinden aralarında korelasyonel ve istatistiksel farklılıklar olsa da sonuç olarak çalışma hipotezinin doğruluğuna ulaşılmaktadır.

Ortak tehdit algısı, aynı bölge içindeki ülkelerin askeri, ekonomik, ticari, sosyokültürel ve çevresel yapılarının benzerlik göstermesi daha çok güvenlik kaygıları sebebi ile bölgesel güvenlik kompleksi teorisi sonuç olarak bölgesel ekonomik entegrasyonların ortaya çıkmasına

sebepler olmaktadır. Daha açık bir ifade ile bölgesel ekonomik entegrasyonların oluşma sebebi bölgesel güvenlik kompleksinin zorunluluk olarak gerçekleşmesidir. Ekonomik, askeri, jeopolitik, sosyal, çevresel ve kültürel tüm faktörler ulus devletlerin bölgesel güvenlik kompleksleri oluşturmaları ihtiyacını ortaya çıkarmakta bu durum da bölgesel entegrasyonlar aracılığı ile yani entegrasyonların bir araç olarak kullanılması sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bölgesel güvenlik kompleksi teorisinin bölgesel ekonomik entegrasyonların oluşumu ve genişlemesi ile teoriye uyumlu bir şekilde ortaya çıkması teorisinin doğruluğunun kanıtlandığı araştırma sonucunda tespit edilmektedir.

KAYNAKÇA

Adams, S. (2008). “Globalization and Income Inequality: Implications for Intellectual Property Rights”, *Journal of Policy Modeling*, Amerika Birleşik Devletleri, Cilt: 30, 725.

Akbayır, M. ve Savaş, C. (2021). “Bölgesel Güvenlik Kompleksi Kuramı’nda Yalıtıcı Kavramı: Doğu Akdeniz ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”, *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 21(2), 233.

Alpar, C. ve Ogun, T. (1997). “Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Kuruluşlar”, Ankara, 227.

Arat, T. (1995). “Avrupa Birliği İle Türkiye Arasındaki İlişkiler ve Gümrük Birliğinin Yeri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 588-589.

Arı, T. (2013). “Uluslararası İlişkiler Teorileri”, 8. Baskı, MKM Yayıncılık, Bursa, 137-404.

Arıboğan, D. Ü. (2004). “Güvenliksiz Barıştan, Barışsız Güvenliğe”, “Kartal’ın Kanat Sesleri: ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya”, Editör: Toktamış Ateş, Ümit Yayıncılık, Ankara.

Aria, S. (2015). “İstanbul Süreci’nin Afganistan’ın İstikrarına Etkisi: Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, 4-10, Bursa.

ASEAN Sekreterliği İstatistiksel Yıllığı, <<https://asean.org/book/asean-statistical-yearbook-2021>> (11.03.2022).

Avrasya Ekonomik Topluluğu (EvrAzEs). (2019). Treaty on the Establishment of the Eurasian Economic Community: Avrasya Ekonomik Topluluğu (EvrAzEs). Avrasya Ekonomik Topluluğu (EvrAzEs) Web Sitesi: <<http://www.evrazes.com/docs/view/95>>. (25.11.2019).

Avrupa Komisyonu,
<http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_stat/tradestat/tables/intra/Pages/default.aspx> (02.03.2022).

<https://webgate.ec.europa.eu/isdb_results/factsheets/country/details_turkey_en.pdf> (17.03.2022).

Balassa, B. (1967). "Trade Creation and Trade Diversion in the European Common Market", Oxford University Press, UK.

Baldwin, R. E. ve Venables, A. J. (1995). "Regional Economic Integration". Handbook Of International Economics, Cilt: III, Edited by G. Grossman and K. Rogoff Elsevier Science B.V., 1597-1644.

Balkır, C. ve Demirci, M. (1989). "Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Topluluğu", Filiz Kitabevi, İstanbul.

Baysal, B. (2013). "Persuasion by Fear; Securitization of Iraq by the US Administration between 2001 and 2003", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Baysal, B. ve Lüleci, Ç. (2015). "Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi", Cilt: 11, Sayı: 22, 61-96.

Bebek, U. G. (2006). "An Assessment Of The Impact Of Customs Union On Turkish Bilateral Trade Flows With The EU: A Gravity Model Approach", Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 48.

Bilici, N. (2005). "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri", Seçkin Yayınları, Ankara.

Birdişli, F. (2017). "Teori ve Pratikte Uluslararası Güvenlik", Seçkin Yayınları, 3. Baskı, Ankara.

Birdişli, F. (2021). "Bölgesel Güvenlik", <<https://www.researchgate.net/publication/349641507>> (01.03.2022).

Borchard, K. D. (2000). "The ABC of Community Law, European Commission, Luxemburg", <<http://www.europa.eu.int/eur.lex/en/about/abc/index.html>>. (24.01.2021).

Buzan, B. (1983). "People, State and Fear", Wheatsheaf Books LTD, Büyük Britanya, 58.

Buzan, B. (1991). "New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century," International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944), Cilt: 67, No: 3, 19-451.

Buzan B. ve Rizvi, G. ile Foot, R., Jetly, N., Roberson B. A., Inder Singh A. (2003). "South Asian Insecurity and the Great Powers", New York: St. Martin's, xii, 46.

Buzan, B. ve Weaver, O. (2003). "Regions and Powers: The Structure of International Security", Cambridge University Press, New York, 5-378.

Buzan, B. ve Weaver, O. (2005). "Regions and Powers", Cambridge Press, Council on Foreign Relation, One Belt One Road, <<http://www.cfr.org/regional-security/one-belt-one-road/p36818>>. (16.12.2020).

Buzan, B. ve Hansen, L. (2009). "The Evolution of International Security Studies", Cambridge: Cambridge University Press, 44-59.

Canbolat, İ. S. (2001). "Uluslararası Sistem Avrupa Birliği", Alfa Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul.

Cohen, S. D., Raul, Joel P., Blecker, R. (1996). "Fundamentals of U.S. Foreign Trade Policy, Economics, Politics, Laws and Issues", Westview Press, 239.

Council On Foreign Relations, "Japan, China and the United States: Economic Relations and Prospects" <<http://www.foreignaffairs.org/19790601faessay9931/saburo-okita/japanchina-and-the-united-states-economic-relations-and-prospects.html>>, 2007. (30.12.2020).

Çelik, K. (2005). "Avrupa Birliği ve Türkiye-AB İlişkileri", <<http://www.kenancelik.ktu.edu.tr/yayin/ab.pdf>> (11.12.2008).

Couloumbis T.A. ve Wolfe J.H. (1986).“Introduction To International Relations: Power and Justice”, Prentice-Hall, 306.

Coşkun, B. B. (2014). “Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme”, (Derleyen: Tayyar Arı), “Post Modern Uluslararası İlişkiler Teorileri 2” (İçinde), Dora Yayıncılık, 180-181.

Davutoğlu, A. (2002). “Stratejik Derinlik”, Küre Yayınları, İstanbul, 21.

Dedeoğlu, B. (1996). “Adım Adım Avrupa Birliği”, Çınar Yayınları, İstanbul.

Demiray, M. ve İşcan, İ.H. (2008). “Uluslararası Sistemde Güvenlik Kavramının Değişimi Ekonomik ve Jeopolitik Arka Planı”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 21, 141-170.

Deutsch, K. W. (1957).“Political Community and the North Atlantic Area”, s. 5’ten aktaran, Thompson, 119. (Thompson, Kenneth W. (1979).“Ethics, Functionalism and Power in International Politics”, Louisiana State University Press, Baton Rouge).

Deutsch, K. W. (1964). “Transaction Flows as Indicators of Political Cohesion”, (der.) Jacob, Philip E. ve Toscano, James V., The Integration of Political Communities, J. B. Lippincott Company, Philadelphia.

Deutsch, K. W. (1988). “The Analysis of International Relations”, Prentice/Hall International Inc.,3. Baskı, New Jersey.

Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı (1995). “Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye (Değerlendirme Raporu)” Yayın No: 2374, 62-72, Ankara.

Dougherty, J. E. ve Pfaltzgraff, R. L. (1981). “Contending Theories of International Relations”, J. B. Lippincott Company, New York, s. 288-291’den aktaran, Kuru, <<http://www.students.washington.edu/ahmet/22-Bölgesel.doc>> (12.12.2004).

Dougherty, J. E. ve Pfaltzgraff, R. L. (2001).“Contending Theories of International Relations”, Addison Wesley Longman, 5. Baskı, New York.

Duman, M. (2002).“Hegemonya ve Güçler Dengesi Bağlamında Uluslararası Siyaset ve İktisat İlişkileri”, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 4,

Dura, C. ve Atik, H. (2003). “Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye”, 2. Baskı, Nobel Yayınları, Ankara, 5.

El-Erian, M. A. ve Fischer, S. (2000).“Is Mena a Region? The Scope Forregional Integration”, In Economic and Political Impediments to Middle East Peace, Palgra ve Macmillan, Birleşik Krallık, 70-86.

Emirhan, P. N. (2008), “Türk Dış Ticaretinin Alternatif Modeller Açısından Değerlendirilmesi (1982-2000)”, Ege Akademik Bakış Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 28, 861-875.

Ertürk, E. (1993). “Ekonomik Entegrasyon Teorisi”, Ezgi Yayınları, Bursa, 6.

Etzioni, A. (1962).“A Paradigm for the Study of Political Unification”, World Politics, XV, s. 69’dan aktaran, Haas, 27.

EUROSTAT, <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Turkey-EU_international_trade_in_goods_statistics> (10.03.2022).

EUROSTAT,
<<https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00001/default/table?lang=en>> "Population on 1 January", ec.europa.eu. Eurostat (01.01.2022).

EUROSTAT,
<<https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tet00037/default/table?lang=en>>
(15.02.2022).

Fromherz, A. J. (2017). ”Qatar: A Modern History”, Georgetown University Press, Washington, D.C.

Gaddis, J. L. (2008). “Soğuk Savaş: Pazarlıklar, Casuslar, Yalanlar, Gerçek”, Çeviri: Dilek Cenkçiler, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Gallant, N. ve Stubbs, R. (1997). “APEC’S Dilemmas: Institution-Building Around the Pacific Rim”, Pacific Affairs, Vol: 70, No: 2, 205-206, British Columbia Üniversitesi, Kanada.

Gezgin, S. (2005). “Küreselleşmenin Medya ve Toplum Üzerindeki Etkileri”, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı: 21, 9-12.

Gökdemir, N. "Globalizm Tüm Dünyayı Sarıyor", Dünya Gazetesi, 1. (29.10.1992). Aktaran: Kutlu, E. (1998). “Küreselleşme ve Etkileri”, 14(1), Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Eskişehir, 366-367.

Gönlübol, M. (2000). “Uluslararası Politika (İlkeler-Kavramlar-Kurumlar)”, 5. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 384.

Griffiths, M. (2007). “International Relations Theory for the Twenty-First Century”, First Edition, Rutledge Publication, New York, 11-19.

Haas, E. B. (1964). “Beyond the Nation-State: Functionalism and International Organization”, Stanford University Press, California.

Head K. (2003). “Gravity for Beginners”, Working Paper. Faculty of Commerce, University of British Columbia. <<http://strategy.sauder.ubc.ca/head/gravity.pdf>> (11.10.2019).

Henderson, D. (1992). “International Economic Integration: Progress, Prospects and Implications, ”International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944), Vol:68, No.4, 634.

Hettne, B. (1999). “Globalization And The New Regionalism: The Second Great Transformation. In Globalism And The New Regionalism”, Palgra ve Macmillan U.K., 1-24.

Hopf, T. (1998). “The Promise of Constructivism in International Relations Theory”, International Security, Vol: 23, No: 1, 171-200.

<http://www.nafta-sec-alena.org> (29.06.2004).

http://www.recep.ru/files/documents/Integration_theories_en.pdf (10.12.2004).

http://www.stradigma.com/turkce/mayis2003/makale_01.html (12.12.2004).

<https://aseanup.com/wp-content/uploads/2016/11/ASEAN-map.jpg> (12.03.2021).

https://tr.wikipedia.org/wiki/Kuzey_Amerika_Serbest_Ticaret_Anlaşması (14.12.2021).

<http://www.nafta-sec-alena.org> (29.10.2020).

<https://ppt-online.org/506969> (06.12.2020).

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/a/a1/Regional_Organizations_Map.svg/1920px_Regional_Organizations_Map.svg.png (16.09.2021).

<http://www.sipri.org> (23.01.2022).

<https://www.trademap.org> (11.03.2022).

<https://trade.ec.europa.eu/access-to-markets/en/statistics> (10.03.2022).

<https://trade.ec.europa.eu/access-to-markets/en/statistics> (19.02.2022).

<https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/internal-market.html> (20.04.2022).

Hufbauer, G. C. ve Schott, J. J. (1992). “North American Free Trade: Issues and Recommendation”, Institute for International Economics, Washington D.C., 3.

Huysmans, J. (2007). “Revisiting Copenhagen: Or, on the Creative Development of a Security Studies Agenda in Europe”, International Security, Cilt: 4, 43-67.

Hyman, C. “Professor Emeritus and Prominent International Relations Scholar Ernst Haas Dies at 78”, <http://www.berkeley.edu/news/media/releases/2003.03.11_ehaas.shtml> (11.12.2004).

IMF, World Economic Outlook Database: <<https://www.imf.org>> (18.10.2020).

İnan, Ş. (2017). “Bölgesel Entegrasyonların Ekonomi Politikası ve Tarihsel Evreleri-1”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10(54), 852-866.

İnan, Ş. (2018). “Bölgesel Entegrasyonların Ekonomi Politikası ve Tarihsel Evreleri-2”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11(60), 935-952.

İncekara, A. (1995). “Globalleşme ve Bölgeselleşme Sürecinde NAFTA ve Etkileri”, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 51-64.

İşyar, Ö. G. “Avrupa Örgütlenme ve Bütünleşme Arayışları Örneğinde Uluslararası Entegrasyon Modelleri”, <<http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/2/goksel/goksel1.html>> (11.12.2004). (Dougherty ve Pfaltzgraff., Ömer Göksel İşyar ve Carol Hyman, 512).

Jackson, R. H. (1990). "Quasi-States: Sovereignty International Relations and the Third World", Cambridge Studies in International Relations, No: 12, Cambridge: Cambridge University Press.

Kara, Ş. (1996). “Ekonomik Entegrasyon Teorisi”, 1. Baskı, İstanbul, 71.

Karluk, S. R. (1996). “Avrupa Topluluğu ve Türkiye”, 4. Baskı, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayınları, İstanbul.

Karluk, S. R. (2002). “Uluslararası Ekonomi Teori ve Politika Temel Bilgiler, Turhan Kitabevi”, Ankara, 132.

Kazgan, G. ve Ulçenko, N. (2003). “Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik Ekonomik ve Kültürel İlişkiler”, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 199.

Keegan W. J. ve Green M. C. (2003). “Global Marketing”, New Jersey: Third Edition, Prentice Hall, 107-108.

Kutlay, M. (2013). “Euro Krizinin Politik Ekonomisi ve AB’nin Uluslararası Sistemdeki Geleceği İçinde: Ülke Deneyimleri Işığında Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen”, (ed.) F. Şenses, Z. Öniş, C. Bakır, İstanbul: İletişim Yayınları, 1-16.

Kuru, A. (2004). “Bölgesel Entegrasyon Teorileri ve Uluslararası Ortam Işığında Türk Birliği Meselesi”, <<http://www.students.washington.edu/ahmet/22-Bolgesel.doc>> (12.12.2004).

Küçükahmetoğlu, O., Çeştepe, H. ve Tüylüoğlu, Ş. (2013). “Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel, Yaklaşım”, Ekin Kitabevi, Bursa.

Lindberg, L. N. ve Scheingold, S. A. (1970). “Regional Integration: The Oryand Research”, Harvard University Press.

Litan, R. ve Hakim, P. (2002). “The Future of North American Integration: Beyond NAFTA”, Brookings Institution Press, Washington D.C., 7.

Little, R. (2000). “The English Schools Contribution to the Study of International Relations”, European Journal of International Relations, İngiltere, 6(3), 395-422.

Lüleci, Ç. (2013). “From Securitization to Desecuritization: Decoding Turkish Foreign Policy Towards İran”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 14. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Mansfield E. D. ve Milner, H. V. (1999). “Uluslararası Organizasyon”, Cilt: 53, Sayı: 3, 589-627, Cambridge University Press.

Mearsheimer, J. (2001). “The Tragedy of Great Power Politics”, Norton Publishing, New York.

Menent, S. “Avrupa Birliği: Derinleşme-Genişleme Sorunsalı”, <<http://www.stradigma.com/turkce/mayis2003/makale01.html>> (12.12.2004).

Milner, Chris., Morrissey, O. ve Zgovu, E. (2008). “Trade Facilitation in Developing Countries” Credit Research, Paper No: 08/05, Centre for Research in Economic Development and International Trade, University of Nottingham, 1-34.

Miş, N. (2011). “Güvenlikleştirme Teorisi ve Siyasal Olanın Güvenlikleştirilmesi”, Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 2, 347.

Miş, N. (2011). “Güvenlikleştirme Teorisi ve Siyasal Olanın Güvenlikleştirilmesi”, Akademik İncelemeler Dergisi, 6(2), 345-381.
<<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/akademikincelemeler/article/view/5000049793/5000047080>> (06.06.2018).

Mitrany, D. (1944). “A Working Peace System: An Argument for the Functional Development of International Organization”, New York.

Mitrany, D. (1975). “The Functional Theory of Politics”, Martin’s Press, New York.

Murphy, A. B. (1995). “Economic Regionalization and Pacific Asia,” Geographical Review, Vol: 85, No: 2, 131.

“NAFTA’yı Tanıyor muyuz”, Ekonomi Başak Dergisi, Yıl: 21, Sayı: 97, (Ocak-Şubat 1997), 57.

OECD, 2002. “Technology Policy and the Environment”, OECD Publishing, Paris.

OECD, <<http://www.oecd.dn.mfa.gov.tr/showInfo.aspx?ID=115>> (17.05.2021).

Oran, B. (2012). “Türk Dış Politikası”, Cilt: 1, 17. Baskı, İstanbul, 536.

Osgood, Robert-E. ve Tucker, R. W. (1967), “Force, Order and Justice”, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 32.

Öniş, Z. ve Kutlay, M. (2014). “Uluslararası Politik Ekonomi”. İçinde: Şaban Kardaş ve Ali Balcı, Uluslararası İlişkiler’e Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular, İstanbul: Küre Yayınları, 1-11.

Özdemir, K. ve Öksüzler, O. (2013), “Amerika Kıtasındaki Ekonomik Entegrasyonlar: Analiz ve Değerlendirme”, (Ed: Küçükahmetoğlu, O. Çeştepe, H. Tüylüoğlu, Ş), Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Yaklaşım, Ekin Yayınları, Bursa, 455.

Özçelik, İ. (2006), “Bölgesel Entegrasyonlar Teorisi, Uygulamadaki Önemli Entegrasyonlar ve Türkiye’nin Entegrasyon Hareketindeki Yeri”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Eskişehir, 16.

Özkıvrak, Ö. (2001). “Globalleşme, Bölgeselleşme, Mega Rekabet ve Türkiye”, Dış Ticaret Dergisi, Sayı: 20, <<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/OCAK2001/globallesme.htm>>, (21.04.2022).

Öztürk, N. (2009). “Dış Ticaret Kuram Politika Uygulama”, Palme Yayıncılık, Ankara.

Pacheco, F. (2017). “Qatar Crisis Bashes Gulf Assets status as Middle East Haven”, Bloomberg, 15.06.2017.

Pehlivan, G. P. ve Utkulu, U. (2015). “Ekonomik Entegrasyon ve Büyüme”, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

Peoples, C. ve Voughan-Williams, N. (2015). “Securitisation Theory”, Critical Security Studies, Routledge, New York, 97.

Philip, H. G. (1997). “Europe’s Uncommon Foreign Policy”, International Security, Cilt: 22, Sayı: 3, 77.

Pirinççi, F. (2010). “Silahlanma ve Savaş”, Dora Yayıncılık, Bursa, s. 11’den aktaran Aria, S. (2015). “İstanbul Süreci’nin Afganistan’ın İstikrarına Etkisi: Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 4-10, Bursa.

Podgorzanska, R. (2017). "The Migration Crisis from the East Central European Perspective: Challanges for Regional Security", Polish Political Science Yearbook, Vol: 46(2), 87-104.

Puchala, D. J. (1972). "Of Blind Men, Elephants and International Integration", Journal of Common Market Studies, s. 267'den aktaran, İbrahim S. Canbolat, "Uluslarüstü Sistem Avrupa Birliği", Alfa Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2001, 81.

Pursiainen, C. (2004). "Theories of Integration and the Limits of EU-RF Relations", Russian-European Center for Economic Policy, Moskova, 2.

Reus-Smit, C., Burchill, S., Linklater, A., Devetak, R., Donnelly, J., Paterson, M. ve True, J. (2005). "Theories of International Relations", Third Edition, Palgrave Macmillan, New York, s.195-196 ve 200-203'den aktaran Aria, S. (2015). "İstanbul Süreci'nin Afganistan'ın İstikrarına Etkisi: Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Çerçevesinde Bir Değerlendirme", Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 4-10, Bursa.

Rosamond, B. (2000). "Theories of European Integration (Avrupa'nın Entegrasyon Teorileri)", Palgrave Yayıncılık, New York.

Sandıklı, A. (2012). "Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm", "Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri". Bilgesam Yayınları, 54.

Schmitter, P. (1971). "A Revised Theory of Regional Integration", (der.) Lindberg, Leon ve Scheingold, Stuart, Regional Integration, Theory and Research, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.

Severino, R. (2006). "Southeast Asia In Search Of An ASEAN Community", ISEAS Publishing, Singapur, 249.

Seyidoğlu, H. (2007). "Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama", 16. Baskı, Güzem Yayınları, İstanbul, 204-481.

Seyidoğlu, H. (2009). “Uluslararası İktisat”, Kurtiş Matbaası, Güzem Can Yayınları No: 24, 17. Baskı, İstanbul, 241.

Seyrek, İ. (2002). “Küreselleşme Sürecinde İktisat Politikaları ve Yakınsama Tezi”, Gazi Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 2, 169.

Simonneau, D. (2004). “The New World Order Of Globalization The Role Regional Integration Agreements A European Perspective”, Federal Reserve Bank of Dallas, November 5, 6.

Stanley, H. (1982). “Reflections on the Nation-State in Western Europe Today”, Journal of Common Market Studies, Cilt: 21(21)’den aktaran: Karakaş, Y. (2002). “Avrupa Birliği’nde Siyasal Entegrasyon”, Siyasal Kitabevi, Ankara.

Şen, A. (1998). “Uluslararası Politik Ekonomi (Upe) Nedir?”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 12(1-2).

Şibelikova, Aygerim. (2007). “Orta Asya Bölgesel Güvenlik Sistemine Doğru: Perspektifler”, T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 1320.

Şir, Aslan Yavuz. (2003). “Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi, Enerji Güvenliği ve Rusya”, Global Strateji Enstitüsü, 346.

Temiz, S. (2019). “ASEAN ve Güneydoğu Asya Bölgeselciliği Üzerine Etkisi”, Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 10(20), 1091-1096.

Thorbecke, W., Eigen-Zucchi, C. (2002). “Did NAFTA Cause a Giant Sucking Sound?”, Journal of Labor Research, Fall, 23.

Tokatlıoğlu, M. Y. (2005). “Küreselleşme ve Kamu Hizmetleri”, Alfa Akademi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 132.

Türkiye İstatistik Kurumu, <<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Eylul-2020-33857>> Ankara, (29.11.2021).

Türkiye İstatistik Kurumu, <<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri>> (11.03.2022).

TÜSİAD. (2002). “Türk Amerikan Ekonomik ve Ticari ilişkilerinin Analizi ve Geleceğe Yönelik Öneriler”, TÜSİAD Yayınları Numara: 2002-12(347), İstanbul, 48.

Tüysüzöğlu, G. (2013). “Güvenlik İsteminin Dış Politika Oluşum Sürecine Etkisi: Ermenistan-İran İlişkileri’nin Güvenlikleştirme Kuramı Bağlamında Anlamlandırılması”, OAKA, 8(16), 95-123.

T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, <<https://www.ab.gov.tr/105.html>> (02.03.2021).

T.C. Dışişleri Bakanlığı, <https://www.mfa.gov.tr/lizbon_antlasmasi.tr>, (06.05.2021).

T.C. Ticaret Bakanlığı, <<https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/avrupa-birligi/hukuki-metinler>> (14.03.2022).

T.C. Ticaret Bakanlığı, <<https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/avrupa-birligi/yani-basimizdaki-dev-pazar-avrupa-birligi>> (17.08.2021).

T.C. Ticaret Bakanlığı, <<https://ticaret.gov.tr/blog/ulkelerden-ticari-haberler/malezya/bolgesel-kapsamli-ekonomik-ortaklik-rcep-anlasmasi-imzalandi>> (15.03.2022).

T.C. Ticaret Bakanlığı, <<https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/serbest-ticaret-anlasmalari>> (09.04.2022).

Uyar, S. “Ekonomik Bütünleşmeler ve Gümrük Birliği Teorisi”, 1-14. <<http://www.econturk.org/dtp13.htm>> (29.06.2007).

Ülger, İ. K. (2008), “Avrupa Birliği Rehberi”, Umuttepe Yayınları, Kocaeli, 34.

Viotti, P. R. ve Kauppi, M. V. (1993). “International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism and Beyond”, Macmillan Publishing Company, 2. Baskı, New York.

Waewer, O. (2008). “Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi”, Uluslararası İlişkiler, 5(18), 151-178.

Waltz, K. N. (1979). “Theory of International Politics”, Addison-Wesley Publishing Company, United States of America, (22.05.2016). s. 82-88-93’ten aktaran, Bakan, S. ve Şahin, S. (2018). “Uluslararası Güvenlik Yaklaşımlarının Tarihsel Dönüşümü ve Yeni Tehditler”, The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences, Cilt: 4, Sayı: 2, 141-142.

World Bank, World Development Indicators, <www.worldbank.org> (16.11.2020).

WTO (Dünya Ticaret Örgütü), RTA Database (Bölgesel Ticaret Anlaşmaları Veri Tabanı), (03.02.2021).

Yıldırım, E. ve Dura, C. (2007). “Gümrük Birliği’nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Konusundaki Literatüre Bir Bakış”, Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Sayı: 28, 141-177.

Yıldız, M. (2002). “Avrupa’nın Ekonomik ve Parasal Bütünleşmesinde Maliye Politikasının Rolü ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme”, Avrupa Birliği’ne Geçiş Süreci ve Türk Kamu Maliyesinin Uyumu (17. Türkiye Maliye Sempozyumu), TÜRMOB Yayınları Sayı: 185, Ankara, 28-70.

Yiğit, M. (2003). “Ekonomik Entegrasyon”, Beta Yayınları, İstanbul, 9.